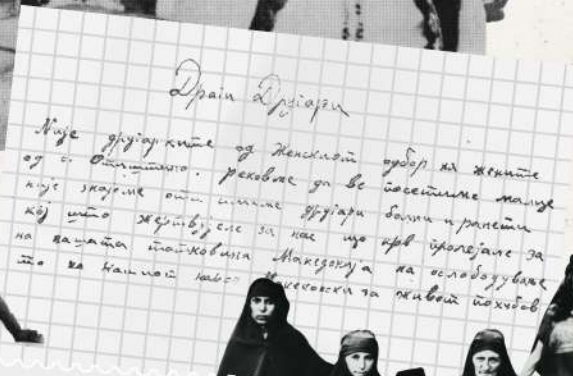

Историја на
жените во
Македонија
кон крајот
на XIX и
во првата
половина
на XX век

Историја на жените
во Македонија
кон крајот на XIX
и во првата
половина на XX век

Соиздавачи:

ХЕРА - Асоцијација за здравствена едукација и истражување
Скопје, 2026 година ,
Франклин Рузвелт 51а/26, 1000 Скопје
hera@hera.org.mk | www.hera.org.mk

и

Здружение за промоција на женската активност Тиийит! Инк. - Скопје
ул. Ј. Х. К. Џинот, бр. 4/3-9, 1000 Скопје
tiiiit.inc@gmail.com | www.tiiiitinc.com

© ХЕРА, Скопје 2026 и © Тиийит! Инк. - Скопје, 2026

Автор(к)и:

Петар Тодоров

Јана Трајковска

Дарко Леитнер-Стојанов

Јана Коцевска

Уредници: д-р Петар Тодоров и Јана Коцевска

Графичко уредување: Теано Кардула

Лектура: Татјана Б. Ефтимоска

Тираж: 100

Печатница: Датапонс, Скопје

ISBN 978-608-5093-06-9 (ХЕРА)

ISBN 978-608-67167-5-2 (Тиийит! Инк.)

Публикувањето на оваа историска читанка е финансиски помогнато од Зигрид Раузинг Траст (Sigrid Rausing Trust), Фонд за еднаквост, Меѓународна федерација за планирано родителство (International Planned Parenthood Federation). Ставовите на авто(к)ите не се нужно во согласност со оние на донаторите. Сите права се задржани. Ниту еден дел од оваа книга не смее да се репродуцира во каква било форма без претходна дозвола од издавачите. Сите права ги застапуваат ХЕРА - Асоцијација за здравствена едукација и истражување и Здружение за промоција на женската активност Тиийит! Инк. - Скопје.

SIGRID RAUSING TRUST

СОДРЖИНА

Вовед	8
Политичко дејствување	19
Жените и образованието	62
Работнички	99
Здравство и социјална заштита	120
Спорт	160

Предговор

Научно-образовниот интерес за историјата на жените и на женските движења има долг и бавен развој. Последниве години, заборавените и/или игнорирани истории на жените и на женските движења го добиваа своето место и значење во историјата и историските процеси, а со тоа и свое место на сеќавање (*lieu de memoire*) во општеството. Роса Плавева, Наќие Бајрам, Антифашистичкиот фронт на жените на Македонија (АФЖ), жените борки и народни херои од Илинденскиот период и од Втората светска војна се меѓу многуте имиња и организации за кои можеше да се прочита и да се осознае повеќе или, пак, постоеше можност за потсетување на нивната борба и идеи кои, во последните децении, беа полека потиснувани и заборавани. Центарот за истражување на национализмот и култура – ЦИНИК даде свој придонес преку реализација на проектот „Архиви на невидливите“. Врз основа на овие и други истражувања и со поддршка на ХЕРА – Асоцијација за здравствена едукација и истражување, здружението за промоција на женската активност Тиийит! Инк., тим на истражувач(к)и од ЦИНИК го изработија овој педагошки материјал, историска читанка за историјата на жените од крајот на XIX и од првата половина на XX век.

Идејата да се подготви материјал произлегува од интересот и активностите на ЦИНИК, ХЕРА и на Тиийит! Инк, како и од потребата да се промовира пристап во изучувањето на минатото ослободен од селективниот и доминантно машки пристап во кој жените се исклучени и/или маргинализирани. Така, одлуката да се пристапи кон пишување на оваа историска читанка наменета за средношколците и средношколките доаѓа од потребата да се продлабочат знаењата и истражувањата за женските искуства од историјата и да се направи заложба за подобро разбирање, како на родовиот аспект на историјата, така и на историјата воопшто. Истовремено, недостигот од историски наративи за улогата на жените во историјата во наставата по Историја и во учебниците зборува за нашата сегашност и однос кон ова прашање, па оттаму и потребата за давање ваков придонес. Оние мали прозорци на знаење коишто од неодамна почнуваат да ни ги овозможуваат современите истражувач(к)и, а со тоа и да стануваат истражувачки интерес, за жал, кај нас, најчесто се надвор од интересот на историографијата. Овие напори нудат наративи за цели нови светови каде што е јасно евидентирано учеството на жените во важни општествено-политички процеси низ историјата.

Се надеваме дека овој материјал ќе послужи како дополнително помагало на настав- ниот кадар во училиштата, со цел младите да научат повеќе за историјата на жените, за сите оние имиња и движења кои, од разни причини (национални или патријархални), биле исклучени од историјата. Од аспект на

наставата, овој материјал ќе им овозможи на младите генерации да добијат можност преку критички пристап да изградат појасна слика за минатото и за вредности што ќе им овозможат да развиваат чувство за различностите. На овој начин, верувајќи во принципите на еднаквост, сакаме да придонесеме и во борбата за родова рамноправност и во борбата против дискриминацијата и родово заснованото насилство, кое во последните години се засилува.

Би сакале да им се заблагодариме на ХЕРА и Тиинит! Инк. - организации коишто целосно ја поддржаа подготовката на овој педагошки материјал, како и на Татјана Б. Ефтимоска која ја изврши лектурата и на Теано Кардула за дизајнот и техничката подготовка.

Автор(к)ите

**Скопје,
март 2026**

Вовед

Иако по процент еднаква во однос на машкиот род и во однос на учеството во општествените текови, жената долго се сметала за историски нерелевантна, особено за теми поврзани со војните, со политиката и со дипломатските односи од кои резултирале меѓудржавните судири и помирувања. Третирајќи ги како *аисториски и аполитични* субјекти, историографијата на глобално ниво многу доцна почнува да го насочува научниот интерес кон женските искуства. Примерите, како оној на Марија Антоанета, кои често се користат во јавниот дискурс, всушност ни кажуваат дека, како општество, не сме навикнати да ги портретираме жените како важни и клучни чинителки во јавната сфера на дејствувањето. Современите истражувања ни откриваат многу вакви примери, но и за еднакво важните искуства на жените во секојдневието на нивниот интимен семеен живот, како дел од приватната сфера далеку од очите на јавноста, којашто е од посебно значење во локалните заедници. Слична е состојбата и со наставата по Историја и учебниците по Историја. Недостигот од историски наративи за улогата на жените во историјата и во нашите учебници и училници зборува за нашата сегашност, па оттаму и потребата за промена и за надминување на овој недостаток и на селективното прикажување на историјата. Оние мали прозорци на знаење коишто од неодамна започнаа да ни ги овозможуваат современите истражувач(к)и, а со тоа и да стануваат истражувачки интерес, ни нудат погледи за цели нови светови каде што е јасно евидентирано учеството на жените во важни општествено-политички процеси низ историјата.

Временскиот период што го обработува оваа читанка започнува од втората половина на XIX век, поточно од крајот на Османлиската Империја, до средината на XX век и создавањето на македонската држава во рамките на социјалистичка Југославија. Она што треба да се подвлече е дека станува збор за период на различни општествено-политички контексти, од појавата на националните

движења и првите женски движења во контекст на крајот на Османлиската Империја, преку големите војни и политичките и општествено-економските промени кои довеле до создавање на модерни држави на Балканот, помеѓу кои и македонската во 1944 година, како составен дел од социјалистичка Југославија.

Примерите кои ги избравме и ги презентиравме се случиле на територијата на географска Македонија, што значи пошироко од политичките граници на современата македонска држава. Покрај тоа, презентирани се примери и од други области и држави во Европа. Овој пристап има за цел да поттикне разбирање и понатамошен интерес кај учениците и ученичките за контекстот и за сите оние подробности што ги бележат овие бурни историски времиња. Причините поради коишто се посветуваме на овој просторен и временски контекст се повеќеслојни. Токму овој период се одвивале важни процеси и настани во кои започнало да се појавува и да се развива женското движење на овие простори и борбата за родова рамноправност. Крајот на XIX век и слабењето на Османлиската Империја, која егзистирала на овие простори околу петстотини години, резултирале и со воени и политички конфликти чии последици и денес се чувствуваат. Како и во другите делови од Османлиската Империја, така и на територијата на географска Македонија се случувале разни востанија и буни. За македонската националната историја и за идејата за создавање држава на македонскиот народ, особено е важно Илинденското востание (1903 г.). Политичките настани по Младотурската револуција (1908 г.), Првата и Втората балканска војна (1912 – 1913 г.) и Првата светска војна (1914 – 1918 г.) довеле до распад на Османлиското Царство. Како последица на војните и политичките одлуки, на овие простори било воспоставено Кралството на Србите, Хрватите и Словенците (1918 г.), од 1929 година наречено Кралство Југославија. Наредните децении носат извесна стабилизација, но не за долго. Во 1939 година започнува Втората светска војна, а во 1941 година фашистичката коалиција ја поразува Југославија и воспоставува свој окупаторски систем којшто траел сè до 1945 година. На територијата на современата македонска држава, за време на сите овие воени судири и конфликти, се случувале настани кои оставиле голем печат врз состојбите, политичките процеси, економијата и социјалниот живот на населението.

Меѓутоа, она што го прави специфичен целиот овој контекст опишан погоре се радикалните промени во однос на јавното ангажирање на значителен број жени кои, преку разни форми на организирање и, што е најважно,

самоорганизирање, дејствувале во насока на подобрување на животните околности на најпогодените од сите оние опасни и животозагрозувачки настани што го бележеле секојдневието во овој период. Во оваа историска читанка сместени се многу примери преку кои можат да се видат женските искуства и делувања. На овој начин сакаме да се обидеме да ги доближиме до учениците и до ученичките приказните од историјата кои сведочат за ова значајно културно, социјално, општествено и историско наследство и можност за повеќеслојно и подобро разбирање на минатото наспроти традиционалните пристапи во историографијата, и, покрај скромните историски извори, да ги истакнеме примерите за учеството на жените во општествено-политичкиот и социјалниот живот.

Важно е да се напомене дека женското искуство се случувало и за оние луѓе кои биле перципирани како социјално ранливи, угнетувани или, едноставно, биле сметани за неважни и неподобни граѓани во зависност од нивната етничка или верска припадност, од бојата на кожата, од возраста, од физичката или интелектуалната способност, од општествениот и економскиот статус и слично. Имајќи ги предвид разликите помеѓу бројните заедници, важно е да сознаеме дека искуствата коишто ги имаат жените во градовите се различни од искуствата на оние кои живееле во селата, различни во однос на тоа дали се работнички во фабриките или, пак, домаќинки кои работеле во домот и на полињата и нивите. Тука треба да спомнеме дека сè до крајот на Втората светска војна, 80 % од целокупното население во Македонија било рурално. Дополнителни разлики се јавуваат врз основа на религиската и етничката припадност, возраста, брачниот статус, како и класата, т.е. имотната состојба на семејствата во кои растеле и живееле. Сите овие карактеристики придонесуваат кон специфичното доживување и справување со бурните настани и со предизвикувачките секојдневни состојби.

Историскиот контекст на изворите избрани за оваа читанка и времето кога настанале тие потребно е да се набљудуваат низ призма на премин од османлиското управување на Балканот кон создавањето нови нации со посебни држави и силно истакнат национален идентитет на народите и на политичките структури кои ги граделе овие држави. Со тоа за првпат се исцртуваат политичките граници на државите кои и денес постојат на Балканот. Во текот на изминатите години, тие граници се отвораат во време кога се формираат воено-политички сојузи помеѓу некои од државите, функционирајќи заемно во рамки на федерации, а потоа повторно се поставуваат поради растурањето на таквите политички конструкти.

Турбулентните настани во овој период предизвикани, пред сè, од честите и разурнувачки воени конфликти, извршиле големо влијание во многу аспекти од човековото постоење на Балканот. Војните создаваат итна потреба од нови технологии и масовно производство, поттикнувајќи брз напредок во области како што се оружјето, комуникацијата, медицината и транспортот, но паралелно со овие промени настануваат трајни психо-социјални последици кај граѓанството, цивилни жртви, уништени семејства, трауми од насилство, но и силни етнонационални чувства на идентификување, што резултира со државен национализам. Социо-политичките промени по завршувањето на војните неретко менуваат многу вредности, правила и норми, правни рамки и политички структури, а во тие процеси се добиваат или им се одземаат правата на маргинализираните, вклучувајќи ги и жените. Тоа се состои во еднаквите можности до пристап на здравствени услуги, правото на глас и политичка вклученост, работничките права и правото на култура и образование, како и правото на достоинствена старост преку доделување пензии, и многу други придобивки кои би требало да ги уживаат граѓаните и граѓанките на една држава.

Во таквите кризни периоди, поради вклучувањето на поголемиот број работоспособни мажи во воената служба, нивното отсуство во секојдневниот живот и во индустријата го надоместувале жените, и така, од приватната сфера на домот, тие одеднаш се активираат во јавниот живот, во фабриките, па дури и во воените дејствија. За тоа како се случувале овие влијанија, ќе имате можност да дискутирате и да заклучувате заедно со наставниците, врз основа на извори кои се презентирани низ страниците на оваа читанка. Ќе дознаете за жени од села и од градови, за жени на воените фронтови, за болничарки и курирки, за работнички, перачки, хуманитарки, политичарки и домаќинки. Првите министерки, учителки, борки за еднаквост и за хуман и грижлив свет, борки за правото да се биде слушната и вреднувана. Се разбира, мора да се спомне дека жените и нивната улога во историјата не биле секогаш дел од она што се нарекува „добрата страна на историјата“. Постојат примери, како оние со нацистичките концентрациони логори на смртта, каде што жените биле вклучени во масовните убиства на цивили поради расни, политички, сексуални и други причини.

Од една страна, овие кризни времиња ја отвориле можноста за економско зајакнување на жените, како и за нивно здобивање нови вештини и стекнување легитимитет за низа барања за унапредување на нивните права и добросостојба. Меѓутоа, од друга страна, овие промени и поместувања во општествата се

случиле поради војните, што ни укажува на тоа дека еднаквоста не се разбирала суштински во политичките кругови каде што се носеле одлуките, туку најчесто се воведувала само како потребна практика во кризни контексти. Пребродувајќи го овој комплексен проблем, сепак, вредно е да се спомене дека како последица на војните и угнетувањето, настанале многу значајни женски и феминистички движења на отпор кои застапувале идеи за слобода со антимилиитаристички чувства, кои сериозно поставувале барања за еднаквост и за забрана на многу угнетувачки практики, како што се антифашистичките отпори на Балканот, како и укинувањето на ропството во западните земји. Од аспект на женската борба за политички права, неопходно е да се размислува за правото на политичко учество во носењето одлуки во општеството, за работничките права, правото на глас и на приватна сопственост и семејно наследство, за правото на бесплатно образование, потоа за правото на развод од несреќен брак, како и за здравствените права, поконкретно репродуктивните права, што вбројува платено породилно отсуство, грижа и нега за мајките и новороденчињата и правото за легално прекинување на непланирана бременост, меѓу останатите.

На истиот начин на којшто жените и другите малцинства биле исклучувани како нерелевантни за јавниот живот, биле создавани и чувани и архивите и сеќавањето за жените и нивните активности. Во различните периоди низ историјата, луѓето имале различни сфаќања за тоа кои материјали се подобни за зачувување и заштита, т.е. кои се оние документи што ги сметале за важни и релевантни за зачувување, а кои биле отфрлани и се сметало дека ја немаат потребната историска или национална важност. Овие практики на институциите се многу важни за да разбереме со какви информации и/или извори за минатите периоди располагаме денес, како истражувачи на минатото. При составувањето на текстуалните целини содржани во оваа историска читанка, консултирани се разни примарни и секундарни историски извори како што се документи во архивските депоа, дела на историчари или, пак, исклучиво стручна литература која е создавана во рамки на институциите кои се занимаваат со историја. Од оваа причина, истражувачкиот пристап на тимот автор(к)и на оваа читанка се заснова врз примена на интердисциплинарност и воведување современи методи во изучувањето на минатото, со што, за да се дојде до што повеќе сознанија, како извори се користат и писма, животни сведоштва, разгледници, фотографии, видеа, усно творештво и патеписи, сè со цел да се направи поконкретна и повеќеслојна слика за контекстот којшто го живееле и го споделувале мажите и жените.

На крајот, со оваа читанка сакаме да покажеме дека женските искуства низ историјата не се ниту помалку вредни, ниту помалку важни, ниту пак споредни во однос на она што ни го нудат националните историографии и историите во кои доминираат политичката и воена историја – процеси во кои речиси исклучиво превладуваат мажите. Напротив, потребно е жените да бидат еднакво застапени во изучувањето на историјата. Со оваа читанка се обидуваме да придонесеме не само во подобро разбирање на историјата, туку и во градењето подобро општество и еднакво поимање на мажите и жените во општеството. Затоа, историјата не смееме да ја замислиме во отсуство на жените, во отсуство на значаен дел од населението коешто ја создавало таа историја, а изучувањето на историјата е потребно за да знаеме како се случувале тие промени, за да научиме како оние пред нас се справувале со проблемите во општеството и да можеме да ги примениме нивните знаења.

**Оваа читанка се обидува да го
надополни недостатокот од
гласот на жените во историските
учебници и да поттикне критичко
промислување кај младите во однос
на епистемолошките неправди во
современата наука.**

Како да се користи оваа читанка

краток прирачник
за наставниците

Овој краток осврт кон историската читанка не претставува типично упатство за наставниот кадар како да се користи оваа историска читанка, упатство во кое секоја вежба ќе биде посебно третирана и ќе биде наведено што и кои знаења, вештини, компетенции, карактерни квалитети и вредносни судови треба да се очекуваат од учениците и ученичките. Нашата идеја е да дадеме објаснување за пристапот, за содржините што се составен дел од читанката и предлози како да се пристапи во давањето одговори на зададените задачи. Автор(к)ите на оваа историска читанка применија тематски пристап, делејќи ја читанката во четири засебни тематски целини, во кои женските искуства и нивното дејствување во општеството се разгледуваат од родов аспект. Најпрво е прикажано политичкото учество на жените и формирањето на женскиот отпор кон угнетувањето (Петар Тодоров), а потоа се прикажани жените како работнички (Јана Трајковска). Посебен дел е издвоен за образованието, поточно за еманципацијата на жените и за развојот на учителствувањето (Дарко Леитнер-Стојанов) и, на крајот, разгледана е клучната улога на жените во развојот на здравството и социјалната заштита (Јана Коцевска), како и културниот и спортскиот живот како еднакво важни во овој период и еднакво релевантни историски прикази (Јана Трајковска). Секоја тематска целина содржи одреден број на вежби и задачи врз основа на презентирани извори (документи, сведоштва, записи во весници, фотографии, статистички податоци и др.) и примери од историска литература, поточно современи историографски погледи за женското прашање во историјата. За учениците и ученичките може да бидат од особен интерес приказните на конкретни животни стории на влијателни жени од историјата, за кои оваа читанка нуди и посебен регистар со имиња.

Со цел подобро разбирање на содржините на изворите, историската литература и прашањата кои се обработувани во секоја од темите, дадена е хронологија на поважните настани за историјата на жените и за нивното општествено и политичко дејствување во светот, во Европа и во Македонија. Сето тоа треба да им помогне подобро да се ориентираат во времето и просторот пред да пристапат кон читање и критичко размислување. При користењето на читанката, учениците и ученичките ќе се сретнат и со нови и ним непознати поими, за кои е дадено соодветно објаснување. Во насока на полесно воведување на учениците и ученичките во секоја од темите и вежбите и во времето во кое настанале изворите, на почетокот од секоја вежба има воведни зборови што го објаснуваат општествено-политичкиот и социјалниот контекст на периодот што е обработен во вежбата, како и настанувањето на изворот. Наставникот, преку историските извори, ќе ги води

учениците низ критичка анализа: кој го напишал изворот, во каков контекст и со каква цел.

На крајот од секоја вежба и тема, тимот разви дел со задачи за учениците и ученичките кои имаат за цел да отворат нови промислувања, критички пристап во размислувањето и да поттикнуваат љубопитност во ученичките клупи, надевајќи се дека тоа ќе вроди со волја за повеќе знаење и понатамошно истражување. Она за што особено се радуваме е можноста да вклучиме во овие материјали мноштво од фотографии и визуелни материјали и видеа, кои дополнително ќе ја поттикнат имагинацијата на младите луѓе и ќе му овозможи на професионалниот просветен кадар во училиштата да корисат помагало што е креативно, проникливо и интересно. Во овој правец, децата ќе имаат можност да ги анализираат фотографиите од различни аспекти, со што ќе развиваат критичко размислување за фотографијата и нејзиното користење како медиум и начин на испраќање политичка порака или став. Преку овој пристап, веруваме дека младите генерации нема да научат или да запомнат информации како што се имиња на личности, организации и настани - со други зборови „да учат напамет“, туку ќе развијат одредено знаење, вештини за критичко размислување и вредносни судови за историјата и за нејзината употреба во современи политички процеси.

Кога станува збор за развојот на критичкото мислење, кое е еден од најважните елементи на наставата по Историја, во секоја тема на крајот се дадени примери од денешниот свет, за учениците и ученичките да можат да споредуваат, да контекстуализираат и да размислуваат за современите политичко-општествени процеси, меѓу кои и прашањето на родовата еднаквост и еманципација.

Во читанката ќе имате можност да воочите дека одредени задачи бараат учениците и ученичките да прават споредби на содржината на одредени извори, како, на пример, сведоштва со современи истражувања. На овој начин, нашата цел со оваа историска читанка е учениците и ученичките да научат да ја препознаваат разликата помеѓу информациите што произлегуваат од нивните лични сеќавања и од сеќавањата на други лица и информациите што ги добиваат преку истражување (историски извори, книги, интернет). Со ова се поттикнува критичко размислување и свесност за различните извори на знаење.

За полесно читање и разбирање на содржината на избраните извори и за давање одговори на поставените задачи, учениците и ученичките можат, заедно со наставникот/наставничката, да започнат дискусија со следниве прашања:

Кој/Која/Кои?

Во однос на чинителот на дејството во изворот, доколку го има;

Кога?

Во однос на конкретен историски период и со цел да се изгради хронолошка рамка;

Каде?

Во однос на местото што е дадено во историскиот контекст со цел да се разгледаат подобро историските аспекти;

Зошто/Како?

Во однос на причинско-последичните настани кои би произлегле од настаните опфатени во изворот.

Една од активностите е работа во групи, која треба да поттикне дискусија и заедничка работа. При делењето во две или повеќе групи, на секоја од групите дајте им соодветно време, не повеќе од 5-7 минути, за презентирање на своите аргументи. Притоа, секоја група може да ги подготви своите аргументи усно или на хартија. Препорачливо е две деца од секоја група да ги претстават своите аргументи, со простор да се вклучат и другите ученици и со цел да се поттикне дебата.

Исто така, доколку оваа читанка и прашањата опфатени во неа ја користите за организирање вежби наменети за одмор, за релаксација и за носење заклучоци, применете ги вообичаените пристапи за овој вид на вежби. Наставникот може да носи со себе мало гумено топче, а вежбата да ја започне со тоа што кажува еден поим што е клучен во избраниот извор од историската читанка. На пример, поимот еманципација. Топчето го подава на друг ученик, кој треба да објасни што е еманципација според изворот, а потоа кажува следен поим и го подава топчето на друг соученик. Препорачуваме оваа вежба да биде применувана на крајот на часот, не повеќе од 5 минути.

Тргнувајќи од пристапот и сложеноста на темата обработена во оваа читанка, задачите за учениците и ученичките во оваа читанка соодветствуваат на млади од 16 до 18 години. Возраста, образованието и искуството кое го стекнале се доволни за оваа тема и прашања од историјата да бидат проучувани и дискутирани помеѓу наставникот и учениците и помеѓу самите ученици.

Помалку познајте поими

Патернализам

- најчесто, патернализмот се разбира како покровителски, заштитнички и „татковски“ однос на надреден поединец или институција кон подредени поединци или институции, кои се третираат како незрели и неодговорни личности.

Родова еманципација

- процес, движење во кое жените се борат да се ослободат од авторитетот и контролата на мажите и на традиционалните структури на моќта, како и да обезбедат еднакви права за жените, да ја отстранат законската и институционална дискриминација и патерналистичкото однесување во општеството.

Родова еднаквост

- најчестата дефиниција за родовата еднаквост подразбира дека правата, одговорностите и можностите на индивидуите не треба да зависат од тоа дали станува збор за маж или за жена.

Политичко дејствување

Во својата основа, дејствувањето и борбата на жените за рамноправност и за поголема вклученост во општествените текови е политичка идеја. Активностите на женските друштва и индивидуи за поголема вклученост на жените во образованието, спортот, работничките права биле манифестирани преку искажување незадоволство и протести, а идејата за рамноправност полека станувала дел и од политичките програми и борби во општествата. Денес, во светот, најпознати личности како примери за политичко дејствување кај жените се Клара Цеткин и Роза Луксембург. Кај нас, на Балканот, постојат неколку истакнати примери на политички активистки.

Во оваа тема ќе имате можност да научите повеќе за нив, за нивното политичко дејствување и за општествено-политичкиот контекст во којшто дејствувале. Притоа, презентирани се неколку извори кои ја покажуваат вклученоста на жените во политичките дејствувања. Вклучувајќи и податоци од денешнината, ќе имате можност да направите споредба и критички да размислувате и да градите ставови за историјата на политичките борби на жените и за современите предизвици во однос на правата на жените и на нивната вклученост во носењето политички одлуки.

За таа цел, пред вас се четири вејби кои се однесуваат на вклученоста на жените во активностите на Македонската револуционерна организација и во Илинденскиот период, како и во Народно-ослободителната борба во Втората светска војна и во политичкиот ангажман на жените во првите години по војната. Една вежба се однесува и на начинот како општествата се сеќавале и како го вреднувале учеството на жените во политичките борби. Целта е да научите за односот на државите кон прашањето за вклученоста на жените во политичките борби. Уште една цел на оваа тема за подобро разбирање на вклученоста на жените во политичките борби во османлиска Македонија е споредбата со слични примери во другите балкански држави.

Помалку познај ги поими

Политика

- Поимот политика потекнува од старогрчкиот збор politikà, што значи носење заеднички одлуки во управување со градот-држава. Денес, под поимот политика се подразбираат активности што се однесуваат на влијанието врз постапки и мерки на властите или добивањето и зачувувањето на власта.

Патријархат

- поим што се употребува за да се означи општествен систем и/или вредности во кои главен авторитет е мажот.

Политичко дејствување во Илинденскиот период

Во своите активности, Македонската револуционерна организација ги вклучувала и жените. Гоце Делчев, еден од главните водачи на МРО, ја застапувал идејата за формирање женски комитети во селата каде што МРО имала свои поддржувачи. Покрај традиционалното разбирање за местото и улогата на жената, тие, како членки на МРО, дејствувале на различни начини: преку извршување курирски служби кои вклучувале и илегално пренесување оружје, помагање на четите (готвење, перење алишта), изработка на знамиња, а поретко и како комитки, поточно членки на вооружените комитски чети. Постојат и примери кога жените биле инструментализирани од локалните водачи на МРО со цел да им помогнат во борбата и да се повлечат безбедно и далеку од османлиските војски, или, пак, да се жалат пред повисоките османлиски власти за насилство извршено во одредени села. Таков пример среќаваме кај Васил Чакаларов, еден од регионалните водачи на комитски чети во Костурско (Kastoria, денес во Грција). Сепак, Чакаларов и неговото дејствување кажува и за светогледот на голем дел од членовите на МРО кон жените и кон нивното место и улога во општеството и во борбата на МРО. Имено, иако во своето дејствување ги користел жените и нивната сила, тој немал доверба во нив и ги сметал за податливи кон ширење гласови и „неморални активности“.

пречки за нивно рамноправно вклучување во политичките дејствувања. Сепак, учеството на жените во политичките борби почнува да се вреднува дури во периодот помеѓу двете светски војни. Во весникот „Илустрација Илинден“, главен печатен орган на организацијата на македонските емигранти во Бугарија, се објавуваат неколку текстови во кои се спомнуваат жените и нивното учество и придонес во борбата на МРО за автономна Македонија. И покрај овие текстови, традиционалните патријархални односи сè уште биле доминантни. Владеела директна и експлицитна дискриминација по родот, и тоа во Уставот, во законите (учество во избори, наследување, вработување, казнување итн.), во корист на правата на мажите, а на штета на правата на жените. Во овој период кога во Германија и Италија на власт биле фашистичките партии, во Бугарија, во Југославија и во другите балкански држави на власт се политички партии кои спроведувале изразена дискриминациска политика што не ги заобиколувала жените.

Во продолжение се дадени извадоци од два текста објавени речиси четириесет години по Илинденското востание. Во нив може да прочитате два примери за тогашните погледи за вклученоста на жените во политичките борби во времето на Илинденското востание.

Македонска револуционерна организација – политичка организација која во текот на своето постоење била позната под повеќе имиња. Формирана во 1893 година во Солун, таа се борела за политичка автономија на Македонија, за чија цел го организираше Илинденското востание во 1903 година. До 1905 година, таа била позната како Тајна македонско-одринска револуционерна организација, кога го променила името во Внатрешна македонско-одринска револуционерна организација. Во овој период, нејзини најпознати членови биле Гоце Делчев, Ѓорче Петров, Даме Груев, Борис Сарафов. По Првата светска војна, МРО била возобновена под името Внатрешна македонска револуционерна организација и дејствувала сè до 1934 година.

За спомените на македонските дејци и знамето на Битолскиот РЕВОЛУЦИОНЕРЕН округ“

Илустрација Илинден, кн. 6 (116), 1940, стр. 3-4

...„Одлуката за денот, или барем приближниот ден на востанието, беше донесена и се правеа брзи подготовки за него. Секој доби задолжение според своите должности и сили. Во град Битола, кожарите правеа обувки; шивачите шиеа наметки; мажи подготвуваа пушки и полнеа куршуми, жени ги разнесуваа каде што треба; ученици од гимназијата и други заколнати момчиња подготвуваа пакети со хинин, аспирин и разни други лекарства. На нас, заколнатите учителки од градот, ни беше доделено да изработиме борбено знаме, кое победоносно ќе се развие, како ни кажуваше Лука Ѓеров, некаде по врвовите на Пелистер. Па се фативме за работа. Требаше да се работи брзо, бидејќи немавме многу време на располагање.

Со средствата издвоени од скромните ни учителски плати купивме сатен и соодветни свилени конци и започнавме кај нас, во нашата ниска и скриена во дворот на куќарка на Нуне П. Димитриев, спроти новата бугарска митрополија. Денонојно работевме според слободните саати: јас, Василка Стефанова, П. Христова, Анета Спирова Олчева, Аспасија Димева Јакимова, Василка П. Петрова Наранцова, по план кој ни беше даден од Даме Груев, кога се врати од заточение по Велигден 1903 година.

Два-три дена пред востанието Аце Дорев касиер на Битолскиот револуционерен комитет нè задолжи да изработиме уште осум други знамиња за околиците. За кратко време, спомнатите учителки, заедно со други посветени на делото – Василка Лазева Лажева, Параскева Ацева и други вложивме прекумерен напор и сите ги изработивме. Средствата за знамињата ги зедевме од касата

на учителките. Само Јордан Пиперката од Демир Хисар даде еден наполеон. Ги изработувавме на таванот во главното училиште и во некои куќи близу училиштето. Работевме, тоа се знае, со воодушевување. Една гледаше кон патната врата за да не бидеме изненадени од власта, други бродираха и сите пеевме. А како пеевме! Тивко, од срце и по некогаш плачевме, не од скрб, туку од благовејно восхитување...

...Работевме повеќе од еден месец и изработивме знаме за пример. На едната страна на горниот крај со големи букви извезовме Слобода, во средината или и долу во права линија смртъ. Низ (през) секоја од буквите што ги извезовме (преплетохме): втори Макед. Ордин. Револ. Округ: Битола, Прилеп, Лерин, Костур, Крушево, Кичево, Дебар, Демир Хисар. Од другата страна, која, различно од едно поранешно соопштение, беше исто така црвена, извезовме заветот: Храбро народе, Бог е со нас! Во средината го извезовме симболот на христијанството – крстот...

Јордан Бадев

„Пиринската четничка“

Илустрација Илинден, 1933, кн.7-9, (47-48), стр. 30-31

...Беше месец октомври 1902 година, го започна својот расказ Юр. Стојанов, кога ден пред да заминам со својата чета за тој реон [] во Македонија, кај мене се јави една млада, здрава, стројна мома. После вообичаеното запознавање, таа ми кажа дека дошла кај мене со молба – да ја примам како четник во мојата чета.

– Војводо! ми рече таа, моите родители, пак и јас многу сме теглили и пателе од турци-поганци; јас горам од желба да се отмстја, како и да војувам за слободата на мојата родина Македонија. Јас можеби ќе бидам првата жена четничка при вас, но вие ќе видите, како знае да војува Македонката; вие ќе видите, дека јаз нема да бидам товар на четата и, во никој случај, нема да ја засрамам Македонката. Ве молам, примете ме во вашата чета, не ме одбивајте!

Тие први по рода за мене изјави на младата Македонка ми направија силен впечаток. Држењето и јазикот на смелата девојка ни се допаднаа. Нејзините јасни, смели, категорични изјави ме восхитија и, по кратко советување со штабот на четата и со четниците, јас ѝ соопштив дека е примена во четата како (прост) основен четник под услов: штом покаже каква и да било најмала слабост, својствена на жената, веднаш ќе биде разоружана, казнета и испратена дома.

Екатерина Арнаудова, така се викаше таа, радостно ги прифати моите услови и на другиот ден, стјагната, во целосна четничка форма, со кратка берданка на рамото таа замина со нас за Пирин планина.

Седмици, месеци одевме од гори и села. Теглата и патењата ни беа големи, но на секаде Арнаудова се држеше достоинствено. Таа подеднакво ги споделуваше со нас сите неволи и незгоди: таа еднакво со нас ги носеше сите тешкотии и несреќи: глад, студ, умор, и тоа, без ропот, без разказание, горјашта само од една силна желба – да се сретнеме со аскерот, да се бори и да отмсти на Турците. Ние ја нарекувавме „Арнаутчето“, а населението ја викаше „комитка“...

Г. Ив. Бјалев

Загачи

- * Зошто улогата на просветната работничка била важна за востанието?
- * Објаснете кои дејства на жените се во фокусот на текстовите. Национални или патриотски, филантропски, едукативни или други?
- * Анализирајте: Дали има еманципаторски елементи во политичкото дејствување на жените? Кои се тие?
- * Каква е улогата на жените во општеството што Загачи ја содржат текстовите?
- * Дали просветните работнички денес можат да бидат носителки на општествените појави?

Други примери за учество на жените во политичките борби и активности на Балканот

Во историјата на националните борби на балканските држави и на војните од првата половина на XX век (Балканските и Првата и Втората светска војна), активно учество земале и жените. Најголемо и најзначајно учество е она на жените партизанки во Народноослободителната борба на југословенските народи (1941 – 1945). Според проценките на историчарите, од 1941 година до крајот на војната, во редовите на партизанското движење се бореле 100.000 жени, или 12,5 % од вкупниот број борци. Од нив, во борбите загинале 25.000. Во текот на Балканските и на Првата светска војна, жените припаднички на армиите најчесто служеле како медицински сестри, но постојат неколку примери на жени кои учествувале во борбени мисии. Покрај мотивираноста за придонес кон сопствената национална заедница, мотивот на овие жени борки биле и идејата и заложбата за рамноправност со мажите. На Балканот се познати неколку примери на жени борки во војните од 1912 до 1918. Помеѓу нив се Милунка Савиќ од Србија и Рајна Касабова од Бугарија.

Милунка Савиќ

(воено лице во Првата светска војна, директно учествувала во борбите на српската војска)

Рајна Касабова

(медицинска сестра и пилотка која учествувала во борбена мисија на бугарски авион над Едрене за време на Првата светска војна)

Извор: <https://bulgarianhistory.org/raina-kasabova/>

Истражувајте

- Истражете повеќе за историјата на Милунка Савиќ, на Рајна Касабова и за други примери на жени борки и учеснички во војските на балканските држави, како и за нивните мотиви да бидат дел од борбените активности на војските.

- Користејќи ги биографиите на Милунка Савиќ, на Рајна Касабова и на други жени кои директно биле вклучени во политичките настани, направете сиден весник со којшто ќе ја добијате женската историја до своите ученици.

научете нешто повеќе

Најпознатите активистки и борки за женските права во Европа и во светот

Роза Луксембург

Родена во 1871 година, е една од најзначајните активистки и револуционерки во борбата за права и еднаквост на жените. Според идеолошкото убедување, таа била марксистка, антиимперијалистка и антимилитаристка, членка на Социјалдемократската партија на Кралството Полска и Литванија, на Социјалдемократската партија на Германија и на Комунистичката партија на Германија. Поради нејзините активности и антивоени кампањи, неколкупати е апсена и затворана од страна на властите во Германија. При последното апсење во 1919 година, таа била убиена од членови на десничарска паравоена група позната како Freikorps.

Клара Цеткин

Родена во 1857 година, била марксистка и членка на комунистичкото движење. Во текот на нејзиното политичко дејствување била членка на Социјал-

демократската партија на Германија, а по завршувањето на Првата светска војна, се придружила на Комунистичката партија на Германија. Под влијание на американските социјалистки и активистки, во 1910 година предлага да се организира посебен ден на жените. По доаѓањето на власт на нацистите во 1933 година, таа пребегнува во Москва, во Советскиот сојуз на социјалистички републики, каде што набрзо починала.

Клара
Цеткин

Роза
Луксембург

Политичко дејствување во периодот помеѓу двете светски војни

Во воведот на читанката можевте да прочитате за влијанието на Првата светска војна врз положбата и вклученоста на жените во јавниот живот и во општествените процеси. Тие влијанија и промени се почувствувале и на Балканот. Гласот на жените за поголеми права и еднаквост станувал сè посилен. По политичките исцртувања на новите граници на Балканот, територијата на денешната македонска држава припаднала на тогаш новоформираното Кралство на СХС/Југославија. Воспоставувањето на новата власт која во однос на населението и територијата ја спроведувала српската национална политика било проследено со примена на репресивни мерки. Покрај прашањето за безбедноста, репресивните мерки биле применувани и во образовно-културната политика, чија цел била интегрирање на овој регион според замислите на српската политичка елита.

Истовремено, економската ситуација била лоша поради сериозните разурнувања како последица на воените дејствија кои траеле од 1912 до 1918. Заедно со Косово и со делови од Босна и Херцеговина, најјужниот дел од новото

кралство бил еден од најсиромашните и најслабо развиените краеве. Новите политички граници ги прекинале претходно воспоставените економски активности, со што многу краишта се нашле на периферијата и отсечени од своите традиционални пазари. На пример, Битола, која до 1912 претставувала значаен политички и економски центар околу кој гравитирале повеќе градови и области кои по 1918 им припаднале на Грција и на новоформираната Албанија, станал маргинализиран и периферен град. Во овие услови, во економијата сè повеќе започнуваат да се воспоставуваат капиталистички односи, со сите нивни карактеристики, вклучително и со штрајкови на работниците. Сепак, македонскиот дел од Кралството СХС/Југославија сè уште доминантно бил земјоделски.

Во овие услови се појавуваат посериозни социјалистички движења. На локалните избори во 1920 година во Скопје победила Комунистичката партија. Поради нејзините успеси во Скопје и во други места во Кралството СХС, партијата била забранета, а нејзините членови и активисти преминале во илегално дејствување. Во Кралството СХС/Југославија, најголемиот дел од жените кои биле вклучени во политичките дејствувања биле дел од Комунистичката партија на Југославија. Некои од нив својата борба ја започнале уште пред формирањето на комунистичките движења, како што се Роса Плавева и Накие Бајрам, за кои повеќе ќе прочитате во продолжение на оваа тема. Другите, пак, родени во текот на Првата светска војна и подоцна, биле силно вклучени во политичките дејствувања и ќе бидат едни од основачите на најголемото и најдобро организирано женско движење во Македонија и во Југославија, Антифашистичкиот фронт на жените.

Во овој дел ќе имате можност да прочитате неколку текстови и да погледнете неколку видеа за политичкото дејствување на жените во периодот помеѓу двете светски војни и кон крајот на XX век. Преку дадените примери, ќе се запознаете со економскиот и со општествено-политичкиот контекст во кој жените активистки дејствувале и се бореле за еднаквост со мажите.

Помалку познати поими

Комунизам

Во зависност од политичките, идеолошките и економските погледи, денес постојат повеќе толкувања што значи комунизам. Со мали разлики во толкувањата за комунизмот, може да кажеме дека тој денес се смета за крајна или радикално лева политичка, социјална и економска идеологија, чија цел е создавање комунистичко општество во кое нема да има приватна сопственост, туку таа ќе биде заедничка, нема да постојат различни општествени класи, ниту држава. Терминот комунизам за првпат е употребен во 1840 година и потекнува од латинскиот збор communis, што значи заедничко или споделено. Често комунизмот се користел заедно со поимот социјализам и социјалистичко општество. Денес, за поранешните држави од т.н. Источен блок (СССР, Полска, Чешкословачка, Унгарија, Романија, Бугарија, Албанија и Социјалистичка Федеративна Република Југославија, вклучително и Социјалистичка Република Македонија) во кои на власт биле партии што се нарекувале комунистички, се вели дека биле социјалистички држави.

(Во продолжение ќе имате можност да читате и да учите за влијанието на комунизмот во борбата на жените за еднаквост. За подобро да ја разберете историјата на женското движење и комунистичкото движење, истражете повеќе за комунизмот и социјализмот и за социјалистичките општества и нивните карактеристики и политики во однос на економијата и човекот како работник и во однос на правата и слободите на луѓето во социјалистичките/комунистичките држави.)

Капитализам

Како за комунизмот, така и за капитализмот постојат различни толкувања за неговото значење. Најголемиот дел од нив го толкуваат како економски систем кој, во однос на сопственоста и производството, е радикално спротивен на комунизмот. Имено, за разлика од комунизмот, капитализмот се заснова врз приватната сопственост. Терминот капитализам се развил од средновековниот латински збор capitale, што значел фонд, стока за тргување или финансиски средства. Денес, најголемиот број на држави го имаат прифатено капитализмот како економски систем. Дури и некои држави каде што на власт се комунистички партии, економските односи се засноваат врз капитализмот.

(Во продолжение ќе имате можност да читате и да учите за влијанието на капитализмот во борбата на жените за еднаквост. За подобро да ја разберете историјата на женското движење и капитализмот како економски систем, истражете повеќе за капитализмот и за неговите карактеристики и политики во однос на економијата, за човекот како работник и за правата и слободите на луѓето.)

Извадок од мемоарите на Вера Ацева за нејзиното политичко дејствување пред Втората светска војна

Државен архив на Република Северна Македонија, Ф. 966, 1. Вера Ацева, Мемоари

„...Женското младинско коло го организиравме во крајот на 1938, односно почетокот на 1939 година. Всушност, есента 1938 година потекна иницијатива да најдеме некоја легална организација како форма на прибирање на жените, особено младите девојки. Вера Беќарица – студентка од Прилеп, даде идеја да осниваме женски покрет. За таа цел еден ден во куќата на Панда Чесноска се собравме над 40 млади девојки и тука се договоривме за оснивање на женски покрет. Вера Беќарица напиша писмо до Митра Митровиќ во Белград, за да ни дадат согласност за оснивањето женски покрет. Во тоа време поинаку не можеше да се оснива тој женски покрет. Меѓутоа, согласност од Белград не добивме поради тоа што сме биле млади. Требало постари жени да го организираат женскиот покрет, а ние младите да бидеме само како некоја секција при женскиот покрет, или не знам како да се вика. Митра во женскиот покрет го раководела токму тој дел на младите жени – девојки. После тоа некој од Трезвењачката лока, мислам дека беше Димче Аџимитрески и Гога Јаничо, дадоа идеја да се организира младинско коло при Трезвењачката лока и тука да се прибираат младите девојки.

И така беа организирани прво женското, нешто подоцна и машкото младинско коло при Трезвењачката лока во Прилеп. Трезвењачката лока ја држеа, односно ја раководеа комунистите во Прилеп. Женското младинско коло разви многу голема активност и прибра над 150 девојки коишто редовно доаѓаа на неделните состаноци. Во тоа време секоја недела во 10 часот претпладне се собиравме во женското коло. На тие состаноци се преработуваа разни политички и други материјали, се држеа реферати и друго, се издаваа зидни весници, се правеа приредби итн. Всушност, низ тоа женско младинско коло помина најголем дел млади девојки – симпатизери, скоевки и членови на партија во Прилеп. Покрај другото, борбата со Дебеломесовци и со други водеше и во младинското женско коло.

Блага Рампова ме спомна и мене дека јас сум давала партиски директиви за работата на младинското коло. Јас за тоа не се сеќавам, ама знам дека уште од почетокот женското младинско коло постоеше еден актив, се разбира нелегален, кој раководеше со колото. Во тој актив отпрво беа: Вера Оровчанка, Мира Џамбазоска, Тодорка Шаторска, Панде Чесноска, Мара Јосифоска и јас. Подоцна тој актив се дополнуваше и идеја и нови другарки. Во ова време знам дека партиска врска ни беше Мице Димески. Меѓутоа, ние не знаевме тогаш дека тоа била партиска врска, ние не бевме уште во Партијата. Таа врска се одржуваше повремено, всушност према потреба.

Прв претседател на колото беше Вера Оровчанка. Си спомнувам, при управата постоеше нешто како агипроп и ми се чини дека токму така и се викаше. Во него едно време бевме повеќе девојки и тоа: Мара Јосифоска, Блага Рампова, Панда

Чесноска, јас и други. Тој исто така се менуваше. Кога во почетокот на 1940 година, ѝ истече мандатот на управата на годишното собрание на кое што беше и главната битка со Дебеломесовци (претрпеа тотален пораз), за претседател на колото бев избрана јас, а во летото 1940 година откако јас влегов во Месниот комитет, бев повлечена и тогаш за претседател беше избрана Блага Рампова. Секако, женското младинско коло при Трезвењачката ложа во Прилеп со оглед на неговата дејност и значение треба и одделно да се обработи, но тоа кога ќе се вратиме на оној период пред 1941 и 1940 година.“

Помалку познајте поими

Трезвењачка ложа

- станува збор за општествено движење кое се залагало за апстиненција и за ограничување на употребата на алкохол. Следбениците на ова движење сметале дека користењето на алкохолот е извор на многу проблеми во општеството.

Скоевки

- поим кој се користел да се означат членовите на младинска организација наречена Сојуз на комунистичката младина во Југославија, или на српскохрватски, *Савез комунистичке омладине Југославија - СКОЈ*. Ова движење било составен дел од Комунистичката партија на Југославија од 1919 до 1948 година. Во годините по Втората светска војна, оваа организација ќе биде преименувана во Народна младина на Југославија, а подоцна во Унија на социјалистичката младина на Југославија.

Дебеломесовци

- овој поим бил користен од страна на членовите на Комунистичката партија на Југославија и на Покраинскиот комитет за Македонија од Прилеп за приврзаниците на партиската група која Јордан Дембеловски ја формирал во тој град во 1930 година. Од страна на КПЈ, Дембеловски и неговата група биле означени како „опорутинисти“ и „фракционери“, што значело непријатели. Поради тоа, Дембеловски бил исклучен од партијата. По завршувањето на Втората светска војна, Дембеловски бил осуден на смрт поради соработка со окупаторот (бугарската војска и администрација).

Дополнителна литература:

Здравко Стојкоски, „Историски контекст“, *Архиви на невидливите: Жените во печатот од Вардарска Македонија помеѓу двете светски војни*, ЦИНИК, Скопје 2021, стр.37-55

научете нешто повеќе

Вера Ацева

Вера Ацева е родена во село Ореовец (Прилепско) на 24 ноември 1919 година. На 20 години станала член на Комунистичката партија на Југославија и Македонија, учесник во НОБ и прогласена за Народен херој на Југославија. На првото заседание на АСНОМ е избрана за член на Президиумот кој претставувал највисок извршен орган во Македонија. По војната продолжила да извршува различни политички функции, помеѓу кои и градоначалничка на град Скопје, Министер за земјоделство и Министер за народно здравје и социјални грижи. После политичкиот судир со Лазар Колишевски таа се повлекува од политичкиот живот во Македонија и извршува неколку функции во сојузни институции. Починала во Скопје во 2006 година.

Задачи

* Размисли, зошто женските активистки одлучиле за својата активност да побараат, како што вели Вера Ацева, „дозвола од Белград“?

* Помисли за активностите на денешните женски активистки и за политичкиот контекст во кој дејствуваат. Зошто женските активистки од периодот помеѓу двете светски војни сакале да ја остварат својата идеја како дел од комунистичкото движење наместо да дејствуваат самостојно?

* Зошто активностите за кои пишува Вера Ацева биле тајни?

Јана Коцевска, „И ние го сакаме сонцето и белиот свет!“ 20 години именување на мост „Роса Плавева и Накие Бајрам“

<https://tiiiitinc.com/femoar/prikaz/246/i-nie-go-sakame-sontseto-i-beliot-svet-20-godini-imenuvanje-na-most-rosa-plaveva-i-nakie-bajram>

„Во 2004 година, во Скопје се најавува отворање новоизграден мост на реката Вардар. Адресирајќи го прашањето за отсуството на жените од историјата, од државните архиви и, пред сè, од јавниот простор, уметницата **Христина Иваноска** поднесува иницијатива до отворениот повик на Комисијата за именување на улици, плоштади, мостови и останати инфраструктурни објекти, за доставување предлог од страна на граѓаните за именување на овие јавни урбани места. Оваа уметница го доставува својот предлог до Комисијата за именување на новоизградениот мост според две жени – Роса Плавева и Накие Бајрам, кои заедно дејствувале за унапредување на женските права во почетокот на XX век во Скопје.

Мостот е изграден во 2005 година и ги поврзува двата брега на реката Вардар, јужната страна, каде што се наоѓа зградата на Поштата и на Главната железничка станица, местото каде што граничат двете општини, Центар и Аеродром, додека на северниот брег се наоѓа една бензинска пумпа и последната крстосница на булеварот „Гоце Делчев“. На оваа крстосница граничат исто така две општини, Центар и Газибаба. Локацијата на патниот мост „Цар Самоил“ над реката Вардар, на улица ‘Беласица’ е во централното подрачје на градот Скопје...

„...Пред оваа иницијатива, многу ретко се знаело за дејствувањата на овие две жени – Роса Плавева и Накие Бајрам, а уште помалку се знаело за нивниот изглед, бидејќи пред Иваноска да го направи архивското истражување, тие фотографии биле дел од купиштата архивски материјали наталожени со прав во Архивот на Македонија. Иако денес овој мост официјално е именуван како мост „Цар Самуил“, податок кој не ѝ е воопшто познат на јавноста, тој сè уште е познат како мостот кај Транспортен центар и ретко кој го знае ова официјално дадено име...”

„...По 20-ина години од објавениот повик на Град Скопје во 2004 година, конечно се именува мост по овие две жени, но не станува збор за истиот оној за којшто најпрво беше објавен конкурсот, туку за сосема друг. Станува збор за Мостот „Близнаци“, што ги поврзува населбите Ново Лисиче и Автокоманда...”

„...Кои се Роса Плавева и Накие Бајрам? Овој запис не би бил целосен доколку не напишеме повеќе детали за животот на овие две жени, Роса и Накие, кои тогаш биле нарекувани скопските Роза Луксембург и Клара Цеткин. ‘Јунак Роса’ или по турски, ‘Дели Роса’, живеела 92 години. Таа е родена е во Велес, со моминското презиме Варналиева, а последните години од животот го поминува во Белград, каде што и почива. За неа велат дека била запамтена како ‘енергична сува старица која во својот говор била луцидна, духовита и

брза... Секогаш облечена во бела машка кошула, црвена вратоврска и машки панталони. 'Таа била учесничка во Илинденското востание во 1903 година и носителка на Илинденска споменица.

Според изворите на Христина Иваноска, во нејзиниот разговор со внукот на Накие Бајрам, Газанфер, се дознава 'дека таа потекнува од едуцирано семејство каде што женската страна се истакнува со решителност и храброст... Строга но правична, таа се обидува да не ги повреди сите морални кодекси на однесување, оние запишани во Куранот и оние наметнати од средината.' Накие Бајрам е вклучена во процесот на 'откривањето' на жените од 1947 година. Била вклучена и во аналфабетските курсеви за описменување на муслиманската жена."

Сведоштво на внукот на Роса Плавева, Борко Зафировски, за неа и за нејзината политичка активност.

<https://www.youtube.com/watch?v=kh3GqAlktsE>

Роса Плавева

Била родена во Велес во 1878 година. Таа е македонска социјалистка, активистка за женското право на глас и меѓу првите политичарки во османлискиот период. Својот активизам за еманципација на жените го продолжила во Кралството Југославија, подоцна и во социјалистичка Југославија. Нејзината кука претставувала место за средби на македонските и турските активистки кои заговарале феминистички теми и женска еднаквост.

Во 1917 година, на нејзина иницијатива, околу 100 жени потпишале писмо кое повикувало на ослободување на Роза Луксембург, со која воедно и се допишувале како идеолошки современички. Во 1920 година ја основала Организацијата на жени социјалистки во Скопје.

Накие Бајрам

Родена во 1889 година, била турска социјалистка, учителка и активистка за женски права. Го основала Здружението на турски жени во 1907 година во Скопје. Во едукацијата и симнувањето на ковертурата гледала решение на женското прашање во поглед на положбата на турските

жени во општеството. Била дел од социјалистичките кругови во Скопје и блиска соработничка со социјалистката и активистка за женско право на глас Роса Плавева. По Втората светска војна, таа се посветила на едукација и еманципација на жените од муслиманските заедници.

Истражувајте

Спореди ги сеќавањата на внукот на Роса Плавева за нејзиниот живот и политичко дејствување со оние кои Христина Иваноска ги презентира во своето истражување и со кратките биографии презентирани на почетокот од оваа вежба. Поделени во групи, дискутирајте ги вашите заклучоци и разликите кои постојат во претставувањето на Роса Плавева и Накие Бајрам.

Работа во групи:

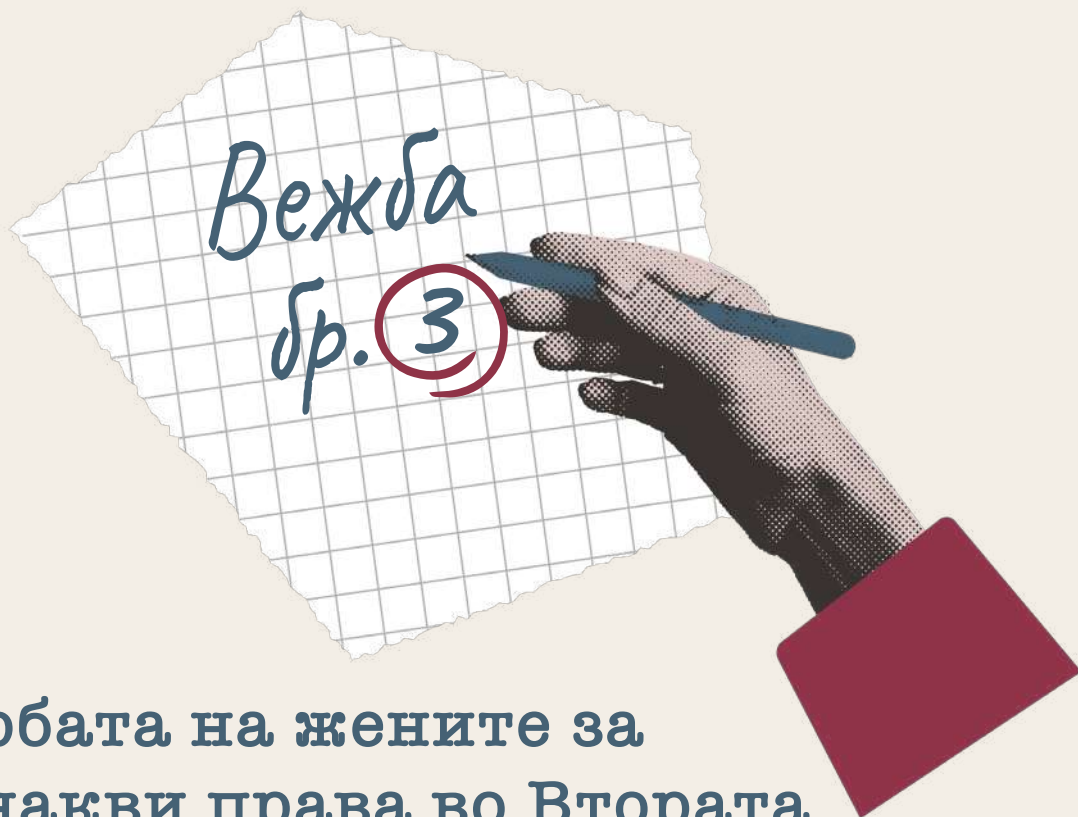
Поделете се во две групи. Едната има задача да изнесе аргументи зошто мостот кај Транспортниот центар треба да биде именуван по Роса Плавева и Накие Бајрам, а другата – зошто треба да биде именуван по Цар Самоил.

Помалку познајти поими

Ковертура

Ковертура е историска доктрина од обичајното право каде што правниот опстанок на жената бил инкорпориран во постоењето на нејзиниот сопруг по склучувањето на бракот. Според ова, жената се сметала за „покриена“ (feme covert), губејќи ја својата способност да поседува имот, да склучува договори или самостојно да се претставува на суд. Доктрината се развила во англиското обичајно право за време на средниот век и се практикувала околу 700 години. Во македонскиот контекст „покривањето“ било подеднакво присутно во христијанските и муслиманските заедници. Во 1951 година донесен е закон со кој се забранува носењето на фереџе и зар како религиски означувачи кај муслиманките.

Повеќе за „покривањето“ во југословенскиот контекст прочитај во текстот на Ана Ашталковска Гајтаноска: Религиски перспективи - „Без фереџе во нов живот“: стратегии за еманципација на муслиманките низ страниците на Македонка <https://nevidliviarhivi.mk/wp-content/uploads/2025/01/Ана-Ашталковска-Гајтаноска-Религиски-перспективи.pdf>

Борбата на жените за еднакви права во Втората светска војна и во првите години по војната

Во 1942 година, во окупирана Југославија се формирало движење на жените под името Антифашистички фронт на жените – АФЖ. Заедно со други антифашистички организации, тоа дејствувало во рамките на Народноослободителната борба (НОБ), која била предводена од Комунистичката партија на Југославија. Во Македонија, првиот локален одбор на АФЖ се формирал во Кавадарци, во 1943 година. Следната година на 15 декември, во ослободено Скопје била одржана првата основачка конференција на Антифашистички фронт на жените од Македонија. Главен печатен орган преку кој АФЖ ги промовирал своите политики и идеи бил весникот Македонка, кој излегувал еднаш месечно. Од различни причини, понекогаш биле печатени двоброји или двомесечници. Македонка е првото женско списание на македонски јазик и, општо, меѓу првите весници кои биле печатени на македонски јазик. Првиот број е отпечатен во воени услови и пред одржувањето на основачката конференција на АФЖ за Македонија во ноември 1944 година, во селото Горно Врановци, каде што исто така се печател и првиот весник на македонски јазик Нова Македонија. Од ноември 1944 година до декември 1952 година, испечатени се вкупно 83 броја.

Оние кои сакаат да ги прочитаат броевите на списанието „Македонка“ можат да ги најдат лесно достапни на веб страницата www.nevidliviarihivi.mk. Преку работата на овој проект и читањето на Зборниците публикувани за овој весник, заинтересираните може да дознаат многу повеќе за уредувачката политика на овој весник, за темите кои биле обработувани, за македонскиот јазик и неговиот развој во првите години по војната, за главниот интерес и политики на АФЖ во Македонија и за неговата улога во општеството и во новоформираната Народна Република Македонија како составен дел од Југославија. За разлика од текстовите во весниците кои можевте да ги прочитате претходно, овој пат бројот на авторки е многу позначителен. Тие се учеснички во Народноослободителната борба и членки на Комунистичката партија на Југославија и Македонија. Помеѓу нив се Веселинка Малинска и Вера Ацева, кои биле носителки на највисокото југословенско одликување „Народен херој“.

Во продолжение се претставени извадоци од три текста објавени во Македонка во различни години (1945, 1947 и 1951 година). Во овие години, општествено-политичкиот контекст се менувал под влијание на внатрешнополитички настани и на односите кои Југославија ги имала со другите држави каде што на власт биле комунистичките партии. Преку анализа на содржините на текстовите, ќе имате можност да дознаете повеќе за политиката и значењето на АФЖ во историјата на политичкото дејствување на жените во Македонија во повоените години. Со тоа би добиле и појасна слика за односот на Комунистичката партија кон прашањето на жените и нивната улога и место во општеството.

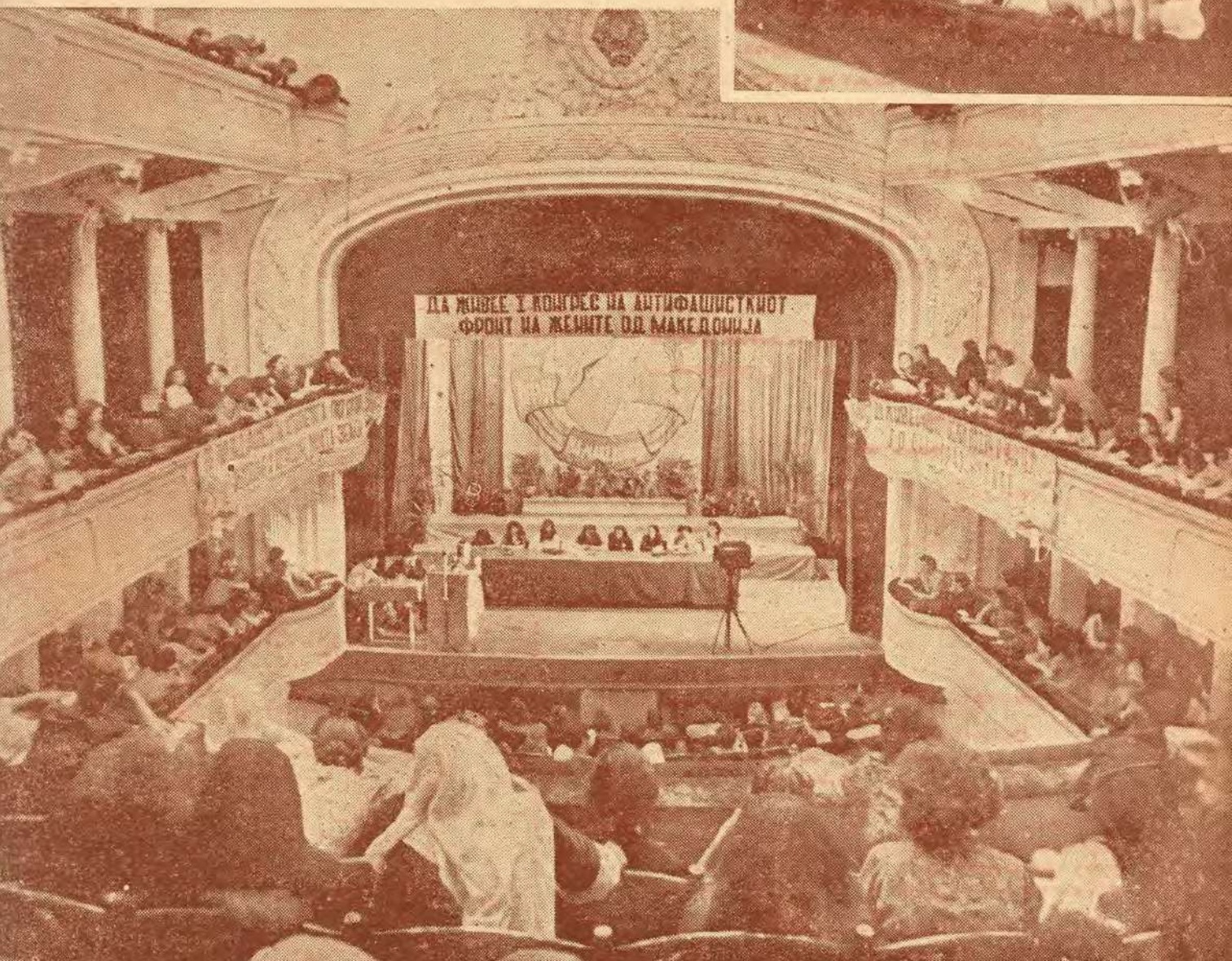
На линкот подолу, погледнете го видеото кое ја раскажува приказната за списанието „Македонка“, публикувано од Антифашистичкиот фронт на жените во периодот 1944–1952, кое се залагало за културна, економска и политичка еманципација на жените во Македонија и Југославија во повоениот период. Подготвено од Центарот за истражување на национализмот и културата (ЦИНИК) во рамки на проектот „Испреплетени истории“, поддржан од Фондацијата „Хајнрих Бел“.

<https://www.youtube.com/watch?v=WE1gEgfyDR8>

Македонка

Насловната страница на Македонка, год. III, бр. 21-22 (јули-август 1946).

ОРГАН НА АНТИФАШИСКИОТ ФРОНТ
НА ЖЕНИТЕ ОД МАКЕДОНИЈА

Год. III јули – август 1946 Бр. 21–22

Помалку познати поими

Петгодишен план (Петолетка)

За разлика од пазарните економии каква што е економијата во Северна Македонија и во останатите демократски и капиталистички држави, во социјалистичките држави каде што на власт биле комунистичките партии била применувана планска или централизирана економија. Овој економски

Народноослободителна борба

- поим што се користи да се означи вооружената борба на југословенските, вклучително и на македонските партизани, за ослободување од фашистичката окупација во текот на Втората светска војна.

Народна власт

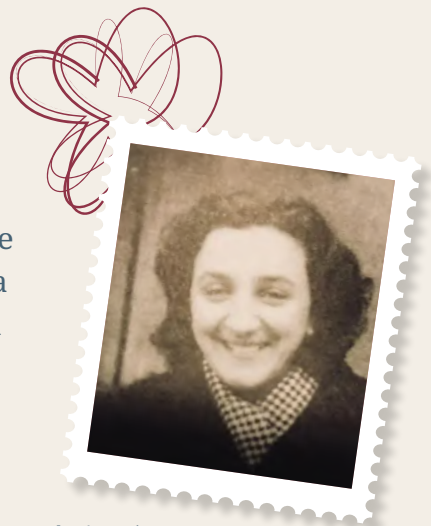
- овој поим и/или политички концепт најчесто се користи/користел и се поврзува со држави на чија власт биле комунистички партии. Тој подразбира власт која е во рацете на народот и која работи во корист на народот, а не за интересите на мал број луѓе, често нарекувани елита. Во социјалистичка Македонија и Југославија, пред доаѓањето на власт на Комунистичката партија, во времето на Втората светска војна, во местата кои биле ослободени од партизанските војски биле формирани Народноослободителни одбори. Тие одбори биле форма на „народна власт“. Овој поим се користел и по војната.

Народен фронт

- уште еден поим и концепт што е составен дел од општествено-политичкиот систем воспоставен во социјалистичките држави. Тој подразбира широка коалиција помеѓу различни политички групи. Во време на Втората светска војна во Југославија, Народниот фронт ги опфаќал сите организации и поединци кои го помагале народноослободителното движење во борбата против фашизмот. Антифашистичкиот фронт на жените бил една од организациите кои биле дел од Народниот фронт. По војната, оваа организација ќе претрпи неколку промени и ќе биде позната како Социјалистички сојуз на работниот народ - ССРН.

Веселинка Малинска

е родена во Куманово, 1917 година. Во 1933 година се приклучува на Комунистичкото движење во Југославија станувајќи член на СКОЈ (Сојуз на комунистичката (о)младина на Југославија). За нејзината политичка активност била апсена од страна на југословенските власти. Во текот на Втората светска војна се приклучила на партизанското движење и извршувала разни функции, помеѓу кои и делегат на Антифашистичкото веќе/собрание на народното ослободување на Југославија – АВНОЈ и на Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија, АСНОМ. Таа е прв уредник на Македонка и секретар на АФЖ. По војната извршувала разни должности, помеѓу кои директор на Радио Скопје, член на Извршниот совет на Социјалистичка Република Македонија и пратеник во Републичкото и во Сојузното собрание. Починала во Скопје во 1987 година.

„ДА ГО ЗАЈАКНЕМЕ АНТИФАШИСТИЧКИОТ ФРОНТ на жените во Македонија“

Македонка, год. 1, бр. 1, ноември 1944 година, стр. 8

„...Затоа великиот повик на Комунистичката Партија на Југославија за сенародна борба против фашиските окупатори а за национална слобода и равноправнос, распали во срцата на македонските жени силен борбен жар. Здравата национална мисла која живее во свеста на македонската жена, и овој пат, како и многу пати порано изигра голема улога. Не случајно во нејзината душа не вирееше отровното фашиско семе на големобугарската политика и пропаганда. Масовите женски демонстрации во Велес, Скопје, Штип, Струмица и другаде против фашиската мобилизација, скапотијата и спекулата уште во првите денови след окупацијата покажуваат дека македонската жена уште одпрвин стана една од најглавните сили на народно-ослободотилениот покрет во Македонија...“

„...Активизирање на македонската жена во денешната борба стана преку нејзиното учество и во најразлични видои на борбата. Разбирајќи ја борбата изцело како своја и неделива жената не изостана од ниеден нејзин сектор. На првата огнена линија, во смелите диверзантски акции, во санитетската, курирска и обавештајна служба, собирање на храна и облекло за војската, демонстрации против окупацијата, организирање на нашиот тил – се се това места што македонската жена ги земаше влегувајќи во борбата. Покретот на жените во Македонија, којшто на многу места беше изникнал спонтано, бргу след почетакот на борбата почна да се организира. На масови женски конференции, нарочно во прво време по селата почнаа да се формираат одбори на Антифашискиот фронт на жените...“

„...Затоа денеска пред нашиот народ, пред сите синови и ќерки на нашата татковина се поставујат како најважни задачите:...”

...Овие задачи се задачи на целиот македонски народ. Они се задачи и на македонската жена. За да Антифашискиот фронт на жените одговори на нив потребно је:

1. Мобилизирање на сите македонски жени за избркуење на Германците од сите краишта и за ослободуење на целата наша татковина демократска и федеративна Југославија. Неодложен долг на сите жени во Македонија, коишто се способни за воена должност је да стапат во редовите на нашата Народно-ослободителна војска на Македонија и сите воени служби кои што непосредно работат и се од големо значење за фронтот, за војската. Голем недостиг се сеќава во санитетската служба на нашата војска, како на фронтовата линија така и во воените болници... Телефонската, радиотелеграфската, шоферската и сличните служби во војската треба да бидат исполнети главно со жени, кои што ја знајат таја работа или кои што ќе ја научат во соодветните курсеви кои ги организира нашиот Главен штаб...

2. ...Да се развије и зајакне единството на сите жени во Македонија је најважната наша задача. Колку и да бил силен нашиот фронт, денес, при многу поразвијените услови на борбата и животот воопште, он не може да стане вистински друштвен и политички фактор ако во него не би могле да си го најдат местото и сите онија жени кои до сега стоеле од страна на борбата. Секоја активистка на АФЖ, секоја и последна членка на АФЖ, треба да ја сване таја основна мисла на нашиот фронт: бездруго и веднаш треба да го создадеме единството на сите жени во Македонија без оглед на различни политички гледања, вери и народности, без оглед дали порано биле србоманки, бугарофилки или гркоманки, единство на сите Македонки – православни и муслиманки – Албанки, Влаинки и Турчинки, сите селанки, работнички, интелектуалки и домаќинки – сите што се чесни родољубки и сакаат да помогнат на борбата, сите што со свои раце не ги закашкале со народната крв...

...исто така треба да бидеме будни спрема секакви туѓи на нашиот покрет разбирања, кои што би сакале да се вносат во нашиот фронт. Нашите заколнати душмани, големобугарите и нивните слуги во Македонија, крвниците на Ванчо Михајлов и разни големогрчки и големосрпски агенти, кои што до вчера служеја на германскиот империјализам нема да се откажат од своите пеколни намеренија...

3. Активирање на сите македонски жени во организирањето на народно-демократската влас, во изградуењето на младата македонска држава... .. денес македонската жена је рамноправна граѓанка на македонската федерална држава, на демократска и федерална држава, на демократска и федеративна Југославија. Тоа свое со борба извојувано право нашата жена мора да го затврди со своето масово најактивно и смело учествување во целиот државен, привреден, политички, друштвен и културен живот... ..Да стане македонската жена смел градител на нашата држава тоа значи да ги затврди сите оние придобивки на борбата што осигурујата среќен и радостен живот на нејзините деца и неја самата.“

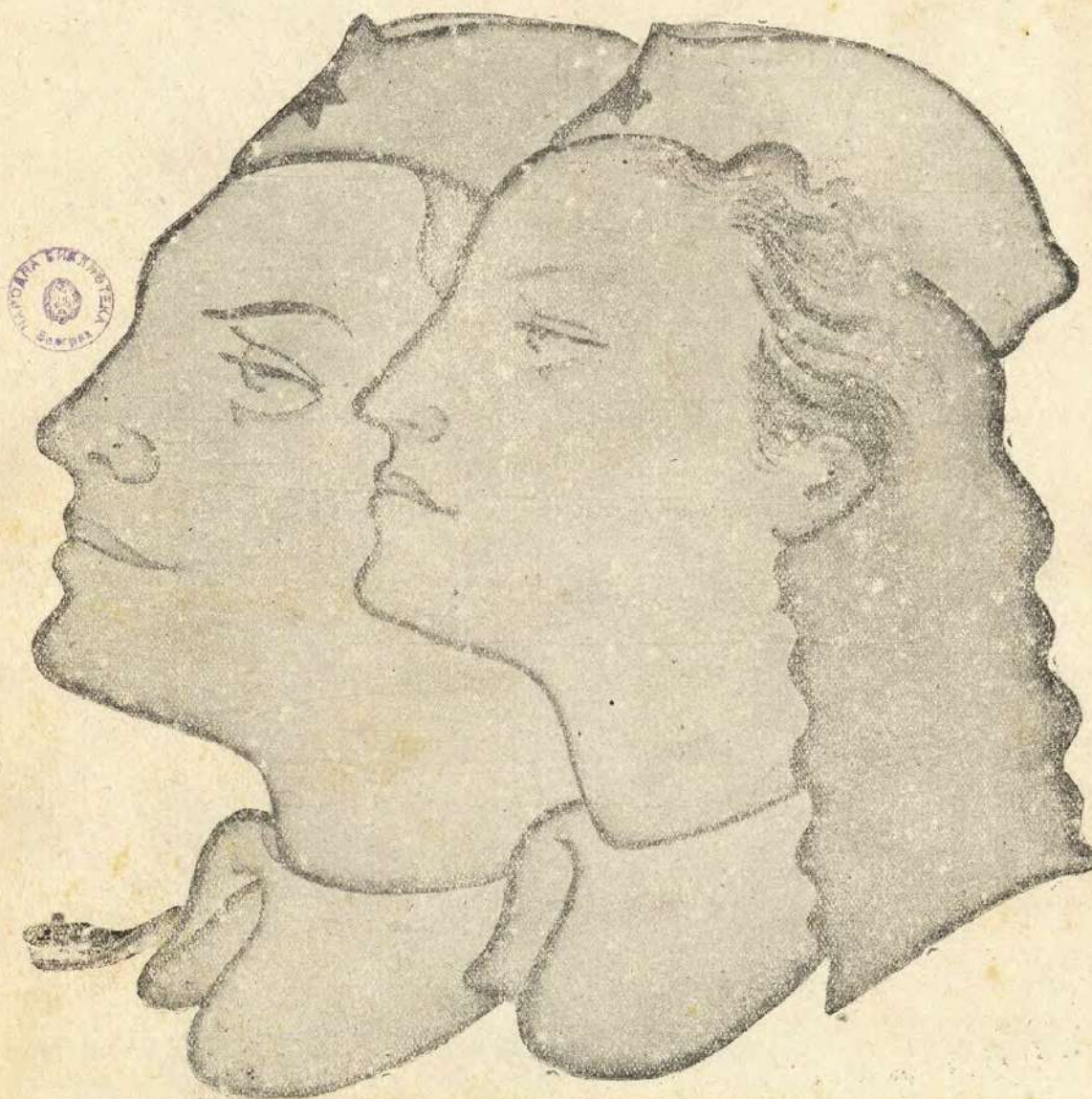
Веселинка Малинска

775/5

II 40

Периодика
I Примера

Македонка

Орган на Антифашискиот фронт на жените от Македонија

Број 1

Ноември 1944

Год. 1

Насловната страница на првиот број на Македонка, ноември 1944 година

„Нашата жена ќе стори се да 1947 година биди година на поголеми постиженија во изградбата на нашата земја“

Македонка, бр. 27, Јануари 1947 година, стр. 6

„Во текот на 1946 година ние можевме да ги видиме жените на сите работи: на обновуењето на патиштата, мостовите, училиштата и други згради, на збринуењето на сираците од војната, помагање на инвалидите, ликвидирањето на неписменоста, културно-политичкото подигање и превоспитувањето на нашите жени, изградуењето на нашата народна власт, во нејзиното пречистуење од нездравите и непријателски елементи и во спроведувањето во живот на разните Закони и одредби донесени од Народната власт...“

„...Нашите жени исто така се покажаа и како достоинствени членови на нашата заедница цврсто збиени во редовите на Народниот фронт, ја покажаа својата голема љубов спрема својот народ и неговата посреќна иднина, нарочно во време на изборите за Уставотворното собрание на Народна Република Македонија, кога најмасово излегоа на изборите и сто процентно гласаа за Народниот фронт, како Македонките така и Муслиманките.

Се овој ни говори: за големата приврзаност на нашата жена кон нашето ново друштвено уредуење, за високата свест и готовност да дадат се од себе си за изградбата на нашата поарна иднина; ни говори и за тоа колку е нашата нова држава длабоко народна, длабоко демократска и колку правилно го имат разбрано тоа токму широките народни маси да е државата нивна и да се што градат, градат за себе и својте деца.

Преминуејќи во 1947 година на планово производство, пред народите на Југославија се исправуе огромниот петогодишен план, план на електрификација и индустријализација на земјата, во кои се предвидуе изградуење на нови железници, фабрики, училишта, жилишни згради и друго, план за уште поарна и поголема благосостојба на нашите народи, чије извршуење бара крајна организираност, најшироко и беспрекорно учество на секој поединец во работата.

Нашата жена е свесна дека со исполнуењето на планот за 1947 година нашиот народ, нејзините деца ќе имат повеќе храна, повеќе облекло и ќе имат многу поарен живот.

Во исполнувањето на тој план нашата жена организирана во АФЖ ќе ги вложи сите свои сили. Таа ќе ја убеди и својата комшика, роднина и пријателка да и таа треба да учествуе во натпреварувањето во фабриката, надлештвото, во доброволната работа, во уштедбата на материјалите, ќе ја исполнуе паролата на другарот Тито „Да во 1947 година не остане ниеден чесен човек кои неке учествуе во изградбата“.

Нашата селанка ќе користи секој убав пролетен ден да го испрати синот, мажот или сама да оди на орање како би го исполнила позивот на другарот Тито „Да ни

педа земја не остане незасејана“.

Нашата жена ќе го користи секоје слободно време да ја убеди и описмени својата неписмена комшика, роднина и пријателка, зошто без ликвидирањето на тоа зло, не може да се збори за натамошно културно и друго развивање на нашиот народ. Таа се ќе стори да ги намали до минимум грешките и слабостите во 1947 година. И така, под раководството на другарот Тито, заедно со сите, ќе стори се да 1947 година биди година на уште поголеми постиженија во изградбата на нашата земја.“

Вера Ацева

„Права на жените во Ф.Н.Р.Ј.“

Македонка, бр. 76, март 1951 година, стр. 3

„Во нова Југославија жените влегуваат потполно рамноправно во политичкиот живот на земјата. Тие доследно го користат правото што им го дава Уставо: „Жените се рамноправни со мажите во сите полиња од државниот, стопанскиот и општествено-политичкиот живот“. Тие имаат право да бираат...
... И да бидат бирани.

Во Народната скупштина на НРМ 16 народни пратеници се жени, а во околиските, градските и реонските народни одбори има 290 одбрани жени. Во работниот однос жената е израмнена со мажот. За иста работа таа добива иста плата и ги има сите можности стручно да се издига и да ги заземе сите работни места како и мажот, доколку тие не одат на штета на нејзиното здравје и мајчинство.

Со чл. 24 од Уставот на нашата држава се обврзува нарочно да ги штити интересите на работната мајка и нејзиното дете.

Со законот им е загарантирано на мајките правото за пороѓај отсуство од три месеца, право за скратено работно време поради доење, право на помош за засилена исхрана на доилките и спрема за новороденото дете. За многудетни мајки одредени се посебни награди и помош.

Според Уредбата за детски установи секои претпријатије каде работат повеќе од дваесет жени со мали деца должно е да отвори јасли и градинки за децата на своите работнички.

Голема грижа е посветена за заштитата на здравјето на мајките и нивните деца. Отворени се породилишта, советуваљишта за трудници, детски диспанзери, летувалишта, млечни кујни, школски мензи и низа други установи, што ѝ пружаат помош на работната мајка да одгледа здрави и напредни деца.“

Редакциски текст

(Главен уредник на овој број е Благојка Демниева)

Задачи

* Замислете дека живеете во годините при крајот на Втората светска војна. Како би ја објасниле политиката на АФЖ и нејзиниот удел во народноослободителната борба?

* Ако соученикот ве праша што значи „политичка еманципација“, како би му ја објасниле со свои зборови? Направи споредба: дали денес политичката еманципација на жената е секаде еднаква?

* На голем лист хартија направете табела во која ќе ги споредите политичките права на жените пред активностите на АФЖ и промените кои настанале по доаѓањето на Комунистичката партија на Македонија на власт. Обидете се податоците да ги претставите преку Венов дијаграм.

Вежба со играње улоги за учество во политичките борби во Илинденскиот период и НОБ:

„Од комитки до партизанки“

Дел од учениците/ученичките нека замислат дека се комитки во Илинденскиот период, а други дека се партизанки во НОБ, и потоа нека напишат краток есеј за своите замислени искуства.

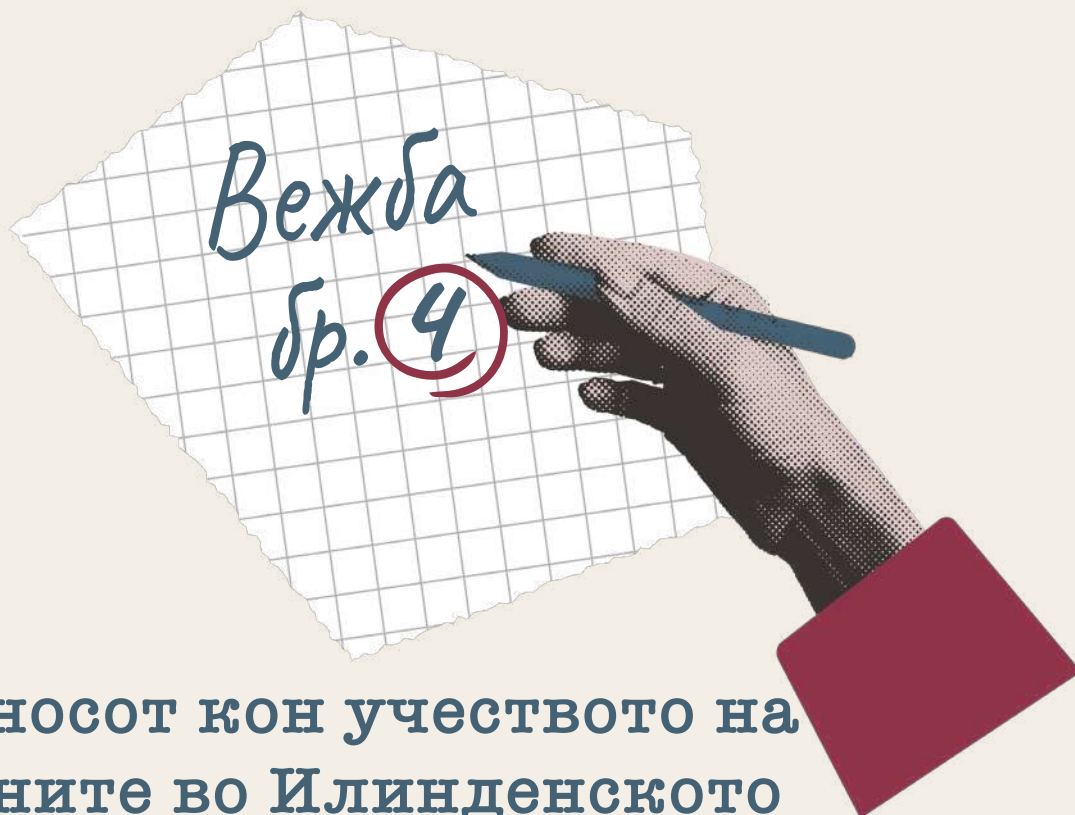
Задачи

* Каква порака сака да ни испрати авторот на оваа фотографија?

* Замислете дека сте дел од овој првوماјски митинг во Скопје. Дали можете да го опишете општествено-политичкиот контекст на настаните во тоа време? Какви чувства превладуваат кај вас?

(Во одговорот наведете ги сите детали што ги гледате на фотографијата, перспективата на фотографот и контекстот кога настанала фотографијата)

Односот кон учеството на жените во Илинденското востание и сеќавањето за нив

Во првата вежба можевте да прочитате за учеството на жените во политичките борби во Илинденскиот период. Исто така, забележавте дека нивната вклученост во политичката борба на МРО започнува да се препознава по триесет и повеќе години од Илинденското востание, од страна на Илинденската организација на македонските емигранти во Бугарија. Тоа се случувало во време кога постоела законска дискриминација на жените во корист на мажите. Во истиот период постојат повеќе политички групи и движења кои се застапувале за поголема вклученост на жените во општеството и во општествено-политичкиот живот. Помеѓу нив биле социјалистичките и комунистичките движења кои на крајот од Втората светска војна доаѓаат на власт во повеќето балкански држави, вклучително и во Македонија и Бугарија. Следните примери покажуваат дека сеќавањето за учеството на жените во политичките борби од Илинденскиот период било важно и за социјалистичките и комунистичките движења.

Во екот на Втората светска војна, додека Бугарија окупираше делови од Македонија во 1943 година, раководството на Илинденската организација успеало да ги убеди властите во Софија, тогашно Царство Бугарија, да им додели државни пензии на луѓето кои биле „заслужни за ослободителните

војни“, вклучително и на оние кои учествувале во Илинденското востание и ослободувањето на Македонија. Во периодот од февруари 1943 година до 9 септември 1944 година, кога во Бугарија власта ја презела Бугарската работничка партија, неколку илјади учесници во Илинденското востание добиле бугарски државни пензии.

По завршувањето на Втората светска војна и формирањето македонска република како составен дел од социјалистичка Југославија, тогашните власти (Комунистичката партија на Македонија) решиле да им доделат пензии на учесниците во Илинденското востание. Покрај пензиите, биле доделени и Илинденски споменици, како знак на признание за учеството во борбата за ослободување на Македонија. До 1953 година биле доделени неколку илјади пензии на луѓе на кои им било признаено учеството во Илинденското востание. Во двата случаи, македонскиот и бугарскиот, учесниците во Илинденското востание, поточно барателите на пензии, поднесувале молби и биографски белешки со кои ја објаснувале својата заслуга и учество во Илинденското востание и во борбите за ослободување на Македонија од Османлиската Империја. Помеѓу оние кои добиле државни пензии од Царството Бугарија и од социјалистичка Македонија се наоѓаат и помал број жени.

Во продолжение можете да прочитате две барања за пензија доставени од страна на Параскева или Пашка Костова Бојаџиева или Бојаџиеска-Лапе од Крушево, доставен до бугарските и до македонските власти.

Помалку познајте поими

Илинденска споменица

- по повод 50 години од Илинденското востание, Народна Република Македонија го востановила одликувањето „Илинденска споменица“, кое се доделувало на лица што учествувале во Илинденското востание. Денес Република Северна Македонија доделува орден „Илинден 1903“ на заслужни институции и лица.

Илинденска пензија

- веднаш по создавањето на македонската република во 1946 година, тогашното Народно собрание донело закон за Илинденска пензија. Оваа пензија се доделувала на лица кои во периодот од 1893 до 1908 година, директно или индиректно, биле вклучени во Илинденското движење. Една од примателките на оваа државна пензија била и Параскева/Пашка од Крушево, од чии биографски белешки ќе можете повеќе да прочитате и да научите за учеството на жените во Илинденското движење и за вреднувањето на нивното дејствување во различен период и општествено-политички контекст.

научете нешто повеќе

Покрај Илинденска споменица, Народна Република Македонија доделувала и други одликувања на борци и на борки кои учествувале во ослободувањето на Македонија. На партизаните кои се приклучиле во Народноослободителната борба во 1941 година НР Македонија им доделувала одликување Партизанска споменица 1941 година. Ова одликување предвидувало остварување на неколку права, бесплатна здравствена заштита, платен годишен одмор и боречки додаток на пензијата. Во цела Југославија, околу 27.000 луѓе добиле одликување „Партизанска споменица 1941 година“.

Македоно-Одрински свидетелства

Регистър на участниците в освободителните борби в Македонија, Тракија и Добруджа, получили българска народна пенсия през 1943 г., том I, дел III, редактор Филип Пеловски, София 2022, стр.331-332.

№ 1468

Параскева Костова Бојадиева-Лапе (72 г.)

род. во Крушево

жив. во Крушево

22.04.1943 г.

Заслуги: вдовица на Коста Бојадиев Лапе – востаник во одредот на војводата Андреј Башев, учествувал во преземањето на уќуматот и поштата во Крушево, убиен во местноста Слива како четник со оружје во рака.

Семејство: вдовица на Коста Талев Бојадиев Лапев, син Наум на 39 г., снаа Мена на 32 г. и три сина, кои живеат одвоено.

Животописна белешка: „Декларирам, дека маж ми Коста Бојадиев Лапев од гр. Крушево, роден во 1870 г., беше востаник во Илинденското востание во одредот на војводата Андреј Башев. Учествува при преземањето на уќуматот, општината и поштата и телеграфот во град Крушево. Беше четник во четата на Тодор Христов. Загина во Илинденското востание на местноста Слива, а во куќата беше сместена работилницата за оружје на востаниците каде се изработуваа куршумите, ги чистеа патроните и.т.н. поради што беше срушена од турската артилерија, а маж ми загина со оружје во рака како востаник и четник.“

Пензијата е одобрена и доделена од *Министерскиот совет*

Илинденски сведоштва, Том I, дел I, уредник Јасмина Дамјановска, Ленина Жила, Филип Петровски, ДАРМ, Скопје 2016, стр. 600.

Бојадиско-Лапе Костова Пашка

До Президиумот на Народната Скупштина на Народна Република Македонија
гр. Скопје – Врање

Молба

од Пашка Костова Бојадиско-Лапе

од гр. Крушово ул. Томе Никле бр.57

Во нашата куќа беше сместена тајната работилница за леене на куршуми за Илинденските востаници и јас тука работев и помагав – пренесував материјали за леарницата, готвев на работниците, им месев леб, ги перев и вршев многу

други работи за востаниците, те со сето тоа јас зедев живо учество во востанието. Маж ми Косту Лапе загина како борец со пушка во рака во Илинденското востание на месноста „Слива“ и ми остави 5 мали деца кои со помошта на мојот девер Илија Лапе ги изгледав.

На нашата куќа во 1948 год. е ставена спомен плоча со следниот натпис:
„Во оваа куќа била сместена тајната работилница за леење куршуми за Илинденските востаници“.

Молам да ми се издаде Илинденска споменица и Илинденска пензија нешто што јас не сум само жена на загинаат Илинденец туку сум и жив учесник во Илинденското движење и останав на старост да се издржувам од заработувачката на син ми Менче.

Моето учество во Илинденското движење може да го потврдат сите живи Илинденци.

Верувам дека оваа моја молба ќе биде удоволена и последните мои денови ублажени бидејќи целиот мој век го поминав во маки и оскудици и останувам со надеж за подобар живот во староста.

Приложувам: Биографија и сите останати потребни документи.

Смрт на фашизмот, слобода на народот

26.VI.1950 год. Со почит
Крушево
Пашка К. Бојадиевска-Лапе
(потпис)

Сведоци:

1. Петруш

Биографија

Се викам Пашка Костова Бојадиевска-Лапе, родена сум во 1874 год. во гр. Крушево во сиромашна воденичарско-брашнарска фамилија од татко Наумчче Божинов Питачко и мајка Зица Димова, од фамилија имам сега живи три сина кои живеат одвоено од мене, а јас живеам со снаата Менче, жена на мојот најмал син Унчу, кој умре во 1946 година и така јас останав да живеам со вдовицата на мојот најмал син која работи домашни ракотворби за килимарницата во Крушево и од нејзината заработувачка се издржаваме двете. По занимање сум домаќинка но сега сум стара и неспособна и болна и ништо не можам да работам. Од имот имам само една стара куќа во гр. Крушево во која живееме со снаа ми Менчче, имам и три ниви во крушевско кои не се работат од пред 25 години и не даваат никаков приход.

Маж ми Косту Бојациев Лале загина како борец во Илинденското востание во 1903 година на местноста „Слива“ – Крушево во одбрана на гр. Крушево како четник во четата на војводата Тодор Поп Христов, а учествуваше во преземањето на укупатот, општината и поштата во одредот на војводата Андреа Башев. По смртта на маж ми Косту Лале јас останав вдовица со пет деца од кои најголемото беше на 8 години, а најмалото на 2 месеци али со помошта на мојот девер Илија Лале децата ги изгледав и јас и до ден денес останав вдовица и не се премажив.

Во нашата кука беше сместена работилницата за оружје за востаниците, тука се лееа куршумите, се чистеа чаурите, приготвуваа патроните и јас тука работев и помагав, пренесував материјали за леарницата, готвев за работниците, месев и перев, со работилницата управуваа опитните мајстори железари и пушкари Ставре Борјар и Митка Манат. Како доказ дека така беше сведочи и поставената спомен-плоча која е ставен во 1948 год. на мојата кука со следниот натпис: „Во оваа кука била сместена тајната работилница за леење куршуми за Илинденските востаници“.

За време на Бугарската окупација примах воено инвалидска пензија како Илинденка и жена на загинат Илинденец, истата пензија ја примах и после ослободувањето па се до 31 декември 1945 година после кој датум ми се прекина исплатата и ми рекоа дека не можам да ја добивам истата пензија како жена на загинат Илинденец, а јас не сум само жена на загинат Илинденец, ТУКУ СУМ И ЖИВ УЧЕСНИК ВО ИЛИНДЕНСКОТО ДВИЖЕЊЕ ВИДЕЈЌИ РАБОТЕВ ЗА РАБОТИЛНИЦАТА ВО НАШАТА КУКА.

Сето ова може да го потврдат уште живите Илинденци Петруш Каре и Лаку Кондарко двајцата од гр. Крушево, а и многу други ако треба, а истото се утврдува и од книгата напишана на бугарски „Крушево и борбите му за слободата“ напишана од стариот Илинденец Никола Киров учител во гр. Крушево.

26.VI.1950 год. Потпис,
Крушево Пашка К. Бојациевска Лале
(потпис)

Задачи

* Пред вас има две биографии напишани од иста личност. Едната напишана за барање за пензија во Царство Бугарија, а другата напишана за пензија во Народна Република Македонија. Кои разлики ќе ги „уловите“ во двете биографии? Запишете барем три разлики.

* Поделени во две групи, анализирајте ги причините поради кои Параскева/Пашка дала две различни биографии во своето барање за пензија. Направете го тоа преку играње улоги: едната група нека поднесе барање до Царство Бугарија, а другата нека поднесе барање до Народна Република Македонија. Секоја група нека отвори дискусија и нека размисли, по што ќе презентира барем една причина зошто Пашка Бојациевска го претставува својот живот на различен начин.

Вклученоста на жените во современите политички процеси и во армијата

Денес, во Армијата на Република Северна Македонија, жените се дел од активниот состав како цивилни лица, војници, подофицери и офицери. Во 2022 година, од вкупниот персонал во Армијата, 10,14 % биле жени, од кои 16,58 % офицери, 10,93 % подофицери, 5,56 % професионални војници и 33,82 % жени цивили вработени во Армијата.

Резултати	Индикатори на ниво на резултат	2021	2022	2023	2024	Активности (НАПРЕ 2022-2024)	Исполненост на активности
2.7.1 Зголемено учество на жени во областа на одбраната, особено на позиции на донесување одлуки	Вработени во одбрана, по пол, по работни позиции, по категории (Вработени во МО, жени)	45%	47%	47%	48%	семинари/ работилници за промоција -јавни кампањи, јавни дебати, изготвување видео/ аудио/печатени материјали	да
	% жени во армијата		10,8%	11,23%	11,99%		
	Вработени во одбрана, по пол, по работни позиции, по категории (Вработени во МО, мажи)	55%	53%	53%	52%	Активности за поттикнување на вклучување на девојчиња во образование за вработување во областа на безбедноста и мирот	
	Административни службеници категорија Б (раководен кадар) жени	48%	48%	49%	54%		
	Административни службеници категорија Б (раководен кадар) мажи	52%	52%	51%	46%		
	Вработени во АРМ (мажи)	89%	89%	89%	88%		
	Посетени обуки, жени	252	201	242	95		
2.7.2 Родово сензитивен персонал во одбраната, надворешната политика и внатрешните работи	Посетени обуки, мажи	313	443	433	274		
	Достапност на издвоени и да интегрирани образовни програми/модули, по институција	да				Поттикнување на еднакво учество на обуките и за мажи и за жени во одбраната	да
	Воведена посебна тема за родова еднаквост во обуки						
	Вработени што поминале обуки за родова еднаквост, по пол, по институција						

Извор: Министерство за одбрана

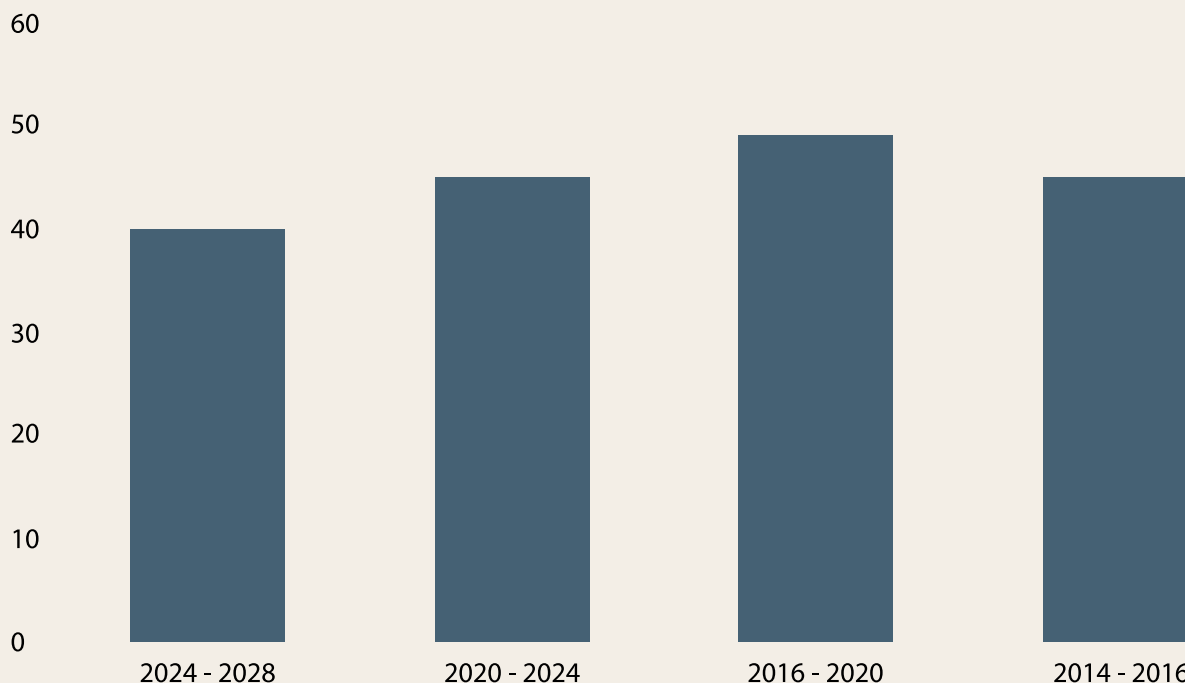
Проценка за тригодишниот напредок и за влијанието на Стратегијата за родова еднаквост 2022 – 2027, изработила Благлица Петрески, Скопје, февруари 2025 година.

<https://portal.mdt.gov.mk/post-body-files/rodova-ednakvost-mstp-file-9jWq.pdf>

Истражувајте за учеството на жените во современите армии на балканските народи и во светот. Обидете се да дознаете повеќе за денешните мотиви на жените активно да учествуваат во современите армии. Споредете ги нивните погледи со оние на современите феминистички движења и нивното дејствување за рамноправност помеѓу мажите и жените.

Собранието на Република Северна Македонија има 120 пратенички места. На последните парламентарни избори, во Собранието на Република Северна Македонија, за четиригодишниот манадат од 2024 до 2028 година, беа избрани вкупно 40 пратенички, или една третина од вкупниот број на пратеници. Во претходниот парламентарен состав од 2020 до 2024 година, бројот на пратенички беше 45.

На следниот графикон може да го видите бројот на пратенички во последните четири состави на Собранието на Република Северна Македонија.

Извор: Собрание на Република Северна Македонија

Задачи

- * Колку жени има во Советот на општината во која живеете и колку жени кои потекнуваат од вашето место на живеење извршуваат функции во локалната или во централната власт?
- * Истражете го учеството на жените во извршната власт од 1991 година до денес:
 - Колку жени биле дел од Владата?
 - Кои министерства ги раководеле тие?
- * Истражете на интернет за реакциите во општеството за предлогот и изборот на министерки во Владата, во врска со прашањето дали жените можат или не можат да ги извршуваат тие функции!
- * Поделете се во две групи.
 - Едната треба да го брани ставот за рамноправно учество на жените во политиката, а другата да биде против. Презентирајте ги своите аргументи и гледишта користејќи примери од нашата и од други држави во Европа и во светот.

Според статистичките податоци на Евростат (Eurostat) застапеноста на жени членки на националните парламенти во Европа е 33 проценти. Во Северна Македонија во 2023 година тој изнесувал 43%.

Повеќе податоци за застапеноста на жените во европските национални парламенти може да видите на следниот линк -

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_05_50/default/table?lang=en

Споредете ги податоците и истражувајте ги причините и факторите кои влијаеле врз разликите во процентот на застапеност на жените во националните парламенти во европските држави.

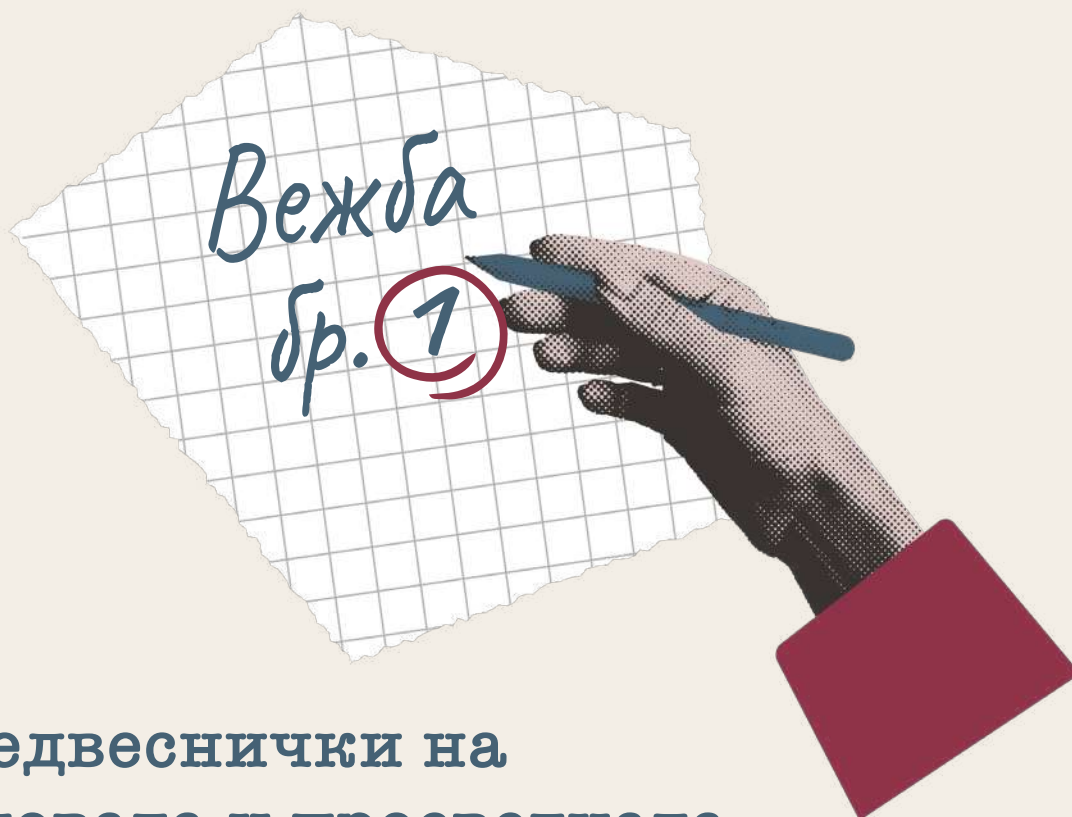

Жените и образованието

Прашањето за образованието претставувало и сè уште претставува едно од најважните во борбата за родова еднаквост и за еманципација на жените. Денес, со одредени исклучоци, младите девојчиња имаат еднаков пристап до образование, а во поголем дел од светот, наставничката дејност процентуално ја вршат повеќе жени отколку мажи. Меѓутоа, не било отсекогаш така. Во прво време, во училниците на XIX век бројно доминирале мажи, односно учители. А истото важело и за ученичкиот состав – првите училишта ширум Европа биле отворани за момчиња. За девојчињата, односно за жените, биле предвидувани поинакви занимања и активности, најчесто во домот. Во последните два до три века, големите глобални процеси, како капитализмот, индустријализацијата, национализмот, социјализмот, но и борбата за родова еманципација и рамноправност, влијаеле врз образованието и учителската дејност, обликувајќи ја нивната форма, структура и суштина.

Во оваа тема ќе имате можност да научите повеќе за образованието на жените, за вклученоста на жените во образовните процеси и за општествено-политичкиот контекст во којшто дејствувале тие. Притоа, презентирани се неколку извори кои ја покажуваат вклученоста на жените во овие процеси. Како и во претходната тема за политичкото дејствување, на крајот се презентирани податоци од денешнината. На тој начин ќе имате можност да направите споредба и критички да размислувате и да градите ставови за историјата на образованието и жените и за современите предизвици во однос на ова прашање.

За таа цел, пред вас се четири вежби кои се однесуваат на вклученоста на жените во образовните процеси од средината на XIX век до годините по крајот на Втората светска војна. Некои од примерите се совпаѓаат со претходната тема. Како што беше спомнато, борбата за еднаквост и образование претставува политичка борба. Целта на оваа тема е да научите повеќе за историјата на жените и за нивната вклученост во образованието.

Предвеснички на родовата и просветната еманципација: Првите модерни и мобилни учителки во османлиска Македонија

Во првата половина на XIX век, кон 1830-те години, се појавиле првите световни училишта во османлиска Македонија. Тие се разликувале од претходното келијно/верско образование по тоа што биле опфатани повеќе деца, биле предавани предмети кои не се поврзани само со религијата, туку и со световните потреби на модерното време, биле организирани и плаќани од припадниците на побогатиот граѓански слој, најчесто од трговци кои имале значајна улога и углед во својата заедница и место на живеење и биле дел од локалните власти. Низ децениите на XIX век, ова образование значително се трансформирало, поставувајќи ги основите на модерното образование во регионот: постепено бил вработуван сè пообразован наставен кадар, започнале да се отвораат и мешани, а потоа и женски училишта (од 1850-те), во наставниот кадар имало сè повеќе и учителки, биле отворани училишта во сè поголеми и подобро уредени згради, со поквалитетни наставни средства. Истовремено, се чувствувало и големото влијание на пошироките политички и социјални

процеси, како идеите на национализмот, политичката моќ на црквата и револуционерниот дух на времето.

Првите учителки во османлиска Македонија биле малубројни, упорни и мобилни. Доаѓале како од Македонија, така и од останатите делови на Балканот, и често морале да патуваат меѓу градови и села, затоа што учителската служба во XIX век била најчесто привремена, со договор за една до три години. Истовремено, работните услови биле прилично тешки, бидејќи учителките зависеле од волјата на градските првенци за навремено и целосно исплаќање на нивната плата, живееле во мали куќи каде што, обично, една соба била за живеење, а другата за настава, работеле без или со минимални наставни средства, и функционирале во патријархален систем со строго утврдени норми и односи на моќ помеѓу мажите и жените. Во таа смисла, во однос на родовата, образовната и пошироката социо-политичка еманципација на девојчињата и жените, но и воопшто на жените во османлиска Македонија, првите учителки биле навистина пионерки, односно предвеснички на современото образование и еманципација.

Помалку познати поими

Ќелијни училишта

– овие училишта имале црковно-религиска улога. Покрај верскиот аспект, кој подразбирал учење од црковни книги, во овие училишта учениците учеле основи на читање и сметање. Посетувањето на овие училишта било поврзано и со изучување на одреден занает. Во почетокот (XV – XVIII век), овие училишта биле во составот на црквите и манастирите, а учители биле црковни лица. Подоцна се појавиле и приватни ќелии во кои учители биле лица надвор од црквата. Овие училишта биле издржувани од родителите на учениците.

Извадоци од историографска литература

а) С. Ковилоски, „Женското образование во Македонија во XIX век“, *Современост* 2 (2018), стр. 79-80:

„Почетоците на женското образование во Македонија во XIX век биле одраз на позитивните промени кои настаниле во општествено-политичкиот и културен живот во Османлиската држава. Во патријархалниот систем на вредности не се гледала практичната корист од образованието на женските деца. Мажите биле трговци, занаетчии, патници, кои постојано имале контакт со чаршијата, па оттаму се наметнувала потребата да знаат да читаат и сметаат. За жените, главно задолжени за домашните работи, се сметало дека немаат потреба од писмо, бидејќи нивниот контакт со светот надвор од домашниот праг бил минимален. Поради тоа, женските училишта во Македонија се појавиле многу подоцна од машките училишта.

Во одредени случаи и пред отворањето посебни женски училишта, некои од побогатите граѓани ги испраќале своите девојчиња да учат во приватните и општинските ќелијни и заемни училишта, заедно со момчињата. Во нив се изучувале само неколку предмети поврзани со религијата. Сепак, нивниот број бил мошне мал и условен од тогашните морални и етички сфаќања. Според нив, жената била столбот на семејството и таа требало да се грижи за домашните работи, вклучувајќи активности од секојдневнието, до оставање потомство, негово израстување и воспитување. Навлегувањето на просветителските идеи и реформите кои ги спровела Османлиската Империја, довеле до извесна либерализација во машко-женските односи.“

„Од погоре изнесените ставови за и против образованието на жените, може да се заклучи дека единствено се водело сметка за иднината на потомството. Како што можевме да видиме, според едни, образованите жени претставувале основа врз кои требало да се гради здраво и ученољубово општество, додека, според други, образованите жени ги 'разболувале' девојчињата со непотребни 'моди', односно го уништувале здравиот дух и телото на младината. Ваквите концепти на размислување се наоѓале во постојан судир во текот на втората половина на XIX век. На традиционално конзервативниот Балкан, овие идеи суштински не се разликувале премногу. Главното прашање било кој концепт е подобар за создавање здраво потомство. Останатите прашања и проблеми со кои се соочувал Западот, се наоѓале на маргините: еманципација на жените во општеството, во науката и медицината и правото на глас. За Македонија и Балканот, во овој период, поважни биле решавањата на политичките и духовните проблеми.“

Помалку познајти поими

Општина

- поимот општина што се употребувал во XIX век има различно значење од неговата денешна употреба. Во XIX век, христијанските заедници во градовите во Османлиската Империја се организирани во заедници наречени општини (обштини), познати и како црковни општини, кои се грижеле за интересите на христијаните, меѓу кои и за прашањето за образованието. Претставници од овие општини биле членови на локалните совети на османлиската власт.

Либерализација

- овој поим денес често се користи за да се опишат политики и мислења кои имаат за цел носење закони, правила и системи кои дозволуваат повеќе слобода. Така, во контекст на темата на оваа вежба, терминот либерализација се користи за да се опишат политиките кои дозволувале образование на девојки. Често овој термин се користи заедно со модернизација.

Конзервативност

- спротивно на либерализацијата, конзервативизмот претставува посветеност во зачувување на традиционалните вредности и идеи, спротивставувајќи се на идеите за промена.

б) Силвана Сидоровска-Чуповска, *Преродбата во Велес и Велешко од почетокот на XIX век до 1912 година*, ИНИ: Скопје, 2004, стр. 108-111.

Според различни автори, првото женско училиште во Велес било отворено во 1848 или во 1850-те години. Познати се имињата и потеклото на некои од учителките во Велес во втората половина на XIX век:

- * Митра Козарска, од Велес
- * Митра Милева, од Велес
- * Марија Недева, од Белград
- * Ивана Хаџи Герова, од Копривштица
- * Тина (Сија) Нешковиќ, од Војводина (Хабсб. монархија)
- * Недела Петкова, од Сопот
- * Станислава Петкова, од Сопот
- * Стојанка (Сава) Дудикова
- * Сута Танева, од Велес
- * Зумбула Петрова, од Стара Загора
- * Зафирка Славова, од Стара Загора

„Жените во однос на народството“

весник Македонија, год. 2/бр. 1 (2.12.1867, Цариград), стр. 1-2:

„Многу е жално ако само и помислиме дека има семејства кои што ги воспитуваат своите ќерки да мислат само на играње, забава, оро и дотерување – само да пејат, да играат и шијат. Многу е жално ако помислиме дека многу односно повеќето од жените швргаат и трепкаат безгрижно како пеперутки, без да си сфатат дека на нивните крила почива иднината на светот.

Навистина, жените пред сè треба да ги воспитуваме за домашниот и куќен живот, но куќата е само мал дел од државата. Внатре во куќата жената со економичност и ... ја заснова добрата чест на семејството, но таа добра чест би била извалкана однадвор ако јаката и јуначка десница на мажот не би сопрела дивото и стремително течение на собитијата во светот. А, јака, родољубива и јуначка десница одгледува само мудра жена и добра мајка која што гледа малу подалеку од тесните граници на куќниот живот; мајките кои не гледаат, не чувствуваат и не мислат подалеку од тесните куќни граници ќе воспитуваат синови кои ќе бидат или робови или бунтовници.“

„Само големите мајки одгледале големи синови, и тоа кај сите народи и во сите времиња!“

„Влијанието на жените дејствувало врз сите световни и државни преврати. Затоа Е НЕУЖНО ЖЕНИТЕ ДА ЗНААТ ШТО СЕ СЛУЧУВА ВО СВЕТОТ.“

Учителствувањето на Марија Недева во Велес во 860-те години:

Турција, год. 1/бр. 47, од 12 јуни 1865 – неделен весник издаван во Истанбул на бугарски јазик во периодот 1864 – 1873.

Достапен онлајн преку: [Број № 47, 12.06.1865 - ТУРЦИЈА - Народна библиотека „Иван Вазов“](#)

„ВЕЛЕС, 1 јуни – Со оглед на тоа што нашиот град е разделен на пола со течението на реката Вардар, така и општеството, за несреќа, ни е разделено на две општини кои се независни една од друга. Едната, на левиот брег на Вардар, се нарекува Брзоречко-Велешка, а другата, на десниот брег, Оризарско-Велешка општина. Секоја општина си има по едно главно училиште, при што и нивните учители се независни еден од друг. Пред четири години Брзоречката општина си имаше една учителка која ги воспитуваше нивните девојчиња не повеќе од две години, а еве и денес нивните девојчиња многу се разликуваат од Оризарските [девојчиња] како со подоброто образование, така и со способноста за ракотворби.

Откако видоа каква разлика произлегува од воспитанието и невоспитанието на женскиот пол, оризарските чорбации многупати во собранијата го отвораа прашањето за ангажирање на една учителка. Така, од ден на ден се задоволувавме само со желбата да се има учителка, но без да се преземат конкретни мерки околу тоа. Пред една година, нашиот родољуб и по збор и по дело, г-н Михаил Кушев, отиде во Виена, и враќајќи се преку Србија, најде една учителка во Белград која се согласи да дојде во Велес за плата од 180 австриски жолтици во период од три години, со бесплатно сместување и бесплатна исхрана, во склад со нејзиното занимање. Знаејќи ја желбата на општината, г-н Кушев не сакаше да ја пропушти оваа добра прилика, се договори со неа и ја доведе во Велес, со намера општината да ја плати спомнатата сума, а тој лично да ја даде потребната исхрана и сместување за учителката.

И покрај сето ова, некои од нашите првенци, бидејќи немаа девојчиња за на училиште а од друга страна и од завист, за да не му допуштат на г-н Кушев да направи такво благородно дело, а кое самите не се достоини да го направат, тие не сакаа да се соберат и да најдат место каде што ќе учат девојчињата, со оглед на тоа што немаше женско училиште, но му зборуваа на народот дека Мите Кушев донел учителка затоа што му била потребна нему. Па така, без да се растрвожи од ова, Мите Кушев направи училиште во својата куќа, каде што се собираат девојчињата од неговите роднини и неколку сиромашни девојчиња. Тој самиот ги плаќа и издржува сите расходи како за училиштето така и за платата и издржувањето на учителката.

За пофалба е делото на г-н Михаил Кушев, кој денес со сопствени средства издржува една учителка, додека општината рамнодушно ги гледа своите ќерки и особено сиромашните ќерки како растат како некое дрво без плод. Зарем Оризарската општина нема средства да издржува не една, туку пет такви

учителки? Или жал им е на еснафите да им го растурат атерот на некои аристократи-чорбации, за да не се налутат ако видат дека училиштата се организираат добро. Но, тие луѓе се познати во Велес, бидејќи само кога тие имаат синови на училиште се залагаат да имаат добри учители, а кога немаат деца на училиште тогаш велат, демек што ќе ни е некаков голем учител, кога немаме толку достоини деца. Само за децата на чорбациите требало добри учители.

Што се однесува до брзоречкото училиште, ако прашувате, и тоа досега врвеше како рак. Но, пред малку време брзоречките чорбации братски си подадоа рака и, занемарувајќи ги меѓусебните лични интриги и интереси, се залагаат и се трудат да овозможат добро функционирање на училиштето. Исто така, при едно собрание г-н Константин Шулев ја претстави потребата за една воспитувачка за девојчиња, како и начинот на кој може да се исполни оваа заедничка желба. Му благодариме на г-н К. Шулев за неговата посветеност, но го молиме и да не заборава често да ги поттикнува другите членови со цел поскоро да се исполни неговиот предлог.“

Помалку познајте поими

Првенци

– поим што се употребувал за да се означат најутледните и најбогатите луѓе во градот. Нивната економска моќ и богатство стекнато преку трговија им овозможило политичко влијание во своето место на живеење, а во некои случаи и пошироко. Во литературата често тие се среќаваат како чорбации или коцобашии. Некои од нив биле вклучени и во работата на советите на локалните османлиски власти.

На следниот линк погледнете го видеото кое ги раскажува животните приказни на учителките Недела и Станислава Петкови, чија дејност придонела кон просветната и родовата еманципација во повеќе региони од јужниот дел на Балканскиот Полуостров. Видеото е подготвено од Центарот за истражување на национализмот и културата (ЦИНИК) во рамки на проектот „Испреплетени истории“, поддржан од Фондацијата „Хајнрих Бел“.

<https://www.youtube.com/watch?v=s0U2mAEnDOA>

Истражувајте повеќе за учителките Недела и Станислава Петкови. Што пишуваат македонските историчари и историчарки за учителките? Какви се нивните погледи и како ја опишуваат и ја вреднуваат нивната дејност?

Задачи

* Замислете дека сте девојче кое живее во османлиска Македонија во втората половина на XIX век. Кои пречки би ги имале доколку сакате да одите на училиште? Дали се тие поврзани со политичкиот контекст од тоа време?

* На голем лист хартија направете табела во која ќе ги внесете вашите погледи за влијанието на општествените фактори:

- во едната колона напишете поединци (на пример: учителки, свештеници, интелектуалци);

- во другата напишете заедници (на пример: семејства, еснафи, локални црковни општини);

- во третата напишете институции (на пример: црква, држава, училишни одбори). Дискутирајте: Кој фактор бил најсилен и зошто?

* На посебен лист/хамер направете географска карта на која ќе бидат внесени местата од кои потекнуваат учителките во Велес!

Работа во групи

Ставовите на авторот на статијата „Жените во однос на народството“, објавена во весникот Македонија во 1867 година, се изнесени во време кога постепено се зголемува бројот на женски училишта низ Македонија и во соседните региони и држави. Поделете се во три групи и секоја нека размислува на едно од понудените прашања. Одговорите разменете ги во одделението со цел да поттикнете дискусија.

- Каква визија има авторот за улогата на жените во општеството во 1867 година?
- Кој, според авторот, треба да има корист од образованието на девојчињата?
- Зошто не сите градски првенци или чорбаџии биле заинтересирани за женското образование?

Истражувајте

Истражувајте за односот меѓу конзервативните и новите идеи (низ изразите непотребни моди, и разболување на девојчињата) употребени во текстот на С. Ковилоски.

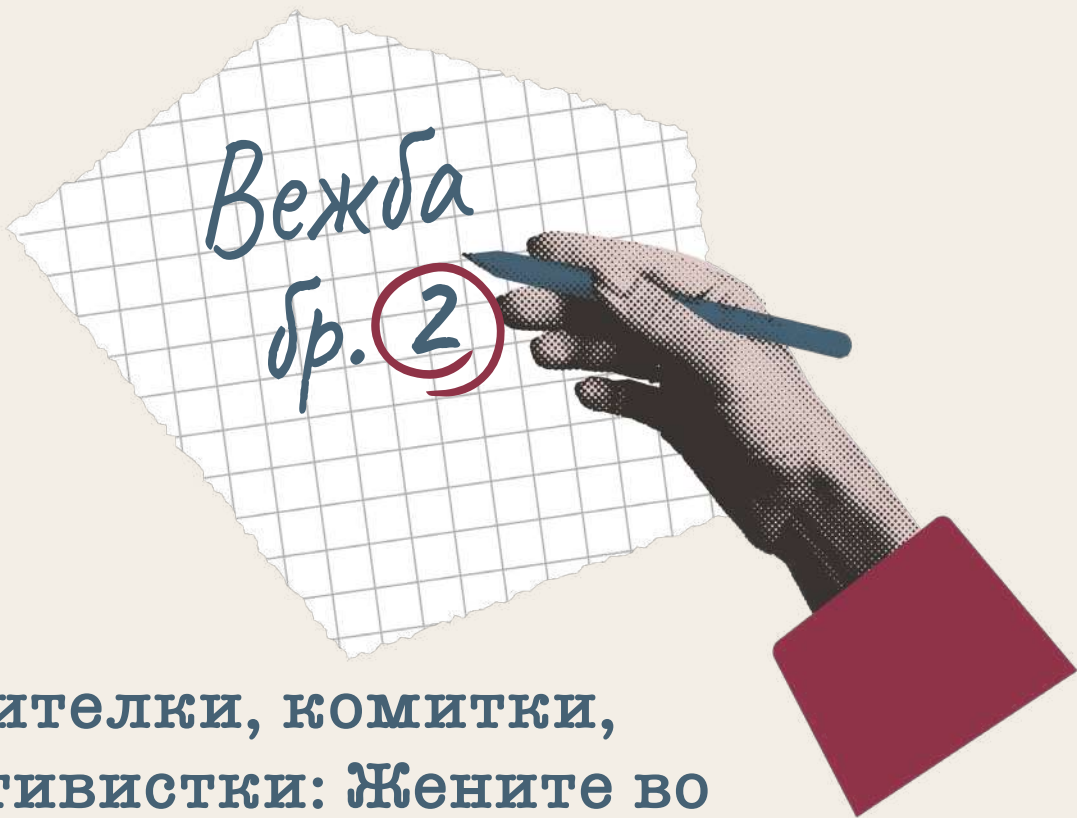
Вашите заклучоци презентирајте ги во табела со две колони:

- во првата внесете ги аргументите на конзервативните гледишта (чување на традицијата, страв од промени),
- во втората внесете ги аргументи на новите идеи (образование, еманципација, нови вредности).

Вежба со играње улоги за учителствувањето во Велес:

Дел од учениците/ученичките нека замислат дека се учителки од Велес, а други – дека се од странство, т.е. од други подалечни региони, и потоа нека напишат краток есеј за своите замислени искуства.

Замисли ја наставата, односно комуникацијата меѓу странските учителки и ученичките во Велес во втората половина на XIX век! Кои биле олеснителните или отежнувачките околности во таа комуникација?

Учителки, комитки, активистки: Жените во револуционерната доба

Крајот на XIX и почетокот на XX век донеле големи превирања во османлиска Македонија. Впрочем, целиот XIX век минал во знакот на националните движења и востанија, како и на обиди за создавање нови држави на местото на османлиските провинции на Балканот. Во Македонија, овој период бил

одбележан со повеќе буни и востанија за социјална и национална еманципација, што кулминирале со Илинденското востание во 1903 година. Учителите и учителките честопати биле во центарот на овие текови и многумина од нив истовремено биле и револуционер(к)и, активист(к)и и помагач(к)и на револуционерното движење. Насилствата, апсењата, притисоците, стравот, контролата биле интензивирани за време на востанијата. Поради тоа, дејноста на учителите и учителките била двојно отежната, односно тие работеле и легално, како наставен кадар, и во илегала, како револуционер(к)и. Учителките морале да внимаваат на однесувањето, комуникацијата, движењето и да двојат од своето време за да можат да постигнат работа на два фронта. Многумина од нив биле и активистки и агитаторки, држејќи јавни говори за еманципација на народот и на жените, формирајќи добротворни, но и женски друштва, организирајќи логистика за револуционерното дело, обезбедувајќи важни информации и сл. Во претходната тема за политичкото дејствување на жените во Илинденскиот период имавте можност да дознаете повеќе за жените кои директно се вклучиле во борбите како комитки.

Сл. Илустрација Илинден и Архиви на н
евидливите, т. 1, стр. 132.

Донка Ушлинова

Сребра Ушлинова

За оваа вежба, избравме неколку сеќавања објавени во периодот помеѓу двете светски војни, или триесет години по Илинденското востание.

Спомени на Билјана Трифунова

(Запишани од Бојан Мирчев), 29.5.1930, Софија.

Билјана Трифунова Каранова (1876 – 1934), учителка/ активистка од Битола. Ќерка на Трифун Каранов, активен во црковното прашање во градот. Билјана била учителка во Битола и во околните села и била активно вклучена во револуционерното движење. Била официјално зачленета во Организацијата. Во 1913 г. се преселила во Софија. Во 1930 г. оставила кратки спомени.

Извор: Илустрација Илинден, год. 5 / кн. 7-8 (1933), стр. 18.

„Родена сум во Битола во 1876 година. Татко ми се викаше Трифун Каранов, родум од с. Вигор, Горно Доленци. Во Битола дошол како дете. По занимање беше бакалција-јогуртчија. Рано започнав да учителствувам – уште од 1895 година, при што последователно учителствував во Лерин, Кичево, с. Прекопана (Костурско, при отворањето на училиштето), Битола, Карбуница (Кичевско), Тресонче (Дебарско), Лазарополе, Битола, с. Орланци, с. Трново (Битолско), с. Вранештица (Кичевско).

Во една од просториите на Централното училиште (тогаш уште не беше изградена новата зграда) бев покрстена од Христо Чемков. На моето покрстување присуствуваа Георги Поп Христов, Георги Пешков, Поп Тома и Ѓорче Петров. По покрстувањето ми дадоа работа која се состоеше од прикривање, носење и пренесување на оружје, порачки за облека и барање лица дојдени од Бугарија. Пушките обично беа донесувани на кирациски коњи во училиштето, при што товарите им беа замаскирани. Пушките ги сокривавме во малата училишна зграда, до клупската просторија. Поголем дел од пушките беа растоварани по хановите. Мојата задача беше да набљудувам да не се случи нешто. Пушките беа донесувани од кирации Турци и Бугари.“

„Пред востанието, јас и Тодорка Пасхова пренесувавме пушки за „Света Недела“. Носевме по две пушки одеднаш. Пушките ги земавме од Централното училиште. Носевме и по триста куршуми, па дури и повеќе. Еднаш кога преминувавме по еден од мостовите на реката Драгор, дувна ветар и се видоа пушките. Ние двете почнавме да врескаме. Сето тоа го забележа еден млекар и ние веднаш скршнавме до неговата млекарница каде што си ја поднаместивме облеката (бевме во кратки фустани) и потоа си продолживме по патот. Во „Света Недела“ пушките ги предадовме на еден од клисарите, којшто ги ставаше внатре во црквата. Од таму, пак, ги земаа и ги носеа по селата.

За време на востанието посетувавме куќи и собиравме кошули, чорапи и др. Чорапите ги складиравме во Јени Маало.

Кога Даме (по заточението) пристигна во Битола, јас веќе бев целосно предадена на делото. Мојата куќа личеше на склад за облека и пушки. Еднаш Даме нè посети за да види како се складирани пушките. Нив обично ни ги донесуваше Кочо Песнаро, завиткани во корнизи. Ги праќаше Никола Кусото и едно Лисолајче (кое едно време беше во Перник). Кочо Песнаџија беше убиен малку пред востанието. Тој беше многу вредно момче. Средбата меѓу Даме Груев и Михаил Герџиков се случи во мојата куќа. Таваните во нашата куќа не беа полни, туку шупливи. Имаше и долапи, кои можеа да послужат како скривалишта.“

Како учителка во Карбуница: „По востанието, коешто не ја донесе слободата посакувана од народот, борбата започна одново. Тогаш јас се среќавав со околиските војводи и се движев со курир. Ги пренесував упатствата да не се отуѓуваат од народот, туку да се однесуваат како порано.“

Како учителка во Лазарополе: „Потоа се префрлив во Лазарополе, од каде што одржував врска со Реканската чета и исполнував некои од нејзините порачки. Ја знаев шифрата. На четите им предавав упатства од Пандо Кљашев и Павел Христов. Во таков случај, Реканската чета доаѓаше дури до планината Бистра. Еднаш ме сретнаа 8-10 души. Тогаш јас бев придружувана од двајца курири. Преноќивме во гората. Во текот на ноќта четниците запалија оган. Потоа ги испративме двајцата курири во селото, и тие ни донесоа леб, пржени јајца и кисело млеко. Месото беше поставено на оган. Почна да врне. По извесно време, набљудувачите ни соопштија дека сме опколени од турски аскер. Кога го слушнав тоа, веднаш го фатив војводата за капата и го замолив да ме застрела, затоа што не можев да бегам. Не помина многу време и повторно се слушна шум, и јас повторно го замолив војводата да ме застрела. Но, по извршената проверка се установи дека ниту сме биле опколени, ниту имало турски аскер во близина, туку дека еден прастар даб паднал на земјата. Кога помина опасноста, војводата ми кажа дека досега не сретнал толку решителна девојка. Му одговорив дека ја претпочитам смртта, наместо понижувањата на Турците со мене.“

Никола Киров-Мајски, *Крушово и борбите му за свобода*, Софија 1935, стр. 27-28 во врска со подготовките за востанието:

„Истовремено со тие подготовки течеше и подготовката на планот за напад и заземање на Крушево. За таа цел, во градот влегоа војводите Тодор Христов и Иван Наумов-Алабакот. Христов, преоблечен во цивилна облека, како учител, придружуван од учителките Фанија Ракиџиева и Коца Јосева, како и учителот Ташко П. Христов, беше во обиколка на уџуматот, беледието, поштата и касарната, и ги означиле местата што треба да се заземат од страна на востаниците околу спомнатите турски установи“

Сестрите Евгенија и Фанија Ракиџиеви

Евгенија Ракиџиева

Била родена во Прилеп, во 1875 година. Учила прво во Прилеп, а потоа во Солунската женска гимназија (завршила 1887). Потоа се вработила како учителка во Женското училиште во Прилеп, во 1888 година. Во 1890 г., во училиштето е поканета да дојде како директорка и учителка Царевна Миладинова, па Евгенија соработувала со неа. А кога Царевна заминала, Евгенија го зазела нејзиното место како управителка и учителка. Била директорка околу една деценија и придонела за развој на женското образование во градот. Околу 1892, Евгенија се омажила за прилепскиот учител Јордан Јанчулев (1867 – 1925), кој потоа специјализирал медицина во Франција. Инаку, била присутна во јавниот простор и преку јавни говори во 1890-те години, особено за образованието и еманципацијата на жените, а била спомнувана и во весници во тоа време. Подоцна се вклучила во македонското револуционерно движење, најчесто како курирка, а честопати обезбедувала сместување и логистика за револуционери.

Нејзина помала сестра е Фанија Ракиџиева, која исто така станала учителка, а е позната и по тоа што со други жени го шиела знамето на Прилепската чета. Стапила во Организацијата и потоа активно се вклучила во подготовките за Илинденското востание во крушевскиот реон. Била учителка во Крушево.

Задачи

- * Опишете го и анализирајте го портретот на Билјана Трифунова: какви заклучоци или сугестии можат да се извлечат од разните елементи во фотографијата: облеката, накитот, фризура, заднината и сл.?

- * Како општеството гледало на жените кои се вклучувале во образовни и во револуционерни активности? Дали денес тие гледишта се промениле или останале исти?

Учителките од Македонија во државниот образовен систем на Кралството СХС/Југославија

Периодот меѓу двете светски војни донел голема промена во учителствувањето во Македонија, која во тоа време била дел од Вардарската бановина во рамките на Кралството СХС/Југославија. Новата српска власт, по 1919 година, имала своја национална визија за иднината на Македонија, над чие православно население се обидела да го наметне српскиот идентитет и јазик. Повеќе немало место за учителките од претходните епохи: учителките-револуционерки, учителките од Егзархијата или пак учителките кои предавале на локален македонски говор не биле толерирани. Од минатите епохи била донекаде задржана само мобилноста на учителите и учителките, но во прилично различен контекст. Носењето одлуки за образованието било централизирано (за првпат низ структурата на државно министерство за образование), а наставниот кадар бил честопати донесуван од Србија или од други краеве на Кралството. Поради тоа, за разлика од претходните периоди, учителките од Македонија веќе не се толку забележителни во изворите. Но тоа не значи дека во Македонија не биле развивани активности и иницијативи од учителки или

ученички во овој период, и тоа како во формалното, така и во неформалното образование.

За целите на оваа вежба, за разлика од претходните, имате можност да дискутирате и да размислувате врз основа на примери од современа историографска литература. Покрај овие примери, понудени се и неколку фотографии кои треба да ви помогнат подобро да го разберете прашањето на вклученоста и местото на учителките во Македонија под Кралството СХС/Југославија.

Извадоци од историографска литература

а) Учителката Јерина Марковиќ, извадок од Нада Бошкоска, Вардарска Македонија 1918-1941, Арс Студио: Скопје, 2019, стр. 269-270:

„Една голема грижа на властите било тоа што македонските наставници зборувале со децата на „дијалект“ и можеле да им пренесат погрешна национална свест. На 26 март 1927 година, училишниот надзорник на градот Битола се појавил кај директорот на едно училиште дека Јерина Марковиќ, учителка на трето одделение, родум од Струмица, почесто го користела „дијалектот“ отколку „пишаниот јазик“, исто како нејзините ученици. Притоа децата отворено велеле: 'Ние сме Македонци и зборуваме на македонски јазик'. Учителката била обвинета дека ги научила на ова. Во својата изјава од 27 јуни 1927 година, таа одговорила дека на нејзино изненадување, децата рекле: 'Учителке, ние не разбираме што зборувате, ние сакаме да ни зборувате на македонски јазик'. Таа сакала да ги убеди дека не постои македонски јазик, но дотогаш немала доволно време за да успее во тоа. Според изјавата на наставничката, во ова одделение имало честа промена на учители, така што децата лошо го владееле 'пишаниот јазик'. Во неговото писмо до Одделот за образование во Битола, училишниот надзорник се сомневал дека самите деца побарале да зборуваат на 'дијалект'. Тој решително го застапувал мислењето дека е крајно време да се ослободат од учителите несоодветни за овие области. Имало безброј случаи во кои македонски учители биле преместени во Србија или во Босна, бидејќи зборувале на 'локален дијалект', дури и само надвор од наставата, илизатоа што го стекнале образованието во 'егзархистичка' институција.“

б) „Женско занаетчиско училиште во Струга“, во: И. Хациевска, И. Драгшиќ, Ј. Ќоцевска, Нашиот пат: 25 женски приказни од историјата, Тиит!Инк., Скопје, 2021, стр. 54-55.

„Во 1935 година, во Струга, било изградено Женското занаетчиско училиште, кое функционираше до 1941 година. Изградбата била иницирана и финансирана од Драга Јевтиќ, образована жена од Струга, која работела во Белград како професорка. Занаетчиското училиште било важно за образованието на девојчињата и за нивното вработување и остварување личен приход, а меѓу

граѓаните на Струга било познато како 'Радничка школа'. Со изградбата на занаетчиски училишта на територија на Македонија во меѓувоенниот период, за првпат женскиот мануелен труд излегува од куќната/домашната индустрија и од семејната економија на пазарот на трудот, на систематизиран начин. Женските занаетчиски

училишта најчесто биле градени и спонзорирани од страна на образовани жени од слободните професии или од страна на женски хуманитарни здруженија. Покрај теоретските познавања од областа на традицијата, културата, јазикот и историјата на Кралството Југославија, девојките во овие училишта се стекнувале со вештини од областа на кројачкиот занает, килимарството, везењето, шиењето и сл.

Често, задолжителна била и веронауката. Школувањето во овие училишта најчесто било бесплатно и траело пет години. Раководителките на занаетчиските училишта имале и изразена воспитна задача и често поттикнувале патриотски и патријархален дух кај девојките. Занаетчиските училишта често организирале базари за промоција и продажба на женските рачни изработки, а парите завршувале во училишниот фонд. Работничките во текстилниот и во кројачкиот сектор во голем дел се регрутирале токму од занаетчиските училишта.“

Женско занаетско училиште во Струга

Извор: Јаканоски, Науме. „Некогашно женско занаетчиско училиште“ Facebook, June 29, 2020. <https://www.facebook.com/groups/265257179285/permalink/10158593368634286>

„Една голема грижа на властите било тоа што македонските наставници зборувале со децата на „дијалект“ и можеле да им пренесат погрешна национална свест. На 26 март 1927 година, училишниот надзорник на градот Битола се појавил кај директорот на едно училиште дека Јерина Марковиќ, учителка на трето одделение, родум од Струмица, почесто го користела „дијалектот“ отколку „пишаниот јазик“, исто како нејзините ученици. Притоа децата отворено велеле: 'Ние сме Македонци и зборуваме на македонски јазик'. Учителката била обвинета дека ги научила на ова. Во својата изјава од 27 јуни 1927 година, таа одговорила дека на нејзино изненадување, децата рекле: 'Учителке, ние не разбираме што зборувате, ние сакаме да ни зборувате на македонски јазик'. Таа сакала да ги убеди дека не постои македонски јазик, но дотогаш немала доволно време за да успее во тоа. Според изјавата на наставничката, во ова одделение имало честа промена на учители, така што децата лошо го владееле 'пишаниот јазик'. Во неговото писмо до Одделот за образование во Битола, училишниот надзорник се сомневал дека самите деца побарале да зборуваат на 'дијалект'. Тој решително го застапувал мислењето дека е крајно време да се ослободат од учителите несоодветни за овие области. Имало безброј случаи во кои македонски учители биле преместени во Србија или во Босна, бидејќи зборувале на 'локален дијалект', дури и само надвор од наставата, или затоа што го стекнале образованието во 'егзархистичка' институција.“

„Факултетот почнал со работа со десет професори на 15 декември 1920 година. Во првиот семестар се запишале 33 студенти – 20 мажи и 13 жени. Во 1924 година веќе студирале повеќе жени отколку мажи. Во дваесеттите години на XX век, во зимскиот семестар 1925/1926 имало најмногу студенти, имено 144 (66 мажи, 78 жени). Во втората половина на триесеттите години, бројот на студенти се движел околу 160, сега со нешто поголем број мажи од жени.“

Задачи

- * Истражете зошто македонските учителки често биле препраќани во други делови на кралска Југославија?

- * Неформалното и политичкото образование за жените во доцните 1930-ти години не било официјално дозволено. На кој начин се организирале тие? Каде се собирале и какви ризици преземале? Направи споредба со денешнината и стави ги податоците во табела за поголема прегледност.

Поделете се во две групи.

- * Во првата група дискутирајте за политичките елементи на Женското младинско коло во Прилеп, а во другата, за образовните елементи на Женското младинско коло во Прилеп.

Истражувајте

Истражете дали денес постојат организации кај младите кои ги спојуваат политиката и образованието?

Поделете се во групи и истражувајте дали во вашето место на живеење постоело женско училиште. Пронајдете го местото каде што била зградата на училиштето и дознајте повеќе за нејзиниот историјат, за денешната употреба и состојба.

Истражете повеќе за Драга Јевтиќ и за нејзината иницијатива за женско стручно образование во Струга и направете сиден весник за неа и нејзините активности.

Во 1920 година е отворен првиот факултет во Скопје. Истражете каде студирале младите жени пред тоа. Дали факултетот сè уште се наоѓа на истата локација? Дали може да најдеш податоци за тоа колку жени се запишале на Филозофскиот факултет во Скопје во изминатите три години? Податоците до кои ќе дојдеш претстави ги во графикон.

Учителка, професионалка, социјалистка: Повоениот период и идејата за социјалистички прогрес

Повоениот период, поточно годините од 1945 до 1950, во Македонија донеле нова фаза во активноста и перцепцијата на учителките. Имено, од 1945, тие постепено делувале во најмалку четири нови и значајни контексти: а. Постконфликтно општество; б. Социјализам/комунизам, в. Национални македонски образовни политики; г. Нови родови улоги. Доколку во доцниот османлиски период учителките биле ретки и мобилни, во револуционерниот период биле активистки, а во меѓувоениот период биле занемарени, сега, во првата фаза на југословенскиот социјализам, тие биле мотивирани да се описменат, да се образуваат, да се ангажираат помасовно во учителствувањето под државна и партиска капа, да се еманципираат и да се надградуваат како професионално, така и политички. Се разбира, што подразбира политичкото надградување во условите на социјализмот во тој временски период во Југославија и Македонија – е отворено за дебата поради својата амбивалентност. Сепак, сега за првпат учителките и учителите можеле да предаваат на македонски јазик, според програма и наставни средства пропишани од

македонската држава и во училишта обезбедени од државата. По првите пет до десет години, кои биле тешки во техничка, логистичка и кадарна смисла, образованието во Македонија се стабилизираше, а жените постепено заземале сè поголем удел во него – ги поставувале темелите за современата наставна, односно професорска дејност во Македонија.

Списанието „Македонка“, гласило на АФЖ, е еден од најдобрите извори за активностите на жените под раководство на Комунистичката партија на Македонија. Во продолжение се дадени седум примери од ова списание.

Насловна страна на „Македонка“, год. IV, бр. 38 (декември 1947)
– На фотографијата е прикажана Милка Гаџоска, курсистка на
аналфабетскиот курс во Дебар Маало, Скопје.

Македонка

„За премахнување на неписменоста кај жените“

од Нада Ачкоска, професорка (и директорка на гимн. „Јосип Броз Тито“ во Скопје), во *Македонка*, год.2/бр.5-6, стр. 14.

„Ненародните режими, имајќи за цел да го држат нашиот народ што подолго во робство, не сакаа да го просветуат и културно издигат, тие знаеа дека колку попрост и непросветен је тој, толку потрпеливо ќе го сноси јаремот на робството. Како резултат на просветната политика на тие ненародни режими је големото денешно незнание и неписменост сред нашиот народ. Најарно ни говори за това процентот на неписмените кај нас, кој достигнуе до 70% просечно а има краишта каде и 90% се неписмени, како например Дебарца, Мариово и др. Бројот на неписмени је особено голем по селата каде немало училишта или пак ако имало, никој не се грижел да ги прибере во нив сите деца. Од тука и уште поголемиот процент на неписмени жени, бидејќи и родителите сметаја дека је поважно за женско дете да знае да работи дома или во поле, од колку да знае да чати или пишуе. Затоа толку голем број на неписмени жени и по градовите. Само во две маали на Скопје (Водно и Тафталидџе) има преку 200 неписмени жени.“

„Ние жените треба да ги вложиме сите сили за просветното издигнување нарочно на жената, која си го завземе своето место во друштвениот, културниот и економскиот живот и која стана рамноправен член на нашата држава, но која уште многу треба да се просветуе. Имајќи го това предвид многу одбори и пододбори на АФЖ устроија аналфabetски курсеви кои ги посетуат, со голема лјубов и интерес, жени од разна возраст. Големата волја за просвета се огледа во това, што тие жени научуват да пишуваат побрзо од предвиденото време, фалејќи се дека сега не се веќе слепи, дека им се симна пердето од пред очи, дека сами ќе ги пишваат веќе на своите синови, сами ќе ги читат нивните мили писма. Голема је радоста на оние што научија да читат и пишуваат и си раскажуваат како се осекјавале пред да се научат, а сега се како препородени. Такви се курсевите во Скопје, Прилеп, Велес и нивните околии.“

Учителката Умаша Шабан води курс за описменување: „Раководителка на курсот за жените Муслиманки“

Македонка, год.4/бр.30-31, стр. 16.

Учителката Умаша Шабан

„Меѓу учителките кои активно земат участие во аналфabetската кампања се истакна Умаша Шабан, учителка од Скопје. Умаша е учителка во турското училиште, во кое покрај своето одделение, работи и со друго одделение кое нема учител. Свакајќи ја потребата од просветување на муслиманските жени, таа доброволно се јави да води аналфabetски курс. Курсот отпочна уште во декември, и отпрвин одеа само три жени. Уште од првиот час увиде учителката дека треба многу да се убедуваат жените за да дојдат на курс. Затоа сама тргна при своите

познати и пријателки, за да им објаснуе за значењето на описменуењето. Исто така преку младите девојчиња кои дојдоа на курс, најарно спроведе агитацијата. Секој час учителката се распрашуеше: познават ли уште некоја своја пријателка која е неписмена. Така секоја од нив за идниот час водеше по една нова курсиска и на тој начин бројот на курсиските се увеличи од 3 на 40. ‘Со нив многу убаво се работеше’ – вели учителката, ‘затоа што сите редовно идеа, и имаа желание да учат. Дисциплината е заведов на тој начин, што секој пат прва ќе отидев и ќе зборуев пооделно со секоја, дури чекавме да се приберат останалите другарки. Знаев, ако задоцнам еднаш или ако некој пат недојдам, дека ќе се растури курсот и тешко ќе можам повторно да ги соберам, затоа секоја работа друга ја оставам само да сум точна и секој пат редовна. Таа дисциплина се одржа, жените ја осекјаа, и редовно довагјаа и догавгјаат. Сите имаат желание да продолжат во вишиот курс, но чекаме да го утврдат знаенето курсиските кои подоцна дојдоа, за заеднички да отпочнат сите со учење на вишиот курс’.

Наред со овој курс Умаша Шабан раководи уште еден во училиштето ‘Даме Груев’ кој е составен од 20 курсиски – Турчинки и Албанки. Секој поручок работи учителката со курсиските. Нејзината работа на курсот не е само двочасовна, туку остануе по 3 и повеќе часови ако има потреба за тоа, ако сакаат жените уште да учат, не брзаат.

Со својата самопрегорна работа учителката Шабан успеа да ги задржи аналфabetите на курсот и да им овозможи на муслиманските жени да научат на својот мајчин јазик, да четат и пишуат.“

„Средно медицинско училиште за акушерки во Скопје“

Македонка, год.4/бр.35, стр. 8.

„Оспособуење на среден медицински кадар игра голема улога во здравната заштита на народот и преку тоа во исполнуењето на нашиот прв Петгодишен план. При се поголемо навлегуење на жената во производството, заштита за мајките и децата се јавуе како извонредно голема задача пред нашата здравна служба. Илјадници нови акушерки потребни се за нашите градови

и села како би се овозможило на нашата жена под стручни раце да ги раѓа и одгледуе своите деца.

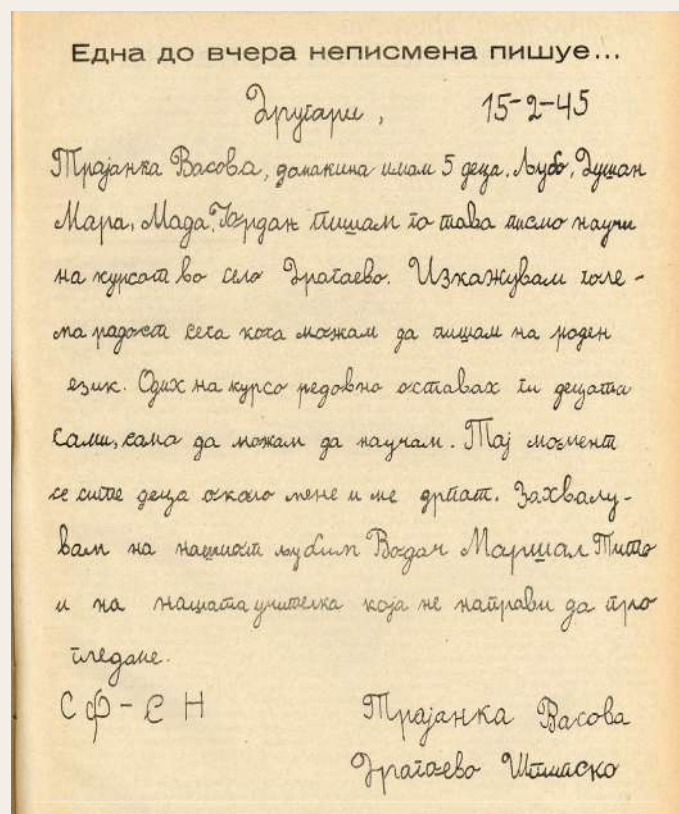
Оваа година ќе се примат 50 нови ученички. Тие треба да имат завршено најмалку 4 разреда гимназија или школа равна на неа, да не се помлади од 15

години и постари од 25 години и да се телесно и душевно здрави. Училиштето трае 3 години. Во него ученичките добиват средно стручно образование и имат право за учење на медицински факултет. Во училиштето им се пружа бесплатен пансион, храна и облекло. Молбите и нужните документи се испраќаат преку народните одбори до Дирекцијата на Средно Медицинско училиште за акушерки – Скопје.“

Писмо од Трајанка Васова, „Една до вчера неписмена пишуе...“

Македонка год.3/бр.15-16, стр. 7.

„15-2-45

Другари,

Трајанка Васова, домакина
имам 5 деца. Љубо, Душан,
Мара, Мада, Јордан пишам го
тава писмо научи на курсот
во село Драгоево. Изкажувам
голема радост сега кога можам
да пишам на роден език. Одиг
на курсо редовно оставах ги
децата сами, само да можам
да научам. Тај момент се
сите деца околу мене и ме
дрпат. Захвалувам на нашиот
љубим Водач Маршал Тито и
на нашата учителка која не
направи да прогледаме.

СФ-СН

Трајанка Васова
Драгоево Штипско“

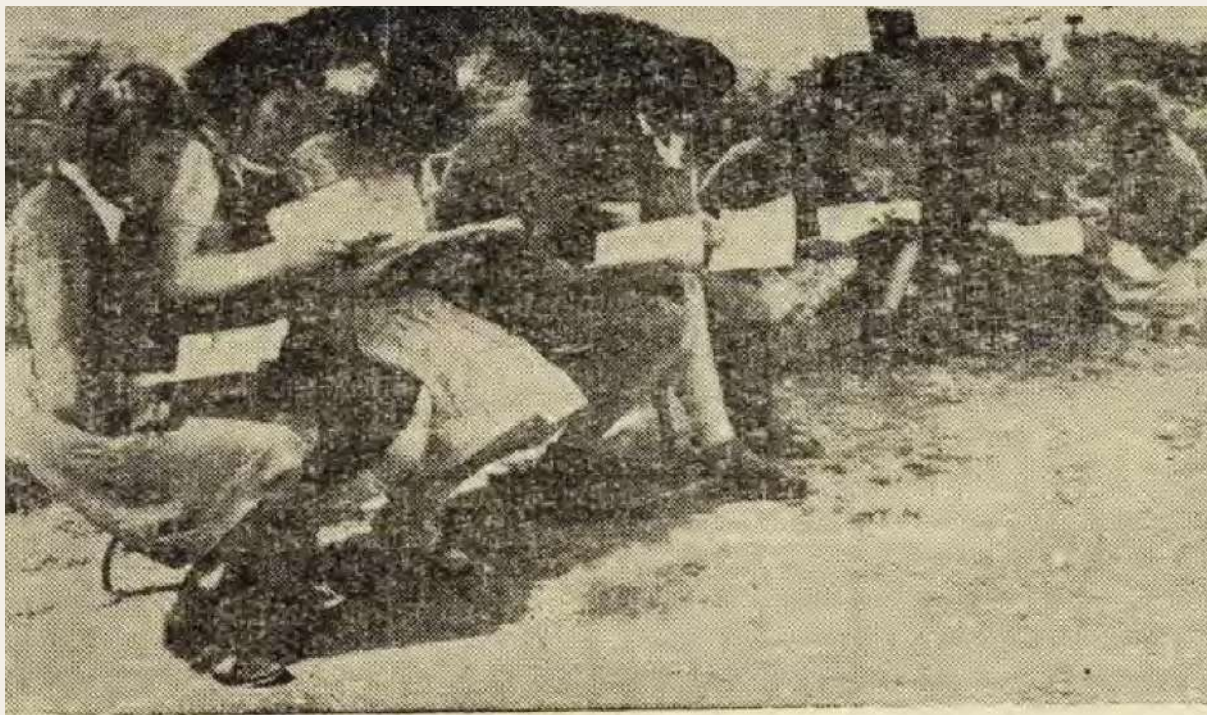

Насловната илустрација од *Македонка*, год.3/бр.26.
Фотографија од курс за описменување на жени.
Автор: Киро Билбиовски, фоторепортер.

Македонка

„Од животот во школото за народни учители“

Македонка, год.4/бр.32, стр. 7.

Идните учителки се готват за својот позив

„Поголем дел од нас не водеше да го избереме учителскиот позив – нашиот идеал да му помогнеме на народот што повеќе да се издигне културно-просветно. Ние не се вслушавме во приговорките од страна: ‘Кога ќе те фрлат во некое зафрлено село, како ќе живееш тамо’. Точно и заради тоа и тргнавме...“

„Во интернатот имаме приготвен план за учење, имаме определени часови за учење и часови за кружоците. Преку нив ги проверуваме знанијата. На овој начин ние многу полесно се учиме и се оноа што не ни е јасно поарните ученици го разјаснуат.“

„Во младинците и младинките кои што ќе го изберат овој светол позив, на народен учител ќе заживее идеал и желанијето, да треба точно тие да створат од непросветено село, село со културен и удобен живот за нашиот селанец.“

Пандора Шуркова, учителка во село Горно Врановци — Титово село — во минатата година ја раководела 5 ангажиретни курсови за жени муслиманки. Во припадност на жени во алфавитски курсови и во нивното организирање ја покажала одличен успех.

Нанаја Ферид Бајрами, 47 Скопје,
кодела 2 линки и 1 виши курс. Кур-
сотската ги завршила курсевите со
успех.

Џамид Санд, учитељка од Скопје, vodila 2 analfabetski kursa. Sinte kursisteki završili so uspeh.

[illegible]

Насловната илустрација од *Македонка*, год.4/бр.35.

Три фотографии со учителки што воде курсеви
за описменување, како и едно писмо од неодамна
описменета жена.

Македонка

Задачи

Прочитајте еден текст од „Македонка“ каде што се зборува за учителките, на глас пред целото одделение. Потоа, заедно започнете дискусија за начинот на кој е прикажана улогата на учителките: како воспитувачки, како носителки на културата или како чинителки во изградбата на новото општество?

Анализирајте ја фотографијата на која е прикажан курс за описменување на жени објавен на насловната страна на „Македонка“ бр. 26 од фоторепортерот Киро Билбиловски и размисли: што прикажува, во какви услови и со која цел била направена, итн.?

Споредете како се легитимира образованието на девојчињата/жените во доцниот османлиски период, а како непосредно по Втората светска војна. На кој начин се бараат или се мобилизираат жени за алфаветските курсеви според текстот објавен за учителката Умаша Шабан, „Раководителка на курсот за жените Муслиманки“, во „Македонка“ бр.30-31?

Анализирајте ги и споредете ги портретите на трите учителки од насловната фотографија на „Македонка“ бр.35: нивниот изглед, гестикулација, начин на портретирање, возраст, корелација со текстот кон фотографиите, итн.

Работа во групи

Од текстовите објавувани во „Македонка“ можете да дознаете дека, по завршувањето на Втората светска војна, бројот на неписмени бил сè уште голем, вклучително и во градските средини. Поделени во групи или заедно, дискутирајте зошто е толку голем бројот на неписмени лица во Македонија во 1945 година, и покрај тоа што современото образование и образованието за девојки започнало уште во втората половина на XIX век.

Поделете се на две групи. Едната група нека ги пронајде цитатите од текстовите во Македонка кои звучат како автентични амбиции и мотиви, а другата оние кои звучат како партиски слогани од АФЖ и КПМ. На кој начин ги препознавате цитатите?

Денешните состојби и предизвици

Денес, во Европа и во светот, вклученоста на жените во наставниот процес е многу позначајна во споредба со годините кога започнало женското образование. Кај нас, жените се во голема мера дел и од високообразовните и од истражувачките центри. Вклученоста на жените во образовниот процес не е само прашање на еманципација, туку тоа денес претставува и прашање за родовата еднаквост и родовата поделба на трудот. Во продолжение се дадени неколку статистички податоци за родовата еднаквост во наставничката професија.

Извадок од Жените и мажите во Северна Македонија: Статистички портрет на трендовите во областа на родовата еднаквост, UN Women, Скопје 2022, стр. 38.

„Наставничката професија, на ниво на основното и на средното образование, не само што се одликува со доминација на жените, туку во последните години и сè повеќе се феминизира. На секој наставник во основното образование во учебната 2019/2020 година имало 2,3 наставнички, наспроти 1,3 наставнички во учебната 2000/2001 година. Слична е сликата и во средното образование; соодносот на наставнички се зголеми од 1,2 на 1,6 за секој наставник во истиот период.“

Според истиот извор, во учебната 2020/2021, во Македонија имало 69.8 %

наставнички во основното образование и 61.4 % во средното образование, што е резултат на постепено зголемување на овој сооднос во текот на неколку децении.

СРЕДНО ОБРАЗОВАНИЕ

UPPER SECONDARY EDUCATION

T-04: Основни податоци за средното образование - почеток на учебната 2024/2025 година

T-04: Basic data on upper secondary education - beginning of the school year 2024/2025

104. Basic data on upper secondary education - beginning of the school year 2024/2023											
	Училишта Schools	Паралелки Class sections	Ученици Students			Наставници Teachers					
			вкупно total	од тоа of which		вкупно total		со полно работно време full-time			
				ученички females	повторувачи repeaters			вкупно total		од тоа на определено време of which for definite time	
						сè all	жени women	сè all	жени women		
Вкупно 2023/2024 2024/2025 Од тоа приватни училишта 2024/2025 2023/2024	Редовни средни училишта Regular upper secondary schools										Total
	129	3 500	67 278	33 058	137	7 051	4 509	6 232	3 927	982	2023/2024
	128	3 452	67 143	32 958	110	7 084	4 619	6 198	3 988	1 013	2024/2025
	11	115	1 732	818	-	274	181	208	143	78	Of which private schools
	99.2	98.6	99.8	99.7	80.3	100.5	102.4	99.5	101.6	103.2	2024/2025 2023/2024
	Специјални средни училишта Special upper secondary schools										Total
	4	61	247	75	-	81	43	63	31	12	2023/2024
	4	63	265	72	-	73	38	60	30	9	2024/2025
	100.0	103.3	107.3	96.0	-	90.1	88.4	95.2	96.8	75.0	2024/2025 2023/2024
	Средни верски училишта Upper secondary religious schools										Total
2	13	135	-	-	40	-	40	-	1	2023/2024	
2	13	132	-	2	41	6	39	6	-	2024/2025	
100.0	100.0	97.8	-	-	102.5	-	97.5	-	-	2024/2025 2023/2024	

Државен завод за статистика (стр. 5, 2.1.25.07_mk.pdf).

Истовремено, според Еуростат, бројот на учителки во основното образование во државите на Европската Унија за 2022 година изнесувал 86 % од наставниот кадар. ([Primary education statistics - Statistics Explained - Eurostat](#)).

Задачи

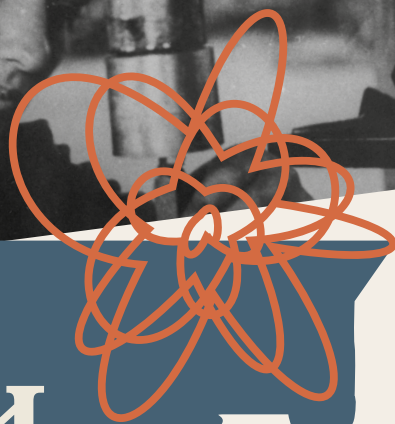
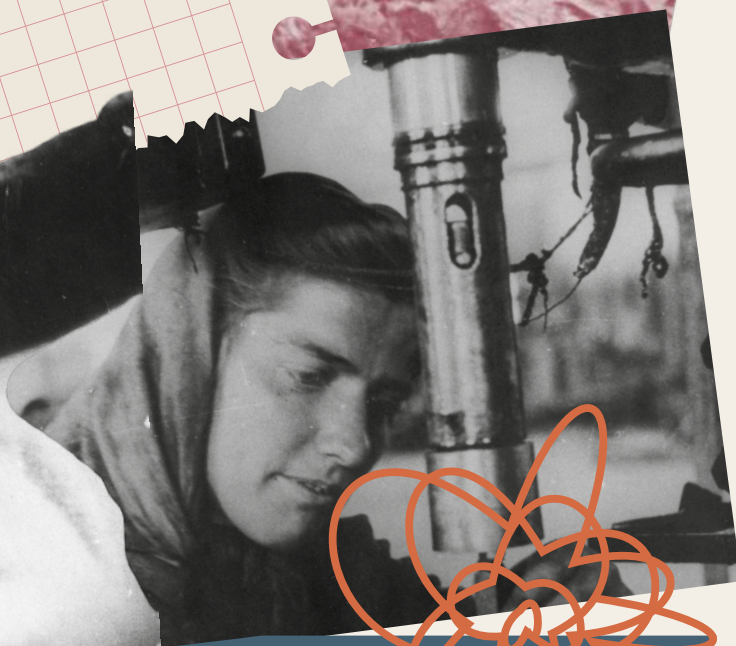
* Како го објаснувате трендот на зголемување на бројот на наставнички и професорки во образовната дејност? Што значи тоа за општествата, но и за Европа како континент?

* Размислете критички: Дали е добро една професија да биде доминирана од еден пол? Зошто?

* Зошто во статистиката на изворот бр. 3, меѓу европските земји каде што процентот на учителки е повисок од просекот на ЕУ (86 %), најбројни се поранешните социјалистички и комунистички држави?

Истражувајте

Што подразбира изразот „родова поделба на трудот“ и кои се родовите импликации, но и стереотипи поврзани со него?

Работнички

Во овој дел ќе имате можност да научите повеќе за работничките и за нивната историја, како и за општествено-политичкиот контекст во којшто жените се пробивале како работнички, еднакво значајни како и мажите. Работејќи индивидуално и во групи, ќе прочитате неколку примери од изворите кои сведочат за вклученоста на жените во индустријата и за нивната борба и активизам за поголема вклученост и еднаквост со мажите. Целта е подобро да се разбере општествено-политичкиот и економскиот контекст во којшто се случувало вклучувањето на жените во индустријата и предизвиците кои постојат денес во врска со родовата еднаквост на пазарот на трудот. Заради подобро разбирање на историјата на работничките и на прашањето за родова еднаквост на пазарот на трудот, на крајот се презентирани официјални статистички податоци за состојбите со родовата еднаквост на пазарот на трудот.

Состојбите со положбата на работничките на Балканот, во Османлиската Империја, не се разликуваат многу од оние во останатиот дел од светот и во Европа. За разлика од повеќето европски земји, развојот на индустријата во Османлиската Империја, и особено во Македонија, започнува во втората половина на XIX век. До почетокот на XX век, индустриското производство е прилично слабо развиено и започнува со отворање текстилни фабрики. Една од фабриките кои биле отворени во османлиска Македонија се наоѓала во селото Дихово, во близина на Битола. Употребувајќи за тоа време современи процеси на производство, во неа се произведувале волнени материјали. Производите биле извезувани во поголемите градови на Османлиската Империја. Почетокот на Првата светска војна и близината на фронтот довеле до прекин на работата во оваа фабрика.

Изворите за вклученоста на жените во индустријата и нивната положба се ретки и недоволни за целосна реконструкција на ова прашање од женската историја. Од оние малку податоци во изворите, дознаваме дека во текстилните и во другите фабрики кои биле отворени во битолските села Дихово, Магарево и Трново и во други места каде што започнала да се развива индустријата, покрај мажите, кои сочинувале главен дел од работната сила, во производството биле вклучени и жените, но и децата. Условите за работа биле лоши и далеку од споредливи со денешните услови. Вклученоста во индустријата за нив не значело еманципација, туку слабо платена и тешка работа.

Пред вас се три вежби кои се однесуваат на историјата на работничките и на нивната борба за еднаквост во XX век. Првата и втората вежба се однесуваат

на периодот помеѓу двете светски војни, а третата – на периодот по Втората светска војна и на положбата на жените работнички како последица на политичко-идеолошките промени и на доаѓањето на власт на Комунистичката партија на Македонија. Целта на оваа тема не е само да научите за историјата на жените работнички, туку и за општествено-политичкиот контекст во којшто тие добивале сè позначајно место во економските односи, и како влијаело тоа врз нивната еманципација и врз традиционалните општествени односи.

Работничките во периодот помеѓу двете светски војни

Првата светска војна имала сериозни негативни последици по економските активности на балканските држави. Македонија, како и другите региони кои биле дел од Османлиската Империја, била поделена помеѓу три држави. Покрај разурнувањата и човечките загуби, новите политички граници предизвикале сериозни последици по економските активности во голем дел од градовите и областите на Македонија, вклучително и во оној дел кој му припаднал

на Кралството Србија, односно, од 1918 г., Кралството СХС/Југославија. Индустијализацијата која почнала да се појавува кон крајот на XIX и почетокот на XX век продолжила да се развива во овие нови, но ограничени услови. Поради тоа, до 1941 година и окупацијата на Кралството Југославија од страна на фашистичките сили, индустијализацијата сè уште била слабо развиена. Фабриците кои вработувале жени главно биле дел од текстилната индустрија.

Помеѓу 1932 и 1939 година, вкупниот број работници во текстилната индустрија пораснал за речиси сто проценти, од 31.461 на 60.908. Жените работнички сочинувале 57.43 % од вкупниот број работници во 1939 година. Помеѓу нив, повеќе од половината биле девојки помлади од 19 години. Условите за работа биле тешки, а работниците и работничките биле експлоатирани. На пример, во Хрватска, а ништо подобри не биле условите ниту во другите делови од Кралството на СХС/Југославија, во овој период работниците често работеле подолго од договореното, со ниски примања кои кај жените работнички биле уште помали од оние на мажите работници, во нечовечни услови, што имало последици по нивното здравје и тие најчесто заболувале од туберкулоза. Во борбата за подобри услови за работа и поголеми плати, работниците и работничките се приклучувале кон разни синдикални организации, женски организации и политички партии, вклучувајќи ја и Комунистичката партија на Југославија, која од 1921 година делувала илегално.

Борбата за подобри услови предвидувала и организирање штрајкови. Во Македонија, такви штрајкови биле организирани во Куманово, во Битола, во Скопје. На пример, една од најпознатите текстилни фабрики која започнала да вработува жени била текстилната фабрика „Вардар“ во Скопје. Таа била отворена во 1937 година. Иако жените се соочувале со институционална и законска дискриминација во општеството, токму индустриската работа им овозможила економска активност, солидарност и, за разлика од османлискиот период, почеток на некаква еманципација.

Текстилната фабрика „Вардар“ била основана близу индустриската зона покрај патот Скопје – Куманово. Таа била една од ретките модерни текстилни индустрии во предвоената Македонија, а се занимавала со памучни ткаенини и трикотажа. Во неа работеле жени, и тоа во значителен број – што било вообичаено за текстилната индустрија во тоа време. Текстилната индустрија, особено деловите поврзани со предење, ткаење, шиене и пакување, традиционално вработувала жени, бидејќи се сметало дека тие имаат повеќе трпеливост, прецизност и вештина за ваков вид фина работа.

Во 1930-те години, особено во урбани средини како Скопје, сè повеќе жени од работничката класа влегувале во фабриките поради економски потреби – најчесто како помош на семејниот буџет, бидејќи мажите биле единствените формално признати „прехранувачи“ на семејството. Иако работничките биле слабо платени и често изложени на тешки услови, нивното присуство во индустријата било еден од првите чекори кон женската економска независност и еманципација.

Историските податоци во архивите за индустриски развој во Македонија покажуваат дека: „Во текстилната индустрија пред Втората светска војна, жените сочинувале над 60% од вкупната работна сила во одделни фабрики, особено во погоните за ткаење и шиене.“

Извори:

- Боро Арсовски, Работничкото синдикално и комунистичко движење на текстилните работници во Скопје 1908 – 1945 г., Архив на Македонија, Скопје 1981, 297 стр.

- Chiara Bonfiglioli, Women and Industry in the Balkans: The Rise and Fall of the Yugoslav Textile Sector,

Вежба со замислување улоги за животот на една работничка во периодот помеѓу двете светски војни

Име: – Љуба Трајкова, 22 години (измислен лик)

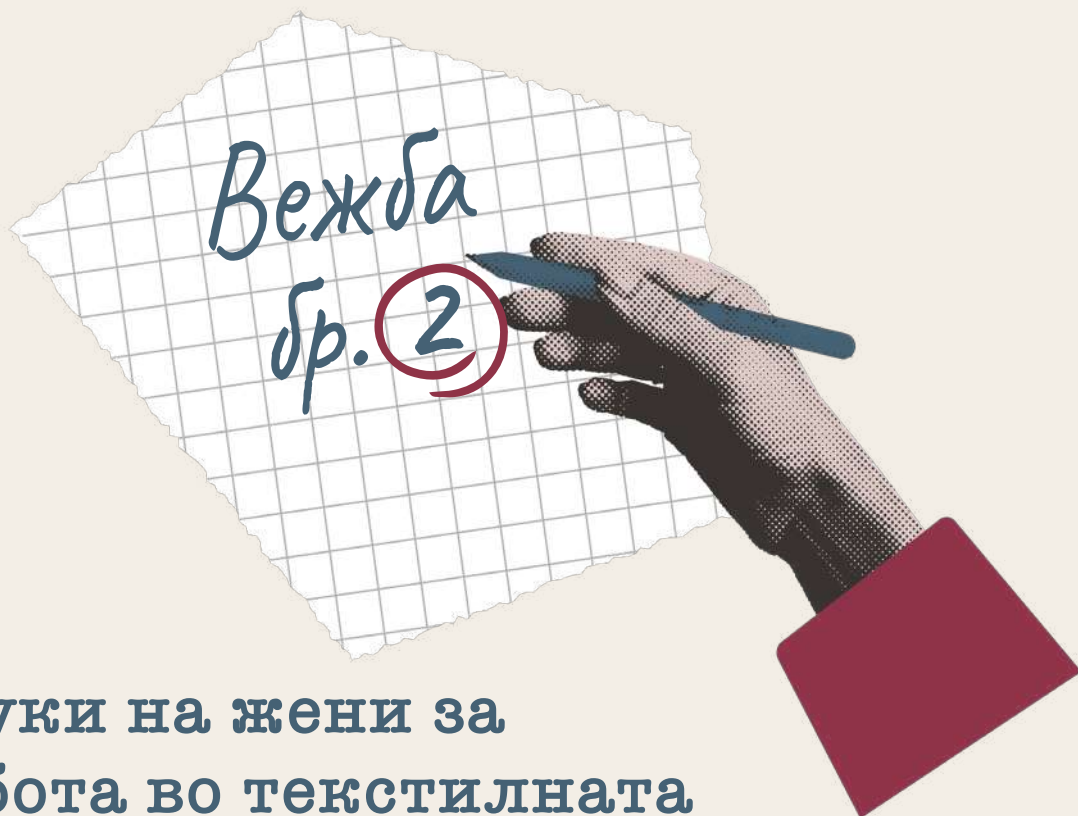
Историски период: 1939, Скопје, светот се подготвува за нова војна, Скопје е еден од главните административни, економски и културни центри во Кралска Југославија, гласот на жените станува сè помоќен во врска со нивните права.

„Во фабриката првпат влегов кога имав неполни 19 години. Немав можност да се школувам иако многу сакав, па поради тоа морав да барам решение за егзистенција. Живеев со моите двајца браќа, Кочо и Симон. Мајка ни беше починала од некоја ретка болест или барем така ни кажаа бидејќи бевме многу мали. Татко ми мораше да замине на печалба, а јас ја презедов главната улога во домот.“

На работа машините бучеа, но рацете ми работеа тивко. Светот со кој се соочив таму беше поинаков од оној за кој ме учеа како мала. Не ни знаев дека тоа ќе биде почеток на мојата слобода. Мажите со кои работев не веруваа дека можеме да ја водиме смената – но јас бев прва. По работата во фабриката учев да читам, а навечер му ги пишував писмата на татко ми до Белград. Немав право на глас, но имав глас во фабриката хала кога штрајкувавме за подобар ручек и за поголеми права на жените работнички...“

Задачи

- * Изработете мала листа со мотивите на една жена да работи во текстилна индустрија. Направете споредба со денешнината: дали мотивите се исти или нешто се променило?
- * Која била најчестата причина поради која жените од работничка класа работеле во фабрики во триесеттите години на XX век?
- * Размислете! Дали жената може да се еманципира преку работа во фабрика? Поделете го одделението во две групи, кои ќе дискутираат за тоа дали нејзината работа во фабрика имала повеќе економска или социјална улога.

Обуки на жени за работа во текстилната индустрија или промовирање на родово стереотипни улоги?

Сингер се едни од најпознатите машини за шиене во светот. Во Соединетите Американски Држави, во 1851 година, Исак Мерит Сингер ја патентира својата машина која, поради полесниот начин на шиене, брзо станала претпочитана машина во текстилната индустрија. Во почетокот на XX век, 80 % од сите машини за шиене биле произведени од компанијата „Сингер“. Покрај машини за индустријата, биле произведувани и машини за домаќинствата, а во 1930-те години, овие машини биле сè повеќе дел од домовите во урбаните средини. Во Кралството СХС/Југославија, „Сингер“ имал свои продажни салони во поголемите градови, а машините за шиене станале прв масовно продаван индустриски производ на просторите на Кралството. Во некои делови од државата, машините „сингер“ биле задолжителен дел од миразот на девојките од поимотните семејства.

Со цел зголемување на продажбата, „Сингер“ организирал бесплатни курсеви за шиене и кроење, а во помалите места организирале и бесплатен превоз за посетителите на курсевите. За да се постигне поголема продажба, машините

биле продавани и со одложено плаќање. Првите бесплатни курсеви во Кралството СХС/Југославија биле организирани во 1926 година, а нивниот број особено пораснал во 1930-те години. Овие курсеви биле организирани и во помалите места во Македонија, како што биле Крушево и Гевгелија.

За почетоците на машините „сингер“ и за нивното ширење во Кралството СХС/Југославија, и особено во Хрватска, види повеќе на: <https://hrcak.srce.hr/file/428054>

На фотографиите се прикажани жени и девојки кои ги следеле бесплатните курсеви за шиене и кроење организирани од „Сингер“ во периодот помеѓу 1925 и 1930 година. Фотографиите се чуваат во Државниот архив на Република Северна Македонија во фондот Збирка фотографии под сигнатура – ДАРСМ, Ф.870,3.00440079.

Курс за шиене во Крушево

Курс за шиене во Гевгелија

Задачи

* Погледнете ги задлабочено двете фотографии и направи споредба помеѓу разликите на жените од курсот за шиене од Крушево и курсот за шиене од Гевгелија? Кои детали зборуваат за различните услови или околности на курсевите?

* Размислете дали присуството на деца на фотографиите е случајна или семејната средина има голема улога во тоа?

* Дали присуството само на жени на курсевите е одлика на нивната еманципација или е тоа повторно поврзано со традиционалните вредности? Дали денес двата пола се вклучени еднакво во текстилната и шивачката индустрија?

Работничките по Втората светска војна

На почетокот од оваа тема прочитајте дека крајот на Втората светска војна и создавањето на македонската република во рамките на новата Југославија, заедно со воведувањето социјалистички систем, довел до големи промени во однос на вклученоста на жените во индустријата и во однос на нивните права како работнички. Овие промени се резултат на идеолошката политика и борба на Комунистичката партија на Југославија и Македонија и претставувале дел од политиката во однос на положбата и местото на жените во општеството. Покрај нивната вклученост во политичките дејствувања и во борбата против фашистичките сили, како и во образованието, од жените се очекувало и поголема вклученост во економските активности и индустријата.

Најзначајна организација во борбата и во примената на политиката за еднаквост на жените и за нивната вклученост во сите области на општествено-политичкиот и економскиот живот била АФЖ. Нејзините еманципаторски политики биле еднакво важни како во однос на политичките теми, така и во однос на прашањето за работничките и за нивната вклученост во економските активности.

Библиотеките и, особено, Државниот архив на Република Северна Македонија во Скопје и подрачните архивски одделенија во другите градови содржат бројна

литература и историски извори кои сведочат за активната и вклученоста на жените во општествените текови и во индустријата. Покрај многуте, еден извор е особено интересен и веќе имавте можност да го користите во вежбите од другите теми. Станува збор за списанието „Македонка“. Во продолжение ќе имате можност да прочитате неколку извадоци од списанието и, преку нивно критичко читање, ќе може да научите за вклученоста на жените во индустриското производство и за мотивите за нивното поголемо вклучување во економските активности надвор од домот. Како и во другите теми, така и овде, покрај пишаните извори, ќе имате можност да анализирате и фотографии.

Едно одделение на фабрика за кожи (Музеј на Македонија, збирка фотографии)

Врз основа на фотографијата и на вашето познавање за историјата на борбата за рамноправност на жените во првите години по Втората светска војна, одговорете на следното прашање:

- Каква порака сака да испрати авторот на фотографијата? Како ја разбирате пораката на оваа фотографија?

(Во вашиот одговор наведете ги сите детали кои ги гледате на фотографијата, перспективата на фотографот и контекстот кога настанала фотографијата)

Во органот на АФЖ Македонка можат да се погледнат повеќе фотографии на кои се прикажани жени како заедно со мажите учествуваат во производството. Пронајдете повеќе фотографии и обидете се да ги објасните фотографиите и нивното значење и употреба од страна на уредниците на списанието „Македонка“.

Линк до списанието: <https://nevidliviarihivi.mk/magazines/>

„Тиквешанката неуморно работи“

Македонка год. 1, бр. 2 (декември 1944), стр. 6.

„Во Кавадарци се осетиле ужурбаност. Излегуејќи на улица има што да видиш. Жените од целиот град се растрчале. Некоја носи корито, друга котел, трета дрва. Други пак нарамиле вреќи со волна и одат накај реката. За кратко време по реката се издигнаа димој. Се полнат котли со вода, се носат дрва водата што поскоро да се згрее. Требе да се пари волна. Не е мала количина — 6000 кгр!

Да, зимото се приближуе, а нашата млада војска требе да се облече. Требе топли фанели, чорапи, нараквици.

Затова Кавадарчанките ударнички работат. Низ целиот град жените са растрчале. Богати и бедни, муслиманки и доселенички. Сите работат. Секоја сака да помогне да би утре излегла со чисто лице пред другарките, пред народот.

Со голема брзина работата беше свршена. Волната се испари и се пренесе по куќите да се суши.

Кавадарчанките ударнички го свршиа задатокот. За три саата испариа 6000 кгр. волна. Но... не е се свршено. Волната е сува, требе да се исчисти, извлече, испреде. И тоа прашање за 10 дена беше разрешено.

Волната е испредена но сега се појавуе најтешкото прашајне - плетењето.

Требе да бидеме готови за најкратко време. Снегот веќе паѓа и не праша. И тоа прашање се разрешуе. Таму работат околу 50 работнички. Секој ден се плетат по десетици рала чорапи и фанели. Волната за најбргу време ќе биде готова. Другарите од фронтот добивајќи топли алишта ќе се сетат да во позадината нивните другарки, мајки и сестри деноноћ но работат за фронтот и нивниот борбен дух ќе биде уште повисок...”

Дафина

„Во нашите фабрики настапи нов живот“

Македонка, год.2, (мај 1945), бр.7, стр.5

„Како и на другите сектори на работата за обнова на земата така и во фабриките, жените предаваат силна волја и лубов кон работата. Во толку повеќе дека се свесни да денес работат за себе, за својот народ, за своата држава. Чудно е малку кога тие работнички кои така усилено, со песни и радост се трудат да го увеличат производството ги упоредуеш со истите работнички кои во блиското минало работеа безволно и преку сила, гледаа на машините и фабриките со омраза затоа што тие им ја шмукаа потта, крвта. Нарочно во првوماјското надпреварување нашите работнички ја покажаа својата висока свест и готовност да со својо труд допринесат за економското заздравување на земјата што ќе рече зачувување и зазакнување на, придобивките на народноослободителната борба и постигнување поарен живот за секого. Во предпрвوماјското надпреварување се истакнаа многу работнички: Стефанка Симеонова, Марица Арсова, Милица Андонова и Вида Јовчева. Во машинското одделение работничките воопште не ги затвораа машините дури и за време на почивката. Работеа по 10-11 саата. Водачките на машините: Санта Антова, Трајанка Арсова, Перса Василјевич, Бонка Малиновска го увеличаа производството во некој денови на 120%. Во картонажното одделение каде работат колективно 10 работнички на една маса го увеличаа бројот на изработените кутии од 7500 за 8 саата на 9300. Во полначното одделение каде порано се изработуеше најмногу 40 кила, постигна ударничката Добрила Јанушева да изработи 90 кила, а Маргарита Томева и Марица Младенова од 85-90 кгт.

Денес после полната капитулација на најголемиот непријател на широките работни народни маси, фашиска Германија, работниците од цигарената фабрика работа со од цигаретената фабрика работат со очигледно поголемо одушевление и радост. На нивните лица кога ќе влезеш се чете удоволствие од работата. Нивните ведре погледи се упират на тебе како да сакаат да прашат за многу, многу работи кој нив денеска ги интересуат.

Работничките се свесни дека животот на сите луѓе ќе се подобри со обновување на нашата разрушена земја, кое може да стане побргу само со увеличение на производството на сите сектори. Свесни за значението и задачата на нашата Југословенска Армија која ги пази дено придобивките за кои се пролеа толку многу крв, решија да работа секој ден по 2 сата за својата војска спрема која имат голем лјубов и на која должат голема благодарност.

Што се однесуе до животот во самата фабрика, сето слободно време работничките го искористуваат за своето културно и просветно подигање. Решиа да си организират своја фабричка библиотека. Они веќе имат успех во това. Пред неколку седмици и поред усилената работа успеа да подготвата една приредба – забава со програма од која имат добар приход. Одлучија да ја искоренат неписменоста во фабриката и во таа цел организираа алфаветски курс.

За кратко време со пројавуењето на својте способности во работата и зрелото разбирање на задачите, многу од работничките се издигнаа и станаа раководителки на оделенијата. Така они сами раководат и ја контролираат работата. Денеска нивниот живот во фабриката е интересен, полн и пријатен. Они низ својата усиленa работа гледат во поубавите утрешни дни. Секој измината ден донесуе поголем опит и способност за работење. Во таква работа они навогјат среќја и удоволствие. Низ таква работа они се изградуват, оспособуат, челичат и градат поарна иднина за сите.“

Горица Даскалова

Ударничката
Перса Василјевич
при работа

Помалку познати поими

Ударник/-чка

Во социјалистичките/комунистичките држави овој термин се користел за истакнатите и високопродуктивни работници. Поимот има потекло од Советскиот сојуз на социјалистички републики (СССР) и означува „ударен труд“. Оваа титула била доделувана и користена со цел да се поттикне продуктивноста на работниците. Во социјалистичка Југославија, најпознат ударник и носител на орденот „Јунак на социјалистичкиот труд“ бил Алија Сиротановиќ.

„Мајки, Жени и Сестри од Македонија“

Македонка, год. 2, бр. 12-13 (октомври - Ноември 1945), стр.1.

„РАБОТНИЧКИ, За прв пат во вашите фабрики, работилници, заводи, стоите равноправни со вашите другари. За прв пат, благодарејќи на законите кој ги донесе денешната народна власт, вие имате иста плата со вашите другари. И покрај големите економски тешкотии кои ги има целата наша татковина, условшата на вашиот живот се поправаат. Никнуват веќе на секаде дечји домови и јасли, каде можете да ги оставите своите деца дури сте на работа, без страв да ќе им се случи нешто. Уште многу треба да се напрај за да вашиот живот стане обезбеден, спокоен. Но исто онака како што дојдовте до овија придобивки кој денеска ги имате, со борба, така и од сега од ден на ден, вашиот живот ќе се поправа само благодарејќи на вашите напори и жртви, вашата поусилена работа, секојчасов. но зголемување на производството. И само со преданата работа и усилија за победата на народниот фронт, вашите напори ќе уродат со се понови, поголеми, позначајни по стиженија....“

Сите на избори за потполна победа на Народниот фронт!

**Да живее единството на жените од Македонија
со сите жени од Југославија!**

**Да живее народна република – Демократска федеративна Југославија!
Да живее носителот на листата на Н. Ф. Другарот Тито!**

**Да живее победата на Народниот фронт, најголемиот заштитник
на правата на нас, жените!**

Главен одбор на АФЖ

„Нивните мајки спокојно работат во фабриките“

Македонка, год. 5, бр. 58 (1949), стр. 4.

„Во скоро сите наши големи фабрики и претпријатија се формирани детски јасли. Во нив, стручно подготвените воспитувачки и гледачки се грижат за правилниот одгој на децата, а со тоа им овозможуваат на мајките спокојно учество и производство. Постојат низа примери од кои што се гледа дека мајката работничка дури тогаш успева да даде полен ефект на работата, кога и е детето збринато.

Кај нас во Македонија досега има отворени 18 детски јаслици во кои што се прифатени 437 деца.

Мајките-работнички, нерадо си припомнуваат за деновите кога се чудеа каде да ги оставаат своите деца кога се на работа. Тоа ќе го осетиш и во разговорот со

работничките од конфекционото претпријатие „Прогрес“ и „Црвена звезда“. Не лесно и' било на Вера Христова од фабриката „Црвена звезда“, кога секое утро рано го будела своето дете-цицалче, го ставала во колица и го водела со себе. „Каде да го оставам?“ — е прашање кое што често ја мачело. Но не можејќи да изнајде друг исход, пак го водела со себе во фабриката — во нејзината работилница. За целото време детето овдека остануваше, постепено привикнувајќи да спие и при оваа бука на машините, често непреповиено и гладно.

Се мачеа и другите мајки работнички. Често на свои состаноци и конференции поставуваа да се прекине со одлагањето за отворање на јасли и со оправданието дека не е возможно да се пронајдат простории. Тие беа упорни во тоа. Во времето кога сите наши работни колективи, сите трудбеници, сите чесни граѓани на нашата заедница земаа обврски во чест на Петтиот конгрес на КПЈ, овие трудбенички меѓу останатото ја превземаа иницијативата за што побрзо отворање на јасли. Два дена пред одредениот рок, беа завршени сите припремни работи и јаслите заработија. Прва го даде своето дете Вера

„Во скоро сите наши големи фабрики и претпријатија се формирани детски јасли. Во нив, стручно подготвените воспитувачки и гледачки се грижат за правилниот одгој на децата, а со тоа им овозможуваат на мајките спокојно учество и производство. Постојат низа примери од кои што се гледа дека мајката работничка дури тогаш успева да даде полен ефект на работата, кога и е детето збринато.

Кај нас во Македонија досега има отворени 18 детски јаслици во кои што се прифатени 437 деца.

Мајките-работнички, нерадо си припомнуваат за деновите кога се чудеа каде да ги оставаат своите деца кога се на работа. Тоа ќе го осетиш и во разговорот со работничките од конфекционото претпријатие „Прогрес“ и „Црвена ѕвезда“. Не лесно и’ било на Вера Христова од фабриката „Црвена ѕвезда“, кога секое утро рано го будела своето дете-цицалче, го ставала во колица и го водела со себе. „Каде да го оставам?“ — е прашање кое што често ја мачело. Но не можејќи да изнајде друг исход, пак го водела со себе во фабриката — во нејзината работилница. За целото време детето овдека остануваше, постепено привикнувајќи да спие и при оваа бука на машините, често непреповиено и гладно.

Се мачеа и другите мајки работнички. Често на свои состаноци и конференции поставуваа да се прекине со одлагањето за отворање на јасли и со оправданието дека не е возможно да се пронајдат простории. Тие беа упорни во тоа. Во времето кога сите наши работни колективи, сите трудбеници, сите чесни граѓани на нашата заедница земаа обврски во чест на Петтиот конгрес на КПЈ, овие трудбенички меѓу останатото ја превземаа иницијативата за што побрзо отворање на јасли. Два дена пред одредениот рок, беа завршени сите припремни работи и јаслите заработија. Прва го даде своето дете Вера Христова од фабриката за чорапи.

Со колку голема благодарност зборуваат мајките. Божана Стојанова расправа како додека не и’ било збринато детето, одвај ја исполнувала нормата, а не ретко и ја потфрлувала. Сега, нејзините мајчини осеќања се напивно задоволени. Таа се радува на набубрените и зарумевети обрвчиња на Даница и и’ станува некако мило. Гледајќи ги многуте свивки по Даничините полни ножициња, знае дека е тоа од редовниот живот и неа во јаслите. Искрено е нејзиното признание дека и сама да го гледаше, пак така не ќе го изработеше. Божана, откако го даде детето во јасли, најспокојно работи и постига се поголеми успеси. Во ова меѓувреме таа стана и ударник. Кога на отворениот партиски состанок работничките од колективот земаа обврска дека месечниот производствен план за јули ќе го исполнат четири дена пред време, и Божана уште веднаш се вклучи во натпреварувањето. Уште за другиот ден својата дневна производствена задача ја натфрли. На крајот на месецот колективот ја реализира обврската а Божана ја пофалија за пожртвована работа. Меѓу петте пофалени 16 пеглачници, Божана беше најдобрата. Редовно нормата ја исполнуваше најмалку со 160 посто.

Свесна дека детето и’ е ставено во сигурни раце, Божана не изостанува зад останатите и во давање на доброволни работни часови. Не пропушти а да не појде неколку пати и во термоцентралата во Маџари...

*Текст на редакцијата,
одговорен уредник Вера Николова*

Задачи

- * Анализирајте ја содржината на текстовите „Тиквешанката неуморно работи“, „Македонка“, год.1, бр. 2 (декември 1944) и „Во нашите фабрики настапи нов живот“, „Македонка“, год.2, (мај 1945), бр. 7,
 - * Дискутирајте кои активности на жените се опишани.
 - * Според вас, која е целта на вклучувањето на жените во активностите: економска, општествена, идеолошка?
 - * Напишете во една реченица како текстовите ги прикажуваат жените – како работнички, како симболи на новото општество или како нешто друго?
- На голем лист хартија или во вашата тетратка направете две колони.
- * Во првата колона издвојте ги деловите од текстот што звучат како пропаганда, а во втората колона издвојте ги деловите што раскажуваат што се случувало навистина во Кавадарци и во фабриките кон крајот на 1944 и почетокот на 1945 година.
 - * Прочитајте ги внимателно прогласот објавен во списанието „Македонка“ „Мајки, Жени и Сестри од Македонија“, год. 2, бр.12-13 (октомври-ноември 1945) и статијата „Нивните мајки спокојно работат во фабриките“, год. 5, бр. 58 (1949) и во табела внесете ги промените кои ги вовела новата власт во однос на следните области:

Родова рамноправност,
Економска и социјална придобивка
Колективно делување/организирање
Перспективи на слобода

(Доколку мислите дека е потребно, додајте нови редови)

Робота во групи

Откако заедно ќе донесете одредени заклучоци, започнете дебата во групи за развивање на критичко размислување кај учениците на тема:

Учениците се делат во две групи. По презентирањето на аргументите, заедно со учениците отворете дискусија за економската слобода на жената.

RODOVA EDAKVOST NA PAZAROT NA TRUDOT

BARAZIA GJINORE NË TREGUN E PUNËS

4 OD 100
VRABETENI JENË
ZEMATA PLATA POKRIVSIKA
OD 30.000 DEKARI
NASIPOTI U DA 100 MAJMI

4 NGA 100
TE PUNËSHIARA
MAJMI PAGË ME TË MADHI
SE 30.000 DENARE
KINQDIT U NGA 100 MESHKUL

SAMO 8 % OD VRABETENITE JENI
SE RAKODODAVCHIKU ILI VRABETENI ZA SOSPETVENA
SMETKA, NASIPOTI OKOLU 18 % MAJMI.

VEËEM 8% E GRAVE TË PUNËSHIARA
JANË PUNËDËNËSE OSE TË VETËPUNËSHIARA.
KRAHASUAR ME BRETIN 10% TË DËRRAVE.

DJEDRO POKRËSE JENI OD MAJMI ILIAT
STATUSI NA PUNËDËNËSIN SHELIM RAKODOTCHIKU

DI HËRE ME SHUME GRA TË DËRRA KANË
STATUSIN E PUNËDËNËSIT TË PARRAQDIT TË FAMILJES

HTËPITENI SHELIMI RAKODOTCHIKU
PUNËDËNËSIT TË PARRAQDIT TË FAMILJES

28% **57%**

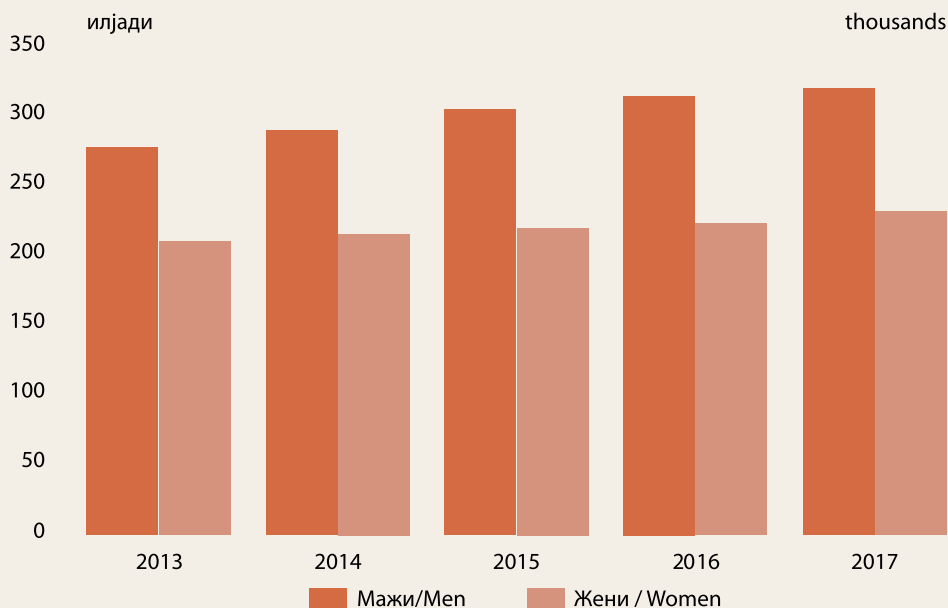
Sweden
Sverige

UN WOMEN

Инфографик бр. 1 – Родова еднаквост на пазарот на трудот во 2022 година.

117

G-07.01.1: Employees by gender to the Republic of Macedonia

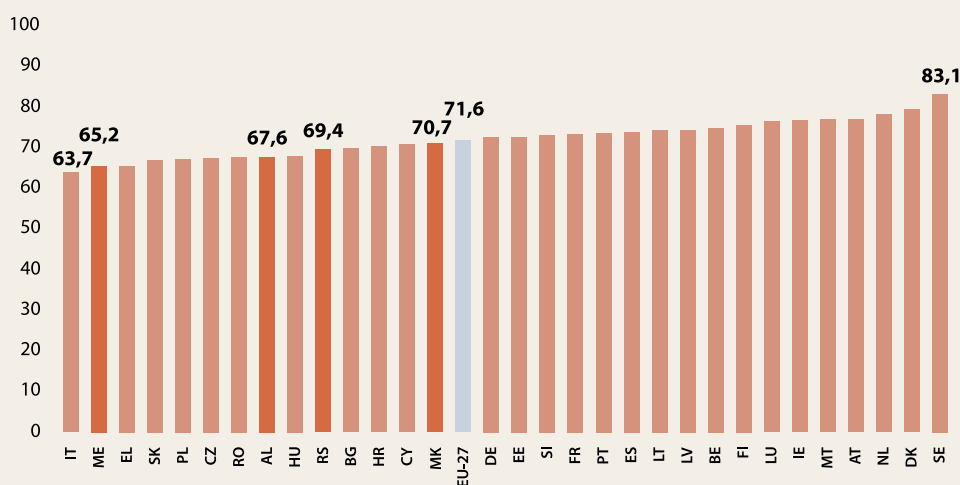

Инфографик бр. 2 – Вработени по пол во Република Македонија од 2013 до 2017 година

Извор: Државен завод за статистика

<https://www.stat.gov.mk/Publikacii/SG2018/07-PazarNaTrudot-LabourMarket.pdf>

Покрај овие податоци, во публикацијата на Државниот завод за статистика може да прочитате повеќе податоци и показатели за состојбите со вработеноста на жените. Покрај ова издание на Државниот завод за статистика, постојат и други, кои вклучуваат понови податоци. Во нив, покрај податоците за Република Северна Македонија, може да ги споредите податоците за состојбите со родовата еднаквост со други држави во Европа.

Инфографик бр. 3 – Индекс на родова еднаквост во доменот работа

Извор: Државен завод за статистика

https://www.stat.gov.mk/publikacii/2023/Gender-Index-2022_MK-web.pdf

Истражувајте

Според официјалните податоци, најголемиот број на жени во индустријата се вработени во текстилните фабрики. Индивидуално или поделени во групи, истражувајте за состојбите со правата на текстилните работнички во Македонија и за предизвиците со кои се соочуваат! Податоците до кои ќе дојдете споредете ги со состојбите во првата половина од XX век, внесувајќи ги во табела според дадениот пример:

Прашање	Извор (минатото)	Денес
Има ли јасли/детска грижа?		
Жените се организираат за права?		
Колку работничките се поддржани?		
Што значи „успешна жена“ во контекстот?		

- Според веќе направеното истражување за денешните состојби, обидете се да ја објасниш положбата на жената работничка денес!

- Индивидуално или во групи, истражувајте за граѓански и синдикални организации чија активност е заштита на жените работнички. Покрај за домашните организации, обидете се да дознаете и за активности на меѓународни организации. Презентирајте ги податоците до кои сте дошле и состојбата во која тие денес се наоѓаат. Направете споредба помеѓу состојбите кај нас и во другите држави и дајте го вашето мислење како може да се надминат проблемите со кои се соочуваат денес жените работнички.

- Според вашите сознанија добиени од претходните истражувања и споредби, обидете се да дадете одговор на прашањето: Како е организиран сега денот на жените работнички во фабриките?

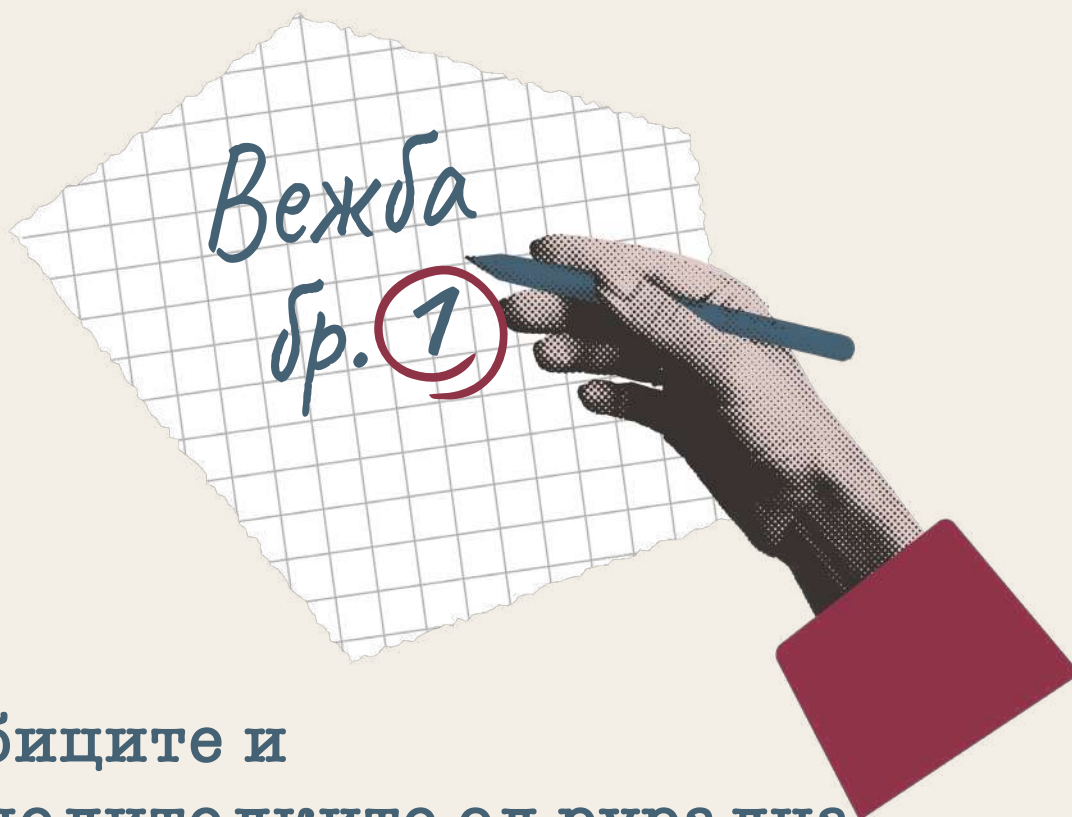
Здравство и социјална заштита

Жените и здравствената и социјалната грижа во Македонија (1850 – 1950)

Низ историјата, улогата на жените во здравствената заштита честопати останувала невидлива во официјалните записи, но сепак таа била централна за опстанокот и благосостојбата на заедниците. Во Македонија, помеѓу средината на XIX и средината на XX век, жените играле витална улога во практиките на лекување – прво како традиционални билкарки и акушерки, т.е. бабици во руралните средини, а подоцна како медицински сестри, негувателки и здравствени професионалки во време на војна и општествена трансформација.

Во оваа тема ќе имате можност да дознаете повеќе како жените учествувале во обезбедувањето здравствена заштита во текот на еден век обележан со политички превирања, војни и брзи промени. Периодот со кој започнуваме е османлиското владеење на овие простори, каде што организираните медицински установи биле ретки, а здравствената заштита првенствено се обезбедувала преку народни практики, од кои многу биле предводени од жени. По падот на Османлиската Империја, следуваат турбулентните Балкански војни и Првата светска војна, кога странските мисии, во соработка со локалното население, ги создале темелите на модерната медицинска грижа. Меѓувоениот период доживеал нови државни системи и ограничени професионални можности за жените, додека Втората светска војна и, конкретно, народноослободителното движење на жените ги истакнале жените како клучни актерки во јавното здравство и социјалната грижа.

Со испитување на овие историски периоди добиваме увид во тоа како жените придонеле за лекување не само на телата, туку и на заедниците во време на криза и промени. Исто така, можеме да видиме како здравствената заштита, особено репродуктивното здравје и мајчинската грижа, станале централни за пошироката борба за правата на жените, заедно со образованието и општественото и политичкото учество. Дознавајќи за овие помалку познати приказни, ја препознаваме трајната важност на жените во обликувањето на јавното здравје – и како нивната работа помогнала во изградбата на здравствениот систем што го знаеме денес.

Бабиците и исцелителките од рурална Македонија и езотеричната медицина за време на доцниот османлиски период во почетокот на XX век

Здравствениот систем во Османлиската Империја бил недоволно развиен, особено во руралните предели и периферните региони во рамки на империјата, како што била Македонија. Пред освојувањето на овие територии од страна на Османлиската Империја, манастирите служеле како места за згрижување на болните, гладните и изнемоштени лица. Изучувањето на ова прашање се соочува со скромни архивски извори. Во таа смисла, неопходно е да се користат други пристапи и научни дисциплини, како што е етнологијата, односно антропологијата, со цел да се добие што е можно поконкретна слика за здравствените практики поврзани со жените од овој период. Во нашата историографија постојат извори кои сведочат за тесната врска помеѓу религијата и медицината, за што постојат мноштво примери во светот.

научете нешто повеќе

Она што исто така имало значаен удел во здравствените практики на населението е користењето на лековитите води од бањите, коишто на ова поднебје се одамна откриени и ги има во голем број.

Бањите се типични места за одржување на здравјето, но она што денес го имаме како оставнина во нашето културно наследство е благодарение на Османлиите кои изградиле импресивни јавни бањи – амами, кои биле често посетувани места не само од здравствени причини, туку и поради социјалниот аспект. Секако, турските амами и скромниот број на медицински центри биле случај само во одредени места и тоа, секако, не ги задоволувало потребите на народот.

Но, што се случувало во селата и во тешко пристапните изолирани планински населени места и заедници? Според деталните теренски истражувања на етнологите коишто истражувале на Балканот, во рамките на руралните заедници доминира народната традиционална медицина – цел корпус на

Јозеф Обрембски на терен

Извор: <https://etnograficzna.pl/polak-opisuje-macedonczykow/>

знаење поврзан со лечењето и со превенцијата од болести, којшто бил пренесуван од генерација на генерација, во што жените имале клучна улога. Меѓу етнологите и антрополозите коишто истражувале на територијата на Македонија, кои претежно биле од балканските земји во состав на Кралството СХС/Југославија, како особено значаен за оваа тема го издвојуваме полскиот антрополог

Јозеф Обрембски, којшто шест месеци истражувал во Порече, западна Македонија, во 1932-1933 година. Иако во периодот во којшто Обрембски истражувал во Македонија веќе постоел воспоставен некаков здравствен систем формиран во рамките на Кралство Југославија, теренскиот предел

каде што истражувал бил прилично изолиран, што укажува дека знаењето за народната медицина без особени влијанија од надворешен фактор успешно се пренесувало децении наназад од генерација на генерација, и сè уште било најчесто практикувано во секојдневието. Самиот Обрембски го анализира тоа во следната негова мисла:

„Во овој период, усно пренесуваните и пишаните системи на верувања и практика останувале во рамките на приватниот простор, бивајќи пренесувани од генерација на генерација жени, со тоа што секоја од нив менувала и додавала нешто на овој корпус знаења во согласност нејзиното практично искуство.“

Во градовите каде што постоеле основни медицински центри се одело многу ретко, и тоа во случаи кога методите на традиционалната медицина не успевале во лекувањето.

Од истражувања на Обрембски дознаваме дека голем дел од медицинските практики биле извршувани од страна на жените, а поради големата смртност на новороденчињата и родилките, најчесто имињата на новородените деца биле давани соодветно, на пример Трпана за да истрпи, Стојан за да опстои или Живко за да живее. Како резултат на ова, во семејствата од типичните селски заедници се практикувала многудетноста поради високата стапка на смртност кај новороденчињата. Во теренските белешки на етнолозите, често жените биле обвинувани за овој проблем со образложение дека не се грижеле доволно и соодветно или, пак, дека се неспособни, префрлувајќи ја на тој начин на нив вината за овие тешки животни состојби, не земајќи ги предвид условите во кои жените биле принудени да се пораѓаат и да се грижат за своите новороденчиња.

Јозеф Обрембски за врачарките:

Обрембски, Јозеф. ПОРЕЧЕ 1932-1933. Институт за старословенска култура – Прилеп и Книгоиздателство Матица македонска – Скопје. 2003. Стр. 48, 51.

„Овде (во Порече) ја имав уникатната можност за истражување на традиционалната селска општественост која уште не е допрена од влијанијата на современите промени...Тоа за што ми е жал е што во Порече не му посветив доволно внимание на сродството, но за жал ме одзеде друга етнографска страст - медицината и магијата. Таа, без сомнение, била најтешка во однос на нејзината недостапност во Македонија...имам впечаток дека досега нема

ниту еден опис на системот на медицината и магијата кај јужните Словени. Работата, првобитно прифатена од инает поради скришноста и недовербата на македонските жени, се разви доста интересно...”

Баснарките од с. Волче, Порече

Извор: Obrebski, Joseph, 1905-1967 (photographer) Traditional medicine: Village medicine women, Volche, ca. 1932
Обрембски, Јозеф, 1905-1967 (фотограф) Збирка: традиционална медицина: Селски врачарки, с. Волче, 1932 година. <https://credo.library.umass.edu/view/full/mums599-b54-i124>

Помалку познајте поими

Табу

Овој поим има повеќе значења, сите значајни за антрополошкиот аспект во чиј контекст најмногу и се користи. Кај некои народи, тоа е поим што означува забрана што се става над некаков предмет, збор, над некаков дејство, и е тесно поврзан со проследени обредни дејствија во рамки на заедниците. Другото значење може да е поврзано со предрасуди изградени врз ирационално засновано верување дека допирањето, повредувањето или свесното и рационално нивно актуализирање донесува несреќа и зло на поединецот и заедницата. Во секојдневниот современ контекст, тоа најчесто означува забрана за јавно изнесување на некои ставови, мислења или дејства; нешто за што јавно не смее да се зборува, а воедно е суштински дел од животот, но се смета за срамно, радикално или пак неконвенционално.

Етнологија

– научна дисциплина која ги проучува карактеристиките (културата, општеството) и разликите и врските помеѓу нив. Етнологијата се разликува од етнографијата која, пак, истражува специфична култура, група или народ.

Жените баснарки од Волче
Обрембски, Јозеф, 1905-1967 (фотограф)
Збирка: Традиционална медицина: Жена
подготвува мелем, 1932 година.

Obrebski, Joseph, 1905 – 1967 (photographer)
Traditional medicine:
Woman preparing medicines, ca. 1932

<https://credo.library.umass.edu/view/full/mums599-b53-i014>

Во однос на останатите здравствени проблеми, типичната врачарка која била задолжена за добробитот на селската заедница била одговор за решавање на здравствените проблеми на селаните. Методите преку кои ги практикувала своите пренесени знаења од онаа пред неа биле најчесто со религиско-магиски предзнак, проследени со цел сет од верувања и обредни практики. Врачарките уживале посебен статус во селските заедници како жени кои поседувале магиска надмоќ, за што биле предмет на табу и светост, со што нивната дејност не била гледана со сомнеж, туку, напротив, важеле за авторитет, понекогаш биле доживувани со страв и скептичност поради практикувањето магии, меѓутоа најчесто нуделе единствено решение за проблемите во заедницата и затоа уживале доверба од соселаните.

Во продолжение дадени се два различни примери за жените во здравството во Македонија. Тие се однесуваат на историјата од 20-тите и од 30-тите години на XX век. Првиот пример ни говори за жените на село (село Волче во Порече 1932/33 година) и народната традициска медицина, пишувани во теренските белешки и анализи на Јозеф Обрембски. Вториот пример е текст објавен во дневниот весник „Нова Македонија“ и се однесува на фармацевтката Рајна Алексова од градот Битола.

Мелем

Обрембски, Јозеф. „Македонски етносоциолошки студии“ - книга 2., Матица Македонска, Скопје.

„Лекувањето на раните исто така им припаѓа на женските вештини. Не затоа што оваа уметност им е туѓа на мажите, туку поради монополот што жените го имаат во здравството и поречкото баснарство. Сепак поскоро поради монополот што го имаат поречките жени во лекувањето, отколку од други причини...Овие последици (отворените рани) ги спречуваат „мелемите“ - фластери, кои се неизбежен состав на секоја домашна аптека и кои секоја година во соодветно време ги прават жените од скоро секоја куќа.

Со подготвување на мелем по правило се занимаваат жените и како и другите случаи на женското лекување, со правењето на тој лек владеат магиските правила. Всушност, нема некаков придружен ритуал за време на дејствата при правење на фластер, но во изборот на составот кој тој го бара, мора да биде заштитено едно од најопштите правила на здравствената магија: непарност во употребените средства. Во однос на тоа дали мелемот може да биде подготвен од секоја жена, моите информатори не беа решителни. Признаваа само едно дека млада жена не може тоа да го направи и дека единствени експерти за правење мелем по својата природа се „бабичките“...

Мелемот е универзално средство за секакви рани, посекотини, загнијувања, чирови и сл. Тој се подготвува во рана пролет кога јатката на црниот боз,¹ која е главна супстанца потребна за мелемот е сè уште зелена...Подготвувањето на мелемот го гледав еден пролетен ден. За започнувањето на подготовките за оваа работа ми даде знак одењето на жените и девојките во селските бавчи и собирањето на црн боз и кршењето на неговите гранки... Жената која пристапуваше кон производството на тоа средство земаше „тавиче“ кое служи за топење на восок и кое е едно од основните предмети на селското баснарство и во него го раствораше восокот. Потоа ги испраќа девојките по гранки од црн боз, чии грмушки растат во бавчите кои допираат до куќите во селото. Од тие гранки со нож се вади горната кора, откривајќи ја негодната долна зелена јатка. Таа јатка се струже со нож во вид на малечки вртени лентички и ги собира во skutникот. Откако ќе се собере доволна количина на боз, на истиот начин се струже и парче борина,² така што од иверките и прашината од смолата се посипува јатката.

Така подготвената „салата“ се става во тавче со восок, се додава парче темјан, малку ракија, зејтин и зајачки лој и сето тоа се клава на оган за да се стопи. Кога мешавината добро ќе се истопи се става во неа парче тенко платно кое се впива со маста и добива жолто-зелена боја. По вадењето мелемот бргу се стврдува. Се свиткува и се држи на скриено место. Кога ќе се јави потреба се сече такво парче какво што бара посекотината или раната. Мелемот се смета за лек со голема ефикасност. „Што је најопасна рана, ќе излечит““

Рајна Алексова од Битола

Фото: Куќата на Широк сокак каде што аптека имаше првата жена фармацевтка на Балканот, битолчанката Рајна Алексова. 21.05.2023.

<https://babambitola.mk/куќата-на-широк-сокак-каде-имаше-аптек/>

Битолчанката Рајна Алексова, прва аптекарка на Балканот

Стојковска, Виолета. 01.12.2018. Нова Македонија (печатен весник број 24499)

„Денес првата асоцијација кога ќе се спомене аптека е дека тоа е женска професија. Повеќе од 90 отсто од вработените се (жени) припаднички на понежниот пол. Но порано не било така. Патријархалната средина во Македонија и на целиот Балкан долго давала отпор да види жени во фармацијата... првата школувана аптекарка не само во Македонија туку и на целиот Балкан била од Битола. Нејзиното име е Рајна Алексова, родена на 15 јануари 1883 година во Битола. Ако ги прелистаеме настаните од нејзиниот живот, ќе видиме дека во 1902 година заминала на студии на Фармацевтскиот факултет во Лозана, Швајцарија, и веќе во 1906 добила диплома и станала првата Македонка дипломирана фармацевтка... Ако ја погледнеме во контекст на тоа време на Отоманската Империја, тогаш стануваат уште повидливи нејзиното огромно значење и силниот печат што го оставила во историјата на македонската и на балканската фармација... оригиналот на дипломата на Рајна Алексова од Факултетот за фармација од Лозана ден-денес се наоѓа во Софискиот музеј во Бугарија.

Со љубовта кон учењето Рајна урива бариери и стереотипи во Османлиското Царство. По завршувањето на Француската гимназија во Солун, нејзиниот богат и многу постар од неа брат Ристо Алексов-Шпицарот (на турски аптекар), кој ја имал првата аптека во Битола и бил трговец и приучен аптекар, во 1902 год. ја однел со воз во Лозана, Швајцарија, и ја запишал на Факултетот за фармација, на нејзина голема радост, со желба да дипломира и потоа заеднички да ја водат аптеката.

Четири години подоцна во Битола се вратила како европска дама, закитена со диплома на фармацевт. Нејзината и радоста на брат ѝ Ристо траеле кратко, бидејќи, откако веста за школувана каурка стигнала до тогашниот управител на Битола, започнуваат мачните денови, месеци, па и години за најучената жена во градот на конзулите. Турските власти, не ѝ дозволувале да ја врши аптекарската професија. Но Рајна не се откажувала. Заобиколувајќи го тогашниот валија, таа пратила писмо до Цариград и барала, „за добро на народот во Битола“, да ѝ се овозможи да отвори сопствена аптека. Чекајќи го одобрението од Цариград, неколку години работела како калуѓерка во државната болница во Кустендил, потоа во бугарската болница во Цариград, за на крајот во Едрене да биде учителка по хемија во женската гимназија. Рајна не ја напуштала надежта дека еден ден ќе се занимава со професијата за која имала диплома од еден од најпрестижните универзитети во Европа. За нејзина среќа, тоа го сфатил и тогашниот турски великодостојник Хилми-паша, кој решил да ѝ помогне на умната и упорна битолчанка.

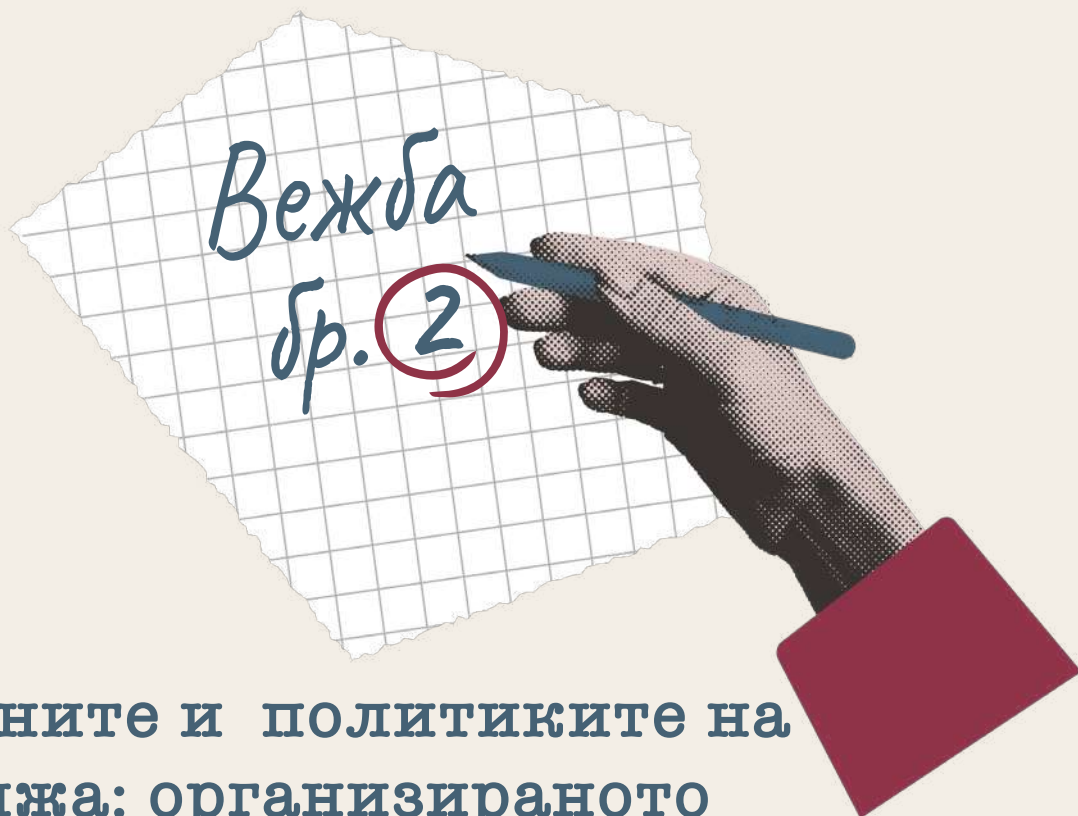
По неколкуте преписки со портата, Хилми-паша успеал да издејствува кај султанот – сите родени во Македонија што работеле во Бугарија и кои не биле компромитирани да добијат дозвола за работа. Така, Рајна како прва жена на Балканот ќе добие специјална дозвола да работи како аптекарка. Аптекарските дневници од оваа аптека, кои педантно ги водела фармацевтката Рајна, се непобитен доказ за нејзиното постоење и за изработката на галенски препарати и неодминлив документ за проучување на историјата на аптекарството во Битола. Дневниците со рецепти што таа ги водела се од француско потекло, уредно заверени на првата страница и пишувани на француски јазик. Денес тие се чуваат во Историскиот архив во Битола, како „Фонд на аптеката на Рајна Алексова“.

Задачи

* Во текстот за Рајна Алексова објавен во весникот „Нова Македонија“, може да ги сретнете поимите „понежен пол“ и „каурка“. Индивидуално или поделени во групи, истражувајте повеќе за значењето на овие поими во контекст на борбата за рамноправност и еманципација на жените.

* Обидете се да го објасните општествениот процес во којшто народната традиционална медицина, која се практикувала во интимниот семеен простор од страна на жените, постепено се заменува со јавните здравствени институции на Балканот каде што доминирале мажите. Кои биле главните причини за да настане оваа промена?

* Организирајте дебата во рамки на класот на тема: Родот и медицината. Одделението да се подели на две еднакви групи. Едната група да ја застапува тезата дека треба да има повеќе мажи во медицината, а другата група тезата дека треба да има повеќе жени во медицината. Тимовите е нужно да се родово балансирани по составот. Учениците и ученичките е потребно да направат онлајн-истражување за историјата на медицината, но и на современите состојби во светската медицина, со што би граделе аргументи ЗА и ПРОТИВ. Каков заклучок може да се изведе од дебатата? Главното прашање за размислување е: Дали мажите и жените имаат еднаков пристап до ресурси и образование, како и до високите позиции во здравствените системи?

Жените и политиките на грижа: организираното дејствување на големите хуманитарки во кризните периоди на Балканските и Првата светска војна

Пред крајот на XIX век, Османлиската Империја се обидела да ги регулира здравствените услуги и да организира своевиден здравствен систем. Обидот за организација на здравствениот систем со носењето на закон којшто регулирал кој смеел да се занимава со здравствено лекување поттикнал голем број на поимотни граѓани и граѓанки, трговци, занаетчии и печалбари да ја искористат можноста да се образуваат во странство (најчесто Швајцарија, Франција, Австро-Унгарија) и при нивното враќање во Македонија, да започнат да практикуваат медицина според стандардите кои тогаш ги поставувала современата здравствена практика. Меѓутоа, овие ретки примери биле далеку од доволни да ја задоволат потребата од здравствена заштита на населението коешто немало пристап до медицински лица, што било дополнително отежнато поради Балканските и Првата светска војна. Затоа, овој период од крајот на XIX

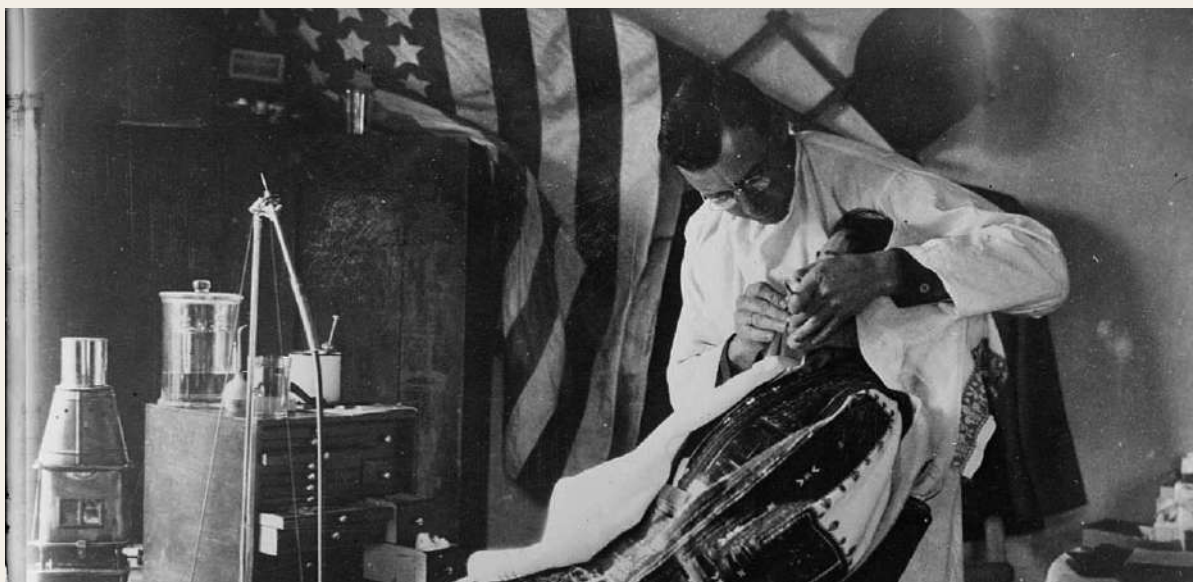
и почетокот на XX век се дефинира како преоден, каде што од практиките во традиционалната народна здравствена заштита се преминало во таканаречено институционализирано здравство.

Во периодот на овие војни, локалните жени од Македонија и од поширокиот балкански регион на различни начини биле вклучени во медицинска поддршка иако нивниот придонес не бил формално забележан, за разлика од оној на жените во рамките на меѓународните организации. Начинот на којшто локалните жени помагале и работеле бил преку домашно лекување на ранетите војници и бегалци. Тие ги негувале во своите домови, и како што веќе претходно беше спомнато, користејќи ги методите на народната медицина, им давале соодветна медицинска грижа. Освен тоа, тие биле вклучени и во импровизирани болници на терен, и тоа како готвачки, чистачки и негувателки на децата,

на болните и на повозрасните цивили. Оние жени кои имале повисок степен на образование биле во служба на странските мисии како организаторки на ресурсите, потоа преведувачки, медијаторки помеѓу локалното население и лекарите, помошнички итн. Дел од нив ја презеле и најодговорната задача, а тоа е подготовка на целосен погребен обред за мноштвото на загинати војници и цивили. Нивниот при-

донес бил окарактеризиран како длабоко врзан со локалната култура и многу практичен во секојдневниот живот.

Историографската наука пишувала само за успехите на образованите жени од западниот свет за коишто има многу документиран архивски документи, додека, пак, ги изоставила локалните жени кои биле неформално вклучени, на коишто ретко кога им бил исплаќан паричен надомест за нивната помош, речиси и да нема записи, особено доколку тие не зборувале француски или англиски јазик. За нив дознаваме само преку усната историја или, пак, во некои ретки натписи во весниците од тоа време. Овој селективен пристап е познат и како научна или епистемолошка неправда.

Војните доведувале до ужасни последици по здравјето на луѓето предизвикани од брзото ширење на епидемии, како што биле колерата, маларијата, пегавиот тифус, пандемијата од т.н. шпански грип и туберкулозата. Тоа, пак, резултирало и со драстичен пораст на бројот на деца сирачиња, кои ги губеле своите родители како последица на војните и болестите. Улогата на жените е клучна во овој кризен период, најпрво бидејќи ова е период во историјата на глобално ниво, вклучително и на нашето поднебје, кога тие се активирале и не ретко воспоставувале цели мрежи за медицинска и хуманитарна помош со цел намалување на штетите од војните. Во периодот на Првата светска војна во Македонија, во рамки на неколку здравствени мисии доаѓале хуманитарки и лекарки, најчесто од Британија и од Соединетите Американски Држави, формирајќи значајни медицински центри. Организациите на

овие жени биле позиционирани во некои од градските центри, како на пример во Скопје, во Битола, во Велес, во Прилеп, или пак директно на воените фронтови. Тие располагале со комплетен медицински персонал специјално подготвен да се соочи со тешките услови.

Извор на фотографии: Болница на Американскиот Црвен Крст во Битола (Монастир) по Првата светска војна
Репозиториум: Оддел за печатени материјали и фотографии на Конгресната библиотека Вашингтон, Д.Ц.
20540 САД

<https://macedonia1912-1918.blogspot.com/2018/12/american-red-cross-hospital-in-bitola.html>

Истражувајте

Зошто локалните жени се невидливи во архивите? Зошто е голема реткост да се прочита за нивните животни искуства?

Македонската хуманитарка Захарија Василева Шумљанска

Еден од многуте примери на активни жени кои дале значаен општествен придонес е оној на Захарија Василева Шумљанска. Нејзината историја е само една од многуте приказни за жени кои биле активни во своите заедници и кои се спротивставувале на конвенционалните родови норми, со што го менувале светот во којшто живееле. Захарија Василева Шумљанска била родена во 1864 година во битолското село Могила. Таа била една од жените кои својот живот го поминале во постојана хуманитарна ангажираност директно инволвирајќи се во воспоставување системи на грижа, особено за децата кои останувале без родители во периодот на Илинденското востание во 1903 година, Балканските војни и

Извор: Wikimedia Commons contributors,
“File:Zaharia Shumlyanska.JPG,”
Wikimedia Commons
https://commons.wikimedia.org/w/index.php?title=File:Zaharia_Shumlyanska.JPG&oldid=963400084
(accessed September 22, 2025).

Првата светска војна, сè до крајот на нејзиниот живот. Меѓутоа, тоа што е исклучително за оваа жена, како и многу други кои работеле заедно со неа во оваа кауза, е нејзината застапувачка мисија. Во таа смисла, познато е дека таа комуницирала со органите од власта, среќавајќи се со Хилми-паша – управник на вилаетот со барање за дозвола да се основа сиропиталиштето. Потоа, со извесна г-ѓа Ракарова патувале на коњ од Битола, преку Ресен и Крушево сè до Охрид за прибирање средства за одржување на домовите за деца кои до Првата балканска војна броеле до 130 деца. Таа воспоставувала силни мрежи со други жени од други градови, сопруги на дипломати и имотни фамилии и на луѓе од јавната и политичка сфера. На пример, со Василка Робева – ќерката на трговецот Николаки Робев, бугарскиот конзул Живко Добрев, потоа Екатерина Ризова, Марија Младенова Ѓакон, Хрисанта Патерова и многу други.

Писмена вест за смртта на Захарија Шумљанска објавена во „Илустрација Илинден“. Последните години од животот Захарија ги поминала во Софија, каде што раководела со домот за деца без родители во Софија под име „Битола“. Починала во 1937 година.

Извор: Списание: „Илюстрација Илинден“/Илустрација Илинден (издание на илинденската организација), година IX. Книга 10, Софија, декември 1937 година. Стр. 17.

Медицински мисии во Македонија во текот на Првата светска војна

Една од првите самоиницијативни организации кои доаѓаат да им помогнат на ранетите војници на Македонскиот, или Солунски фронт се Болниците на шкотските жени (Scottish Women's Hospitals), основани од Елиза Мод Елси Инглис – докторка по медицина, хирургина, учителка и суфражетка од Шкотска. Болницата била водена исклучиво од лекарки, хирургини, сестри, редарки и возачки, кои располагале со 5 амбулантни возила. Имале основано три болници, од кои една во близина на фронтот во Острово и Солун. Во текот на годините додека биле во близина на фронтовските линии третирале илјадници ранети војници, но и цивили, бидејќи локалното население што живеело во близина на фронтот било соочено со ширење на заразни болести, помеѓу кои маларијата била најраспространета. Оние кои пишувале за своите искуства од фронтот најчесто знаеле да кажат дека најголем непријател во оваа војна всушност била маларијата, која однела многу поголем број жртви отколку самите борби помеѓу завојуваните страни. Таа се јавувала во жешките летни месеци поради високите температури, додека пак во зима многумина од војниците страдале од ниските температури и студовите, кои биле причина за многу загубени животи.

Жени на работа за време на Првата светска војна. Групна фотографија на жени од Шестата (американска) единица на Шкотската женска болница, на сончева светлина во Острово. Според оригиналниот наслов, главна медицинска службеничка (СМО) е д-р Агнес Бенет, а многу од персоналот се Австралијки.

Друга слична медицинска организација бил Српскиот потпорен фонд (СПФ) (The Serbian Relief Fund, 1914 – 1921), независно хуманитарно здружение водено од страна на Леди Леила Пеџет и Леди Корнелија Вимборн. Тие работеле во Скопје. Исто така, важна улога имал и Британскиот Црвен крст, како и Болниците на американските жени, раководени од д-р Ета Греј. Овие жени биле дел од поставувањето на стандардот на современото здравство бидејќи, и по нивното заминување, медицинските центри продолжиле со работа. По нивното враќање дома, овие жени продолжиле да работат во јавното здравство, а многу од нив биле и поборнички за женските права, па најчесто биле и политички активни застапувајќи родова еднаквост. Присуството и дејствувањето на овие странски мисии влијаело врз локалниот контекст не само од аспект на медицината и здравството, туку и во еманципаторска смисла – иницирајќи локални такви дејствувања.

„Агонијата на копнежот по татковината“

THE AGONY OF HOME-SICKNESS

In conclusion, I should like to pay some small tribute to the Austrian prisoners. A more loyal, faithful set of men than those we had under us at the Third Hospital could not be imagined. The day before I left Serbia I collected them together and addressed to them a few words of thanks. In response they said they would never forget the kindness and generosity they had received from the English people, and that on their return to Austria they would spread far and wide the report of how well the English had treated their prisoners.

As far as I myself and my staff were concerned, we made a point of always treating them with kindness and courtesy, though strict discipline was always maintained and any misbehaviour instantly punished. We rarely had cause for complaint either of their behaviour or their work. When our Unit left Skoplje their tear-stained faces were an eloquent testimony of their appreciation of our efforts.

Како заклучок,
би сакала да
им оддадам
мала почит на
австриските
заробеници.
Поверни и
попредани луѓе
од оние што ги
имавме под
наша грижа во
Третата болница
не можат да
се замислат.
Ден пред да
ја напуштам
Србија, ги собрав
и им се обравив
со неколку
зборови на
благодарност.
Тие рекоа дека

никогаш нема да ја забораваат добрината и великодушноста што ја добиле од англискиот народ, и дека по враќањето во Австрија, ќе го пренесуваат гласот насекаде за тоа колку добро Англичаните ги третираше своите заробеници.

Што се однесува на мене и мојот персонал, ние секогаш се трудевме да ги третираме со љубезност и учтивост, иако секогаш се одржуваше строга

дисциплина и секое недолично однесување веднаш се казнуваше. Ретко имавме причина за жалба и за нивното однесување, и за нивната работа. Кога нашата единица го напушти Скопје, нивните солзи на лицата беа елоквентен доказ за нивната благодарност за нашите напори.

No one can live among prisoners of war—no matter of what nationality—without realizing the agony of home-sickness they suffer, and realizing also the thousands of families waiting till the end of the war for news of their menfolk, many of whom will never return. My experience has shown what a little kindness and humanity will do towards helping prisoners to bear their lot, and one must indeed be hard-hearted to withhold it. Ever at the back of my mind I have but one thought—God grant that our men, prisoners in a foreign land, are receiving the same fair and just treatment, the same human sympathy, to help them through their home-sickness.

Никој не може да живее меѓу воени заробеници – без разлика на националноста – а да не ја почувствува агонијата на копнежот по татковината што тие ја трпат, и да не ги почувствува илјадниците семејства кои чекаат до крајот на војната за вести од своите најблиски, од кои многумина никогаш нема да се вратат. Моето искуство покажа дека малку добрина и човечност многу значат во помагањето на заробениците да го поднесат своето страдање, и човек би морал да има тврдо срце за да им го ускрати тоа. Секогаш во заднината на моите мисли постои една мисла – Господ нека даде нашите луѓе, заробеници во туѓа земја, да добиваат ист третман: фер и праведен однос, иста човечка сочувственост, за да им се помогне да го пребродат својот копнеж по домот.

Извор: Paget, Louisa Margaret Leila Wemyss. With our Serbian allies (Topics World War, 1914-1918). Serbian Relief Fund. 1915, pg. 28-29.

<https://archive.org/details/withourserbianal00page>

Задачи

Извештајот на Леди Леила Пеџет за состојбата со болните и ранетите војници и останатите категории население за време на Првата светска војна во Скопје, што го напишала во 1915 година. Прочитајте го извадокот со наслов „Агонија на копнежот по татковината“ и започнете разговор во класот какво било разбирањето на оваа лекарка и хуманитарка во однос на војниците кои се бореле од спротивната завојувана страна т.е. заробеници од Австрија – земјата која била вклучена во Централните сили (Австроунгарија, Германија, Османлиска Империја и Бугарија). Каква е поуката што може да се извлече од оваа изјава?

Истражете го темелно извештајот на лекарката Леди Пеџет и мапирајте ги местата каде што се наоѓале хуманитарните и здравствени центри во Скопје за време на Првата светска војна. Во главата за образованието во оваа читанка беа спомнати жените од „Кружокот на српските сестри/Коло српских сестара“. Обидете се дознаете повеќе за нивната хуманитарна улога за време на војната.

Помалку познати поими

Институционализирано здравство

Процес на развој или трансформација на правила и процедури во здравствениот систем, што го менувало начинот на којшто претходно се практикувало здравството во нов систематизиран здравствен систем изграден од мрежа на специјализирани здравствени установи, поделени по засебни здравствени одделенија и специјалисти.

Научна (епистемиолошка) неправда

– се однесува на штета нанесена на лицето во неговото својство како познавач, честопати поради предрасуди кон неговиот општествен идентитет, што доведува до неправедно намалување на неговиот кредибилитет или игнорирање на неговото знаење. Овој концепт, скован од Миранда Фрикер, вклучува неправда во сведоштвата каде што пристрасноста на слушателот го намалува кредибилитетот на говорникот, и тоа е неправда која се јавува кога на соговорникот му недостасува колективно разбирање за да ги разбере другите искуства. Примерите вклучуваат искуства на жени со сексуално вознемирување кои биле отфрлени или исказите на барателите на азил за траума на кои не им се верувало.

Суфражетки

Суфражетка била членка на активистичка женска организација на почетокот од XX век, која под знамето „Глас за жените“ се борела за правото на глас на јавните избори во Обединетото Кралство. Терминот особено се однесува на членовите на Британската женска социјална и политичка унија (WSPU), движење само за жени основано во 1903 година од Емелин Панкхерст, кое се вклучило во директна акција и граѓанска непослушност. Во 1906 година, новинар кој пишувал во „Дејли меил“ го измислил терминот суфражетка (suffragette) за WSPU, изведен од suffragist (секое лице кое се залага за право на глас), со цел да ги омаловажи жените кои се залагаат за правото на глас на жените. Борките го прифатиле новото име, дури и го усвоиле за употреба како наслов на весникот што го издава нивната организација.

Користена литература:

- Cvetkovski, Vladimir. The British Military Hospitals in Macedonia during The First World War. CONTRIBUTIONS. Sec. of Med. Sci., XXXVII 1, 2016. MANU
- Топузовска, Габриела. Ѓурковска, Лидија. Хигиенски Завод - Скопје и неговата дејност во Кралството СХС/Југославија. ГЛАСНИК бр. 60, Год. 2. Институт за национална историја. 2016.
- Поповић-Филиповић, Славица. Српски потпорни фонд у Србији и са Србима у Првом светском рату и у послератном периоду. Пројекат Растко – Секција за историју медицине Српског лекарског друштва. 2012.
- Lydon, Jess. 12.05.2021. Scottish Women's Hospitals.
<https://blog.historicenvironment.scot/2021/05/scottish-womens-hospitals/>

Улогата на жените во здравствениот систем во меѓувоенниот период и НОБ: преминот од Кралство Југославија во Федеративна Народна Република Југославија

По Првата светска војна, на целиот Балкан и во Македонија продолжила борбата со епидемиите и, како последица на војната, настапила економска криза, во услови кога општеството се опоравувало од големите загуби на население и ресурси. Како последица на војната, настанува пораст на женско население.

Вклучувањето на жените во јавниот живот придонело и кон нивното ангажирање во здравствениот систем, којшто во Македонија во меѓувоенниот период започнал да се институционализира и да се интегрира кон здравството на тогашното кралство. Здравствените институции имале навистина голем предизвик во справувањето со болестите, а уште повеќе и со хигиенските услови и навики со коишто живеело населението во градовите и селата.

Последиците од војната ја диктирале искраната на населението којашто била ограничена и еднолична, поради практиката на штедење храна како навика од воените години. Населението не се хранело здраво со нутритивна исхрана што доведувало до слаб имунитет, особено кај детската популација. Секојдневните навики во услови на сиромаштија не ги исполнувале хигиенските услови за често перење на облеката, што било клучно во спречување на ширењето на заразните болести. Дополнително, недостигот на добро развиена мрежа на водоснабдување и канализација, вклучително и големите предели на мочуришна површина особено на високите летни температури, овозможувале заразата да се шири интензивно. Од друга страна, пак, студот во зимските месеци ги отежнувал условите за подобрување на јавното здравје кај населението.

Во овие услови, во Кралството Југославија започнала јавна кампања за менување на здравствената култура кај населението; се применувале здравствени политики кои биле насочени, пред сè, кон превенција на ширењето на заразните болести, а паралелно со тоа биле воспоставени школски диспанзери, антитуберкулозни диспанзери, како и бактериолошко-епидемиолошки станици во кои работеле млади лекари, со што постепено се зголемувал бројот на медицински персонал. Жените имале клучна улога во вклучувањето во тие курсеви за унапредување на здравството. Главно, сè повеќе жени имале потреба и интерес да се образуваат и да се вработат како медицински лица, а со тоа и да се вклучат во јавниот живот.

Од втората половина на 20-тите години на XX век почнува да зајакнува комунистичкото движење во Европа, а со тоа и во Југославија и во Македонија. Особено младите луѓе започнувале да се организираат, предводени од идеите на интернационалното движење. Меѓу нив се голем број млади девојки. Со започнувањето на Втората светска војна, веќе значителен број на жени биле вклучени во илегални акции на движењето на отпорот против окупаторот, некои дури биле челнови на КПЈ и заземале важни позиции. Народноослободителната борба ја бележи големата вклученост на жените, и иако дел од нив биле директни протагонистки во борбените акции и учествувале во партизанските одреди, сепак на жените главно се гледало како помош која била типично родово одредена во патријархалното живеење. Во таа смисла, жените главно помагале во војната во курирска служба, потоа со перење алишта на војниците, готвење, шиене и плетење облека за нив, прибирање санитарски материјал, како и негување и грижа за ранетите, т.е. како санитарски кадар, но неретко и болничарки. Во текот на оваа војна, болниците биле импровизирани и

најчесто тие биле организирани во школските згради или, пак, во верските објекти како џамиите и црквите. Најчесто ранетите војници биле сместувани илегално во приватни куќи и биле третирани од страна на мобилизирани единици на партизанското движење каде што имало фармацевти, аптекари, медицински сестри, но жените од домаќинствата главно ги вршеле дејствијата на негувателки, подготвувајќи храна и облека за ранетите партизани и партизанки.

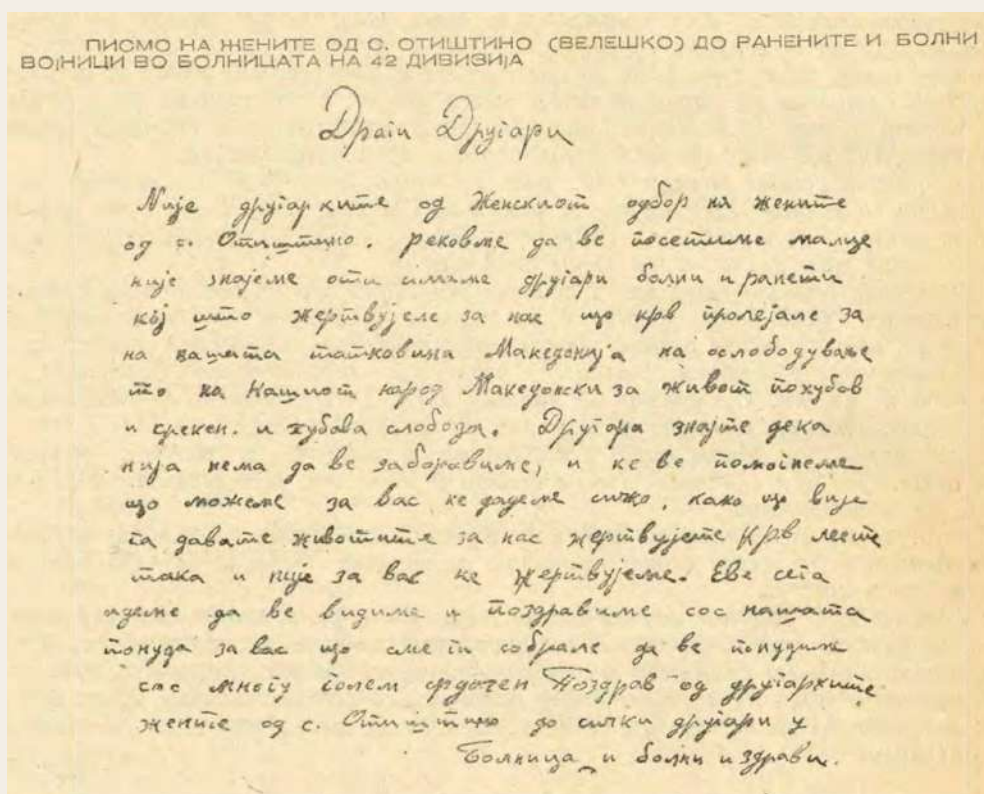
Вкупниот медицински кадар на лекари, сестри, студенти по медицина и хирурзи за време на Втората светска војна во Македонија изнесувал едвај околу 150 лица. Историјата ги бележи имињата на неколку жени коишто биле директно вклучени во здравствениот кадар на движењето на отпорот. Некои од нив се: д-р Миријам Шенфелд Попадик (специјалистка по педијатрија), д-р Елена Етингер Каваева (основоположник на педијатријата во Македонија), д-р Грозда Петрова Симитчиева (гинеколог-акушерка), д-р Костадина Крстева Атанасова (општа лекарка), како и медицинските сестри Блага Џидрова, Милица Лукиќ-Тишлер, Вера Војнацалиева, Ружа Панџуклиска Димитрова, Даница Пишеркова, Мери Цанковска, Јована Јовева Караѓозова и многу други жени на кои историјата не им го забележала името, а имале голем придонес во грижата и негата на војниците и на населението во војната. Медицинските сестри имале обврска да раководат со илегални обуки на нов медицински кадар потребен за ранетите и болните, во рамки на партизанските одреди.

Политичкото активирање на голем број жени во периодот пред војната во рамките на Комунистичката партија на Југославија и Народниот фронт овозможило нивно обучување и подготовка за јавен говор, организациски прашања и стекнување теориски и практични знаења во многу области. Непосредно пред започнувањето на војната, бројот на мобилизирани жени рапидно се зголемува, со што жените добиваат на легитимитет во движењето и настапуваат со свои барања. Во смисла на здравствените политики, од особена важност е избирањето на Словенката Вида Томшич за членка на Централниот комитет на КПЈ, којашто во 1940 година на Петтата земска конференција во Загреб поднела реферат со наслов „За работата со жените“/ „О раду са женама“, каде што ги истакнала барањата на жените кои мора да се исполнат, а тоа биле следните: здравствена заштита на жените, здравствена заштита на мајките и децата, законска рамноправност на жените и економска и политичка еднаквост со мажите – барања кои и претходно ги имале жените од здруженијата во Југославија. По војната, кога била воспоставена првата Влада во Словенија во рамките на новата Југославија, во мај 1945 година, Вида

Томшич била назначена за министерка за социјална политика. Нејзиното влијание важело за сите републики кои влегувале во ФНРЈ, а се однесувало на унапредени политики за правата на жените и децата, добивањето право на глас на жените, продолжување на породилното и мајчинското отсуство, воведување детски градинки, пристап до контрацептивни методи и право на избор на жените за прекинување на несакана бременост.

Нашите ранени и болни војници.

Иванова, Ленче, Македонка год. 1, бр.1, (ноември) 1944 година, стр. 18.

„Драги Другари, Није другарките од Женскиот одбор на жените од с. Отиштино, рековме да ве посетиме малце није знајеме оти имаме другари болни и ранети кој што жртвујеле за нас што крв пролејале за на нашата татковина Македонија на ослободувањето на нашиот народ Македонски за живот похубав и среќен и хубава слобода. Другари знајте дека нија нема да ве заборавиме, и ќе ве помогнеме што можеме за вас ќе дадеме сичко, како што вије ги давате животите за нас жртвијете крв исто така и није за вас ќе жртвујеме. Еве сега идеме да ве видиме и поздравиме сос нашата понуда за вас што сме ги собрале да ве понудиме сос многу голем срдечен Поздрав од другарките жените од с. Отиштино до сички другари у Болница и болни и здрави.“

Задачи

Во извадокот од првиот број на списанието „Македонка“ од ноември 1944 година, даден погоре, додека Македонија сè уште не била целосно ослободена од фашистичкиот окупатор, авторката Ленче Иванова ни дава преглед на ситуацијата со ранетите војници и на улогата на жените во болниците наменети за нивно закрепнување.

* Прочитајте го текстот на новинарката Иванова и обидете се, според информациите, да дознаете кои биле предизвиците со кои се соочувале жените во улога на негувателки додека им давале здравствена помош и грижа на ранетите војници.

Црвен крст на Федеративна Југославија

Македонка год. 1, бр. 1 (ноември) 1944 година, стр. 22.

ЦРВЕН КРС НА ФЕДЕРАТИВНА ЈУГОСЛАВИЈА

Црвениот Крс како организација во миналото беше само една неактивна установа, оти на нејзиното чело стојеја ненародни луѓе, што не ги гледаја нуждите на народот, туку гледаја таја да им служи за нивните лични интереси.

Во денешната наша демократска и федеративна Југославија, Црвениот Крс се разликува по своите цели и задачи од тој порано. Тој е сега еднанародна организација, што служи за издигнувањето и обновата на нашата таткотина и неговата помош ќе го отфрли недоверието што го има народот према Црвениот Крс.

Задачите на вистинскиот народен Црвен Крс се во денешно време, да соработува со организираната веќе санитарна служба на НОВ, да и помогнува во пренесувањето на ранетите, да организира приредби за да им го улесни животот во болницата; да им помага во кореспонденцијата меѓу нив и домашните и друго.

Црвениот Крс има за долг да се грижи и да дава брза помош на цивилното население; да приготви и создаде условија за формирање, воеднаш после свршуење на војната, на разни домови за сирачиња од војната, за цивилни и војни болници, домови за онеспособени од војната, да извршува и други разни задачи што влегуваат во неговиот домен.

Исто така тој има за задача и да се грижи за здравственото положение,

да отвора амбуланти, да организира здравствени курсови за населението и да биди во тесна врска со Народно-ослободителните одбори.

Младата организација на Црвениот Крс треба да се развие сега пред крајот на војната за да може да одговори на сите задачи што и се поставени.

Сите овие задачи на Црвениот Крс за да можат да се исполнат, он треба да биди организиран во специјални одбори областни, околински и месни. Во организирањето на тие одбори треба да земи најголем удел АФЖ, како масовна женска организација, што ги собира сите жени во народно ослободителниот покрет. Антифашискиот фронт на жените на Македонија не само ќе помогне во формирањето на одборите, ами и активно ќе учествува во самата работа на Црвениот Крс.

Црвениот Крс на федеративна Југославија веќе формиран и работи. Сега се формираат и организации во федералните единици. Кај нас во Македонија се пристапува на организирањето на одбори од Црвениот крс. Ќе треба целиот народ да земи жив удел во таја народна организација, успехот на која што зависи до самите нас.

Важноста на учествувањето на жената во организирањето и работењето на Црвениот Крс е голема, оти таја најарно ги разбира нуждите на својте деца, на сираците, на бездомните.

Задачи

Во текстот од извадокот од првиот број на весникот „Македонка“ од 1944 година, станува збор за Црвениот крст – масовна и независна хуманитарна организација, што се поврзува со улогата на АФЖ за нејзината реформа. Текстот посочува дека учеството на жените е клучно во разбирањето на потребите на децата, на сираците и на бездомните. Овој феномен, каде што специфична работна позиција се поврзува главно со жените, во науката се нарекува

феминизација на трудот. Обидете се да откриете зошто политиките на грижа и нега направиле токму жените да бидат тие кои ќе го преземат поголемиот дел од обврските. Ова е особено важно за периодот на пандемијата, кога беше истакнато значењето на трудот поврзан со грижа и нега, како и неговата прекарност.

Кои се луѓето коишто беа најмногу погодени во пандемијата од КОВИД-19? Истражете и обидете се да дознаеш каква е нивната економска состојба, родот, општествениот статус, религиска припадност и слично.

Направете кратко истражување со цел да најдете повеќе информации околу лекарките споменати во текстот (д-р Миријам Шенфелд Попадик – специјалистка по педијатрија, д-р Елена Етингер Каваева – основоположничка на педијатријата во Македонија, д-р Грозда Петрова Симитчиева – гинеколог-акушерка). Споредете ги нивните биографии. Претстави ги нивните биографии и животни искуства преку сиден весник. Што било специфично за нив?

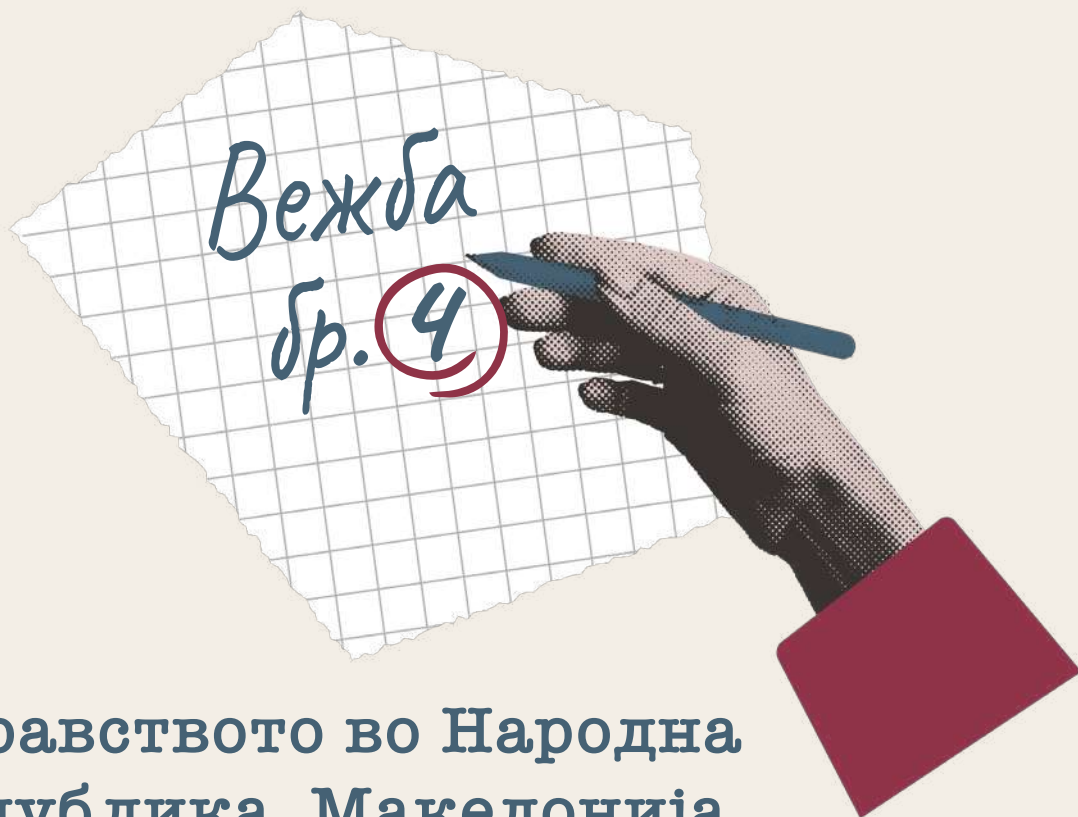
Помалку познати поими

Прекаријат

Во социологијата и економијата, прекаријат е новоформиран термин за општествена класа составена од луѓе кои страдаат од несигурност, односно постоење без предвидливост или сигурност, што доведува до недостаток на материјална или психолошка благосостојба. Терминот е комбинација од зборовите прекаријат (неизвесен) и пролетаријат (работничка класа). Луѓето во прекаријатна состојба се само делумно ангажирани во работата и мора да учествуваат во обемни неплатени активности кои се неопходни ако сакаат да го одржат пристапот до работа и пристојна заработка. Карактеристика на прекаријатската класа е состојба на недостаток на сигурност на работното место, вклучувајќи повремено вработување или недоволна вработеност и следственото несигурно постоење.

Користена литература:

- Шкодрић, Љубинка. Жена у окупираној Србији 1941-1944. Архипелаг, Београд. 2020.
- Топузовска, Габриела. Здравствената заштита во Македонија (1945-1991). Менора, Скопје. 2013.
- Pantelić, Ivana. Partizanke kao građanke. Institut za savremenu istoriju, Beograd i Evoluta, Beograd. 2011.

Здравството во Народна Република Македонија по Втората светска војна: здравствените политики за женското здравје во рамките на петгодишниот план за развој на Федеративна Народна Република Југославија

Како во Првата, така и во Втората светска војна, завојуваните страни претрпеле големи човечки и материјални загуби, што неминовно довело до економско слабеење. Поради тоа, жените повторно биле вклучени во економијата и јавниот живот, а од особено значење е нивното вклучување во воените активности, што ги позиционирало на високи раководни места во политичките партии. По завршувањето на војната, голем дел од нив продолжиле со своите заложби во политиката и извршувале високи политички функции. Сите одлуки кои биле донесени од страна на југословенските федерални институции биле имплементирани и во Македонија. Во таа смисла, од особена важност било

заздравувањето на болните и настрадани луѓе од војната, како и спроведувањето политики за зголемување на наталитетот. Затоа, здравствените политики во Петгодишниот план за обнова на Југославија најголем фокус ставиле врз надоместување на загубата на популацијата како резултат на воените дејства што на овие простори биле интензивно присутни од почетокот на XX век до завршувањето на Втората светска војна. Двете главни причини за стагнацијата во наталитетот биле распространетите епидемии и лошите услови за одржување на репродуктивното здравје – високиот степен на смртност на доенчиња и родилки.

Создавањето квалитетни услови за репродукција, како и искоренувањето на болестите и епидемиите се клучните насоки на здравствените политики

на Комунистичката партија на Југославија. Здравствените политики бележеле успех преку справување со предизвикот на епидемиите од туберкулоза, маларија, „трбушен“ и „пегав“ тифус, сипаници – болести што ги карактеризирало неразвиени земји. Свој-ствено за овој развоен период на Југославија е препознавањето на потребата од квалитетни и ефикасни социјални политики што одат во прилог на унапредување на добросостојбата и просперитетот, но во голема мера и нивно влијание врз унапредување на здравјето на населението, а особено врз репродуктивното здравје на жените.

Важна улога во создавањето на родово сензитивни социјални политики има Словенката Вида Томшич – комунистка, партизанка, антифашистка,

учесничка во НОБ и Народен херој на Југославија. Томшич во повоениот период се истакнува како влијателна политичарка, која останува на функција до крајот на својот работен стаж. На позицијата министерка за социјална политика во словенечката влада е поставена уште од мај 1945 година, но Вида Томшич е активна и во рамките на партијата, каде што, меѓу другото, двапати е избрана за претседателка на АФЖ, еднаш во 1948, а потоа во 1950 година – што ја прави и негова последна претседателка. Овој кус вовед за Томшич е во насока на истакнување на нејзиното влијание во поставувањето на главните цели и задачи на масовната организација АФЖ и, генерално, врз социјалната политика на ФРНЈ во рамките на Петгодишниот план. Во својата книга, Томшич ја прикажува состојбата на здравството и социјалната заштита и во поглавјето „Социјална политика и здравствена заштита“ пишува за периодот на предвоена Југославија и за целосното менување на состојбата за која било карактеристична скромна мрежа на здравствени установи, мал број лекари, неразвиен систем на здравствено осигурување и скапи лекарски услуги – состојба што неуспешно се справувала со лошата здравствена состојба на населението, високата смртност (особено на новороденчињата), распространетоста на заразни болести и кусиот животен век на луѓето. Во тоа време, околу еден милион луѓе боледувале од маларија, а смртноста од туберкулоза била многу висока. Во споредба со 1973 година, сите овие болести се речиси исчезнати, на пример маларијата е сосема искоренета, како и многубројни болести што настануваат од неисхранетост, додека бројот на болни од туберкулоза бил осумпати помал од пред војната во 1939 година. Она што го дознаваме од списанието „Македонка“ (Орган на АФЖ за Македонија) за начинот на кој Петгодишниот план се спроведувал во Народна Република Македонија се многубројните акции што во голем дел се одвивале со доброволен и неплатен труд на активистите на народните масовни организации (АФЖ, НОМС). АФЖ ја зазема примарната улога во акциите поврзани со здравството, еманципацијата, грижата и негата, т.е. социјалната заштита.

Вида Томшич (1913–1998)

Била словенечка партизанска борка и истакната политичарка прогласена за Народен херој на Југославија. Во повоениот период се истакнала како влијателна политичарка, која останала на функција до крајот на својот работен век. На позицијата министерка за социјална политика во словенечката влада била

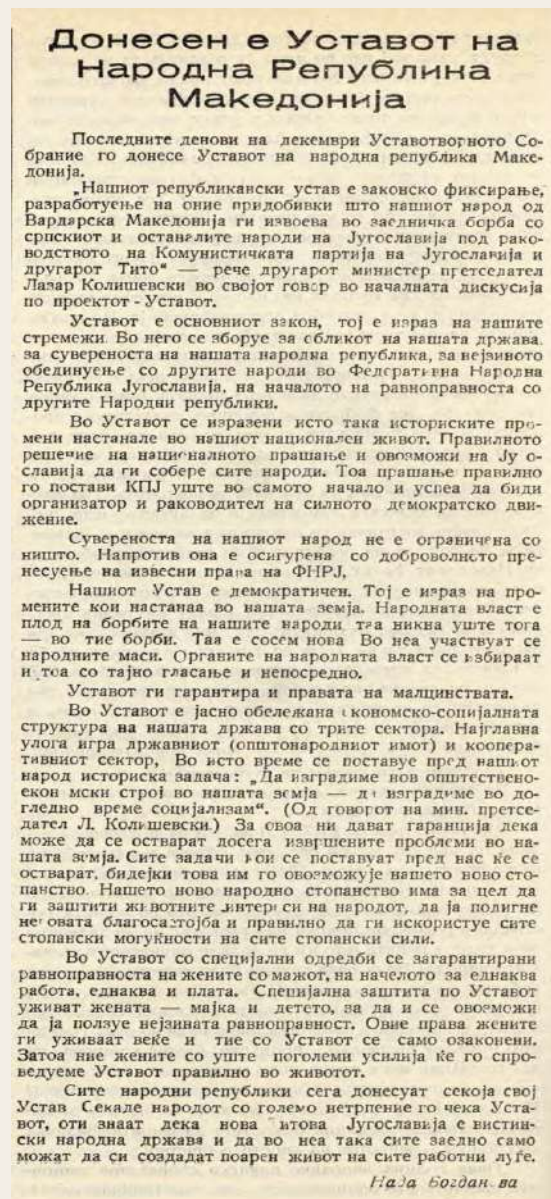

поставена уште во мај 1945 година. Вида Томшич била активна и во рамките на Комунистичката партија, каде што, меѓу другото, двапати била избрана за претседателка на АФЖ, еднаш во 1948, а потоа во 1950 година – што ја прави и негова последна претседателка. Овој кус вовед за Томшич е во насока на истакнување на нејзиното влијание во поставувањето на главните цели и задачи на масовната организација АФЖ и, генерално, врз социјалната политика на ФРНЈ во рамките на Петгодишниот план. Во својата книга, Томшич ја прикажува состојбата на здравството и социјалната заштита и во поглавјето „Социјална политика и здравствена заштита“ пишува за периодот на предвоена Југославија и за целосното менување на состојбата за која било карактеристична скромна мрежа на здравствени установи, мал број лекари, неразвиен систем на здравствено осигурување и скапи лекарски услуги – состојба што неуспешно се справувала со лошата здравствена состојба на населението, високата смртност (особено на новороденчињата), распространетоста на заразни болести и кусиот животен век на луѓето.

Извор на фотографија: 1975 Original Press Photo Vida Tomsic Women United Nations Conference Yugoslavia
<https://sigedon.com/vintage-photos/after-1945/1975-original-press-photo-vida-tomsic-women-united-nations-conference-yugoslavia/>

Уште пред официјалното почнување на активностите што влегуваат во Петгодишниот план, АФЖ ја спроведува својата мисија во исполнувањето на целите и задачите што оваа организација ги поставува во рамките на Првиот конгрес на АФЖ од Југославија, а тоа е основање на родилишта и детски домови за заштита на мајки и деца. Идејата за државно финансирање на „мајчинско осигурување“ по првпат е промовирана од германската феминистка и социјалистка Лили Браун (1865 – 1916) уште во 1897 година, која го застапувала платеното породилно отсуство пред и по породувањето на жените работнички и зачувување на нивното работно место. За првпат во Македонија ваквите политики се воведуваат во рамките на ФНРЈ, уредени во првиот Устав на Народна Република Македонија од декември 1946 година, а подоцна и со неколкукратни уредби и закони донесени од страна на Владата во периодот 1947 – 1952, кои предвидувале „грижа за мајките и децата“, „заштита на запослените трудни жени и мајки – доилки“ и „оснивање на детски јасли и детски градини.“

Нада Богданова, во број 27 на списанието „Македонка“ од јануари 1947 година, во текстот со наслов „Донесен е Уставот на Народна Република Македонија“, го пишува следното:

„Во уставот со специјални одредби се загарантирани равноправноста на жените со мажот, на начелото за еднаква работа, еднаква и плата. Специјална заштита по Уставот уживаат жената – мајка и детето, за да ѝ се овозможи да ја ползуе нејзината равноправност. Овие права жените ги уживаат веќе и тие со Уставот се само озаконачени. Затоа ние жените со уште поголеми усилия ќе го спроведуваме Уставот правилно во животот.“

Извор: Богданова, Нада. „Донесен е Уставот на Народна Република Македонија“. Македонка, год. 4, бр. 27 (јануари), 1947 година, стр. 4.

Во истата таа 1947 година докторката Елена Етингер Каваева (1893-1983) во Охрид, го основа првиот детски диспансер, а во Скопје е основан и Медицинскиот факултет каде од година во година се запишуваат сè поголем број на студенти и студентки. Во почетните години по војната се вовеле и курсеви за медицински сестри и акушерки за кои имало голем интерес од страна

на младите девојки. Ова се само неколку примери за начинот на којшто жените се вклучиле во формирањето на здравствениот систем на Македонија што било од голема важност за развојот на земјата во која жените постепено се избориле за својата истакната политичка улога, за своите политички, социјални и економски права како и обезбедување на соодветно здравствено осигурување.

Извор: Жура, Владо. Охридски легенди: Докторката Елена Каваева. Амак Прес - Охридски новини, 15 октомври 2009 год. Бр. 115, стр. 14-17.
<https://issuu.com/alan.kaou/docs/115amakpress>

„Акушерското училиште во Скопје“

Македонка, год. 3, бр. 24, (октомври) 1946 година, стр. 8-9.

Грижејќи се за здравјето и животот на мајките, нашата народна власт отвори акушерско училиште, во кое ќе се воспитуат и оспособуат стручни акушерки. Многу млади и снажни жени се разболуат или умираат при тешки случки на раѓањето, оти се во тие моменти оставени сами или на некоја стара жена која има желание да и помогне, но не знае. Во многу места неможе да се даде акушерска помоќ на жената, оти Македонија има малак број лекари и акушерки. Во неа има само 40 акушерки од кои се 10 во Скопје а останалите не стигат ни за градовите, а да не зборуваме и за селата. Нужни се најмалку 240 акушерки за да се до некаде задоволат потребите.

Како се денеска на секаде работи да се стручно оспособат луѓе, така се и во акушерското школо стручно оспособуат млади девојки. Има случки каде се девојка одвраќа од страна на својата околина да не учи тоа школо макар да има желаније. Одрваќа се само затоа што, кај нас а особено при постарите жени уште владее мнение да »тие работи не се за млада девојка«.

Но новото акушерско школо се сосем разликуе од бившото бабичко школо. Тоа пружа стручно оспособување како што другите стручни школи на пример техничко и учителско стручно оспособуат. Во него се примат ученички со свршен IV клас гимназија. Тие го продолжуат своето образование пошто учат некои предмети како и во гимназија, покра медицински предмети и пракса.

Затоа по свршуенето на школото кое трае три години признава се на секоја ученичка средно образование.

Матурантки од Средното медицинско училиште од Скопје, на практична работа во село Драчево крај Скопје. Тие истовремено работат и на здравственото воспитување на населението

Извор: Ѓоргов, Васил, Здравството во Македонија. Секретаријат за информации на Извршниот Совет на Македонија.

школото учат знаењето на болестите како да ги распознаваат и што треба во прво време да прават. Со тоа тие ќе намалат смртноста на малите деца која е денеска се опште голема.

Со својата свестрана работа акушерките ќе можат да допринесат во издигнуенето на културнопросветниот ниво на нашиот народ.

Затоа, гледајќи ја помоќта од новите акушерки, ние жените треба да работиме да се што поголем број девојки јават во школото. Макар да работа во школото започна ќе можат уште многу ученички да се примат. Со тоа, секоја од нас ќе има голема помоќ за се што и пречи на здравјето и развивањето на нејзиното дете па и на неа самата.

Идната, година ќе свршат школо првите 17 ученички со кои ќе можеме да отвориме 17 родилни домови во Македонија, А тоа, колку значи за нас жените! Многу жени ќе имаат помоќ во блиското градче или околија. А од година на година со јавуењето на поголем број ученички помоќта на мајките ќе се увеличи. На многу места младите акушерки ќе можат да заменат и доктор, оти тие не само што ќе ја породат жената туку ќе ја научат како да го сочува здравјето на своето дете. Не е редок случај при нас да раѓаат жени по 8 - 9 деца а да им останат од нив две или едно, затоа што незнаат како да го чуваат и хранат. Тие ќе шират и хигијена особено по селата каде нашата жена умира „без ден“ незнаејќи како да се чува после пороѓајот. Новата акушерка ќе помогне при спречување на болестите, пошто тие во

Задачи

- * Дискусија: Улогата на АФЖ и денешните институции

Вовед (наставничката/наставникот отвора тема):

„АФЖ не се борел само за права на жените, туку и за подобрување на животот на сите граѓани, особено на децата, на старите лица и на оние со посебни потреби – преку здравство, образование и социјална заштита. Ајде да размислиме: зошто мислите дека тоа било важно токму по Втората светска војна?“

Учениците се делат во две групи:

Група 1: Бараат примери од тоа што правел АФЖ за образованието и здравството.

Група 2: Размислуваат кои институции денес ја имаат таа улога во Северна Македонија (МОН, Министерство за здравство, Центри за социјална работа, градинки, училишта).

- * Рефлексија: Дали сметате дека денес имаме потреба од вакво здружение кое би вршело дополнителен притисок врз институциите?

АФЖ и заштитата и воспитувањето на децата

„Нашата работа и нашите задачи – VII Пленум на Главниот одбор на АФЖ на Македонија“. Македонка, год. 8, бр. 83 (декември) 1952 година, стр. 4.

Една од најблагодарните задачи со кои и другарот Тито ја задолжи на III конгрес на АФЖ женската организација, секако е грижата околу заштитата и воспитувањето на децата. Правилно одгледување и воспитување на детето, морално-интелектуално, во духот на патриотизмот, може да му даде само културно издигната мајка, то ест мајка која не е оптеретена со разни назадни и реакционерни сфаќања, која не е суеверна итн. Нашата организација по прашањето за одгледување на децата треба најконкретно да се ангажира во подигнувањето на општата, а особено на здравствената култура кај мајките. Преку разни курсеви, предавања, советувалишта, преку читање здравствена литература, да ги обучуваат мајките како треба да ги исхрануваат и да ги облекуваат децата, кога и како да ги сончаат, како треба тие самите да се хранат додека ги дојат децата за да бидат здрави итн.

АФЖ, пред сè, треба да се бори за тоа да ги заинтересира мајките, то ест тие да сфатат дека треба да се борат свесно систематски со детските слабости за нивното правилно воспитување. Во заедница со педагошки и други фактори треба да се организираат предавања за запознавање на мајките со општите педагошки принципи. Напоредно со тоа, да се пристапи кон создавање разни детски игралишта, градини и др., како за школските така и за претшколските деца.

Развој на мрежата на здравствени установи од амбулантно-поликлинички карактер

Во 1939 година, во Вардарска Македонија имало 42 установи од амбулантно-поликлинички карактер. Во 1948 година, нивниот број се зголемува на 110, главно изградени или адаптирани по ослободувањето. Пет години подоцна, бројот на таквите установи се зголемил на 272, а во 1961 година, на 502. Според видот на установите, развојот на амбулантно-поликлиничката мрежа во 1939 – 1961 година е прикажан во табелата подолу. Обиди се да ја дознаеш денешната состојба со здравствената мрежа од установи во рамките на државното здравство и впиши ги бројките кои ќе ги дознаеш во табелата за споредба со состојбите од минатиот век.

Вид на установа	1939	1961	Денес?
Општи и специјалистички ординации	8	247	
Забни ординации	7	97	
Училишни амбуланти	6	34	
Детски диспанзери	2	25	
Антитуберкулозни диспанзери	1	15	
Диспанзери за жени	-	15	
Советовалишта за жени	-	69	
Противомаларични станици	1	-	
Вкупно	42	502	

Истражувајте

- Во многу земји во светот, жените успеале да се изборат за своите граѓански права, а во некои земји тоа сè уште претставува предизвик. Историјата ни кажува кои биле начините на кои жените се бореле за унапредување на својата општествена и политичка положба. Исто така, постојат многу примери каде што еднаш добиените права можат лесно да се одземат поради менување на политичките уредувања. Поделете се во групи и истражувајте и обидете се да дадете неколку примери на земји во светот кои во моментот се соочуваат со сериозно прекршување на репродуктивните права на жените кое директно допира во нивното здравје. Во своите одговори обидете се да ги разберете последиците од прекршувањето на репродуктивните права по здравјето на жената и економијата. Истражете на интернет зошто **закачалката за алишта изработена од жица** во одредени држави претставува симбол во борбата за репродуктивното здравје на жените!

Помалку познати поими

Репродуктивно здравје

Денес, според повеќе дефиниции, помеѓу кои и онаа на Светската здравствена организација, репродуктивно здравје и/или права претставува поле на истражување, грижа за здравјето и општествен активизам што го истражува здравјето на репродуктивниот систем на поединецот и ја опфаќа индивидуалната способност на поединецот да донесува одлуки во врска со сопствениот сексуален и репродуктивен живот.

Користена литература:

- Коцевска Јана. 2022. „Здравствените политики и политиките на грижа и нега низ страниците на Македонка“. Ивана Хаџиевска, Јана Коцевска, ур. Македонка: Орган на АФЖ (1944-1952), историски искуства и културна меморија. 103-145. Скопје: ЦИНИК – Центар за истражување на национализмот и културата.

- Ѓоргов, Васил. Здравството во Македонија. Секретарат за информации на Извршниот Совет на Македонија. Графичкиот завод Гоце Делчев. Скопје, 1963.

Спорт

Жените и спортот во првата половина на XX век во Македонија

Спортот и духот на натпреварување и забава се стари колку што е стара и човековата цивилизација. Наследството на спортските натпревари од антиката имале свое влијание и врз развојот на современиот спорт и олимписам. Иако во антиката спортот бил активност на мажите, археолошките и пишани извори сведочат и за учеството на жените во спортски активности, како што биле Херините игри, за кои се верува дека, како и античките грчки Олимписки игри, биле организирани на секои четири години во Олимпија. Освен спортските игри во Олимпија, слични настани или фестивали биле организирани и во други антички градови.

Спортот што го познаваме денес започнува да се развива во XIX век во времето на индустријализацијата. Претходно, спортот и спортските натпревари биле активност на мал број луѓе, на елитите кои можеле да си дозволат слободно време и забава. Урбаниот развој и индустријализацијата направиле спортот да биде активност и на работниците. Сепак, жените сè уште биле исклучувани од спортот и спортските настани, вклучително и во модерните олимписки игри. Под влијание на сè поголемата активност на женските организации, и жените сè повеќе се вклучувале во спортските активности. Така, во првата половина од XX век, жените сè повеќе започнувале да учествуваат во спортските активности, најчесто во гимнастика, пливање и атлетика. Во градовите започнале да се формираат спортски друштва и клубови каде што жените полека се изборувале за свое место, иако учеството им било ограничено според тогашните широкоприфатени социјални норми.

Сето ова се случувало во време кога големите политички превирања во Европа и светот на спортот му дале идеолошка и политичка улога. Во фашистичка Италија и нацистичка Германија, спортот започнува да се користи за пропаганда и демонстрација на моќ и супериорност на сопствената нација. Преку ова разбирање на спортот, водачите на овие партии успеале да влијаат и да воспостават голема контрола над населението. Олимпијадата во Берлин во 1936 год. служи како пример за ова, иако победите на спортисти како Џеси Овенс успеале да ја разнишаат таа пропаганда.

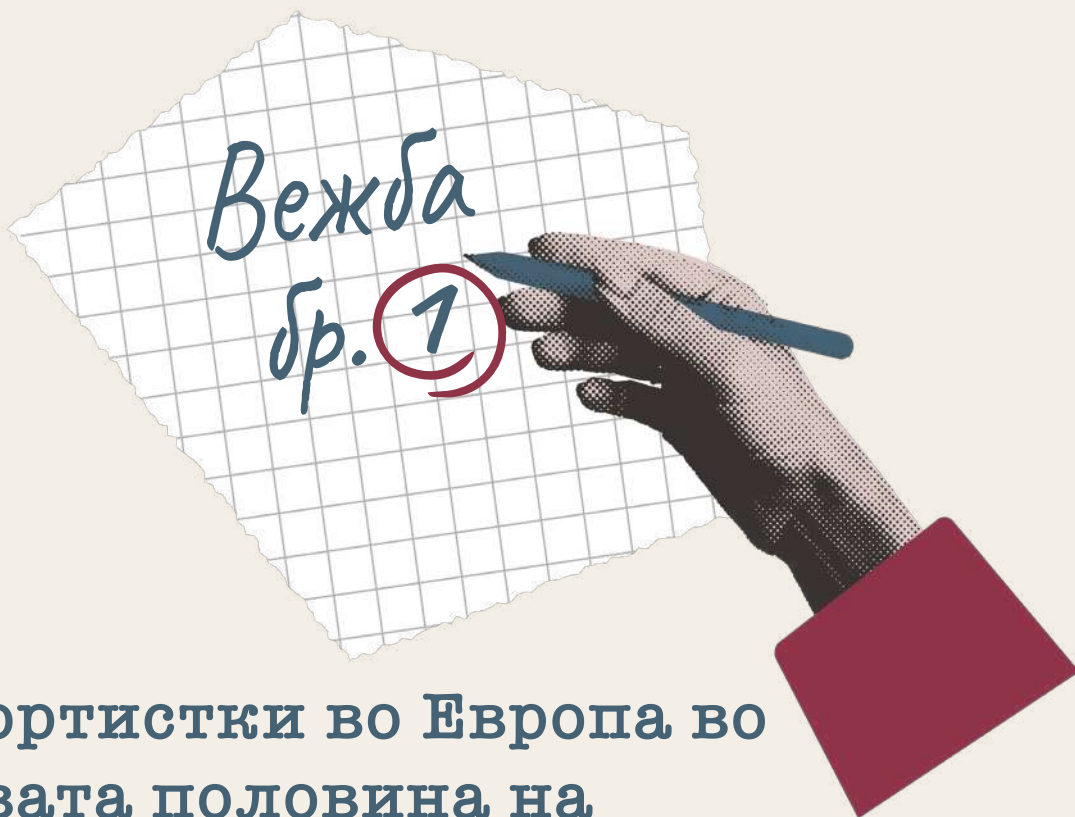
Денес спортот претставува многу важен чинител во општествата. Тој има големо влијание врз развојот и формирањето на младите луѓе, врз општествените текови и проблеми, како и во политичките односи помеѓу државите.

Во продолжение ќе имате можност да прочитате и да дознаете повеќе за историјата на женскиот спорт во Македонија и за условите и општествено-политичкиот контекст во кој жените започнале да се занимаваат со спорт.

Отпорот кон учеството на жените во спортски настани траел мошне долго, сè до 70-тите години на минатиот век. Катрин Вирџинија Свицер е прва жена маратонка која официјално учествувала на Бостонскиот маратон. Во текот на трката организирана во 1967 година, таа била нападната од страна на официјално лице со намера да го спречи нејзиното учество.

Повеќе за оваа историја прочитајте на следниот линк:
<https://kathrineswitzer.com/1967-boston-marathon-the-real-story/>

Спортистки во Европа во првата половина на XX век

За развојот на женскиот спорт несомнено голема улога имаат неколку активистки. Една од нив е Алис Милија (Alice Milliat). Таа била меѓу првите жени кои се бореле за поголемо учество на жените во спортските натпревари како што биле Олимписките игри. Таа била родена во 1884 година во Нант, Франција. Основач е на разни женски спортски друштва и организации кои се бореле за поголема вклученост на жените во спортските настани. Починала во 1957 година, а нејзината активност и денес е инспирација за различни организации чија цел е промоција на женскиот спорт.

Во првата половина на XX век, меѓу најпознатите спортистки биле Сузан Ленглен од Франција и Фани Бланкер Кун од Холандија. Нивните успеси придонеле кон уривање на стереотипите за жените и за нивното учество во спортот. Подолу се дадени две фотографии и кратки биографски податоци за Ленглен и Бланкер Кун.

Сузан Ленглен (Франција)

Се смета за првата голема светска ѕвезда во женскиот тенис. Освоила 6 титули на Вимблдон и 2 олимписки медали (злато и бронза на Игрите во Антверпен, 1920)

Извор: Agence Rol – Bibliothèque nationale de France

Фани Бланкерс-Кун (Холандија)

- атлетика – Првата Европејка која го урива стереотипот дека мајчинството и спортот се исклучуваат (била мајка на две деца во времето на своите најголеми победи). Ја нарекувале „летечката домаќинка“.

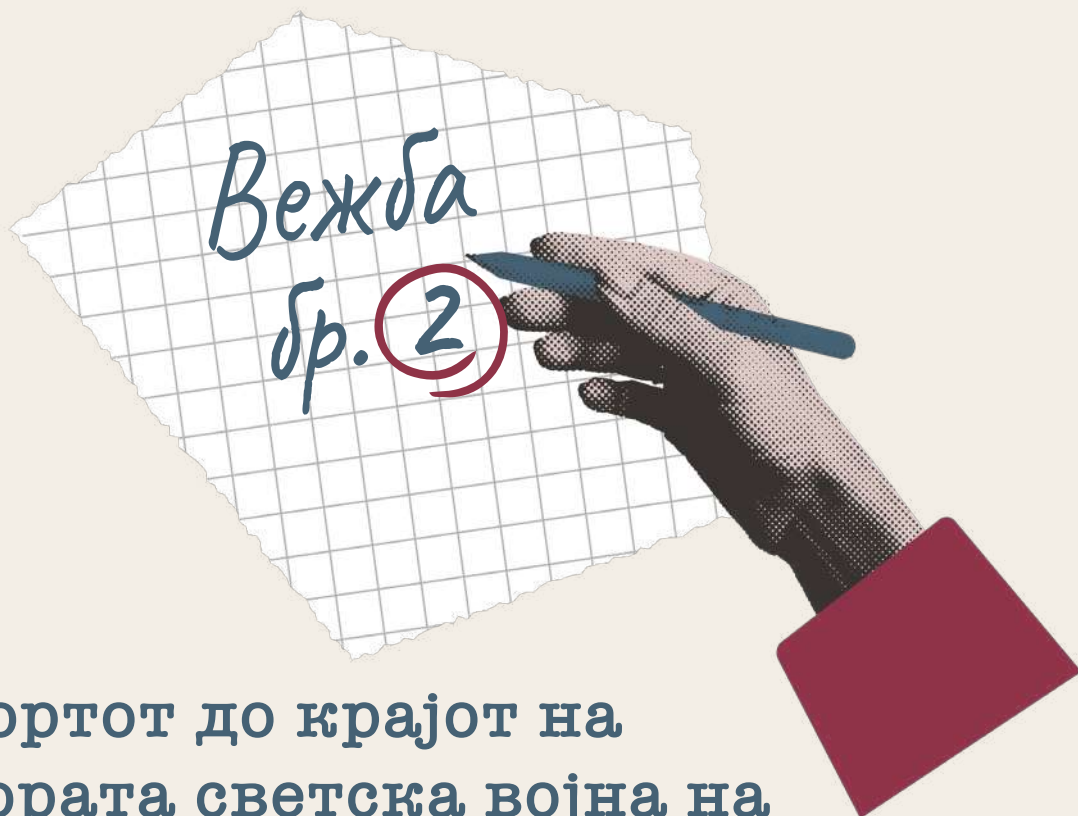

Задачи

- * Направете анализа на фотографиите од најпознатите спортистки во Европа во првата половина на XX век, истражете за нив на интернет и изведи свој заклучок.
- * Зошто Фани Бланкерс Кун била нарекувана „летечката домаќинка“?
- * Размислете: Дали денес би било прифатливо да биде така нарекувана една спортистка?

(Во вашиот одговор наведете ги сите детали кои ги гледате на фотографијата, перспективата на фотографот и контекстот кога настанала фотографијата)

Спортот до крајот на Втората светска војна на просторот на Македонија и Кралството на СХС/Југославија

На Балканот и кај нас, современиот спорт започнал да се развива под влијание на европските спортски трендови. Оваа нова „мода“ била ширена од страна на образовни институции или од страна на лица кои одреден период од својот живот и/или образование го поминале во некоја од европските држави. Притоа, спортот и неговото практикување биле дел од идејата за промоција на здрав живот. На пример, почетоците на фубдалот во Османлиската Империја, а со тоа и на територијата на Македонија, се поврзани со офицери на османлиската војска. Така, првиот фудбалски натпревар во Скопје е одржан во 1909 година и бил организиран од страна на офицери на османлискиот гарнизон во Скопје.

Во османлиска Македонија, почетокот на спортот и неговиот развој започнале при крајот на XIX век и тие биле поврзани со традиционалните форми на физичка активност практикувани кај населението. Како и во Европа, така и во Османлиската Империја и во балканските држави спортот првично бил гледан како машка активност. Како дел од спортска активност, образовните институции воведувале и физичка култура како активност за промоција на

здрав живот. Притоа биле формирани и спортски друштва. Едно од нив било битолското гимнастичко друштво „Пелистерски јунак“, кое постоело од 1909 до 1912 година. Тоа биле формирано во рамките на егзархиските училишта во Битола. Во рамките на ова друштво биле вклучени и ученичките. Покрај овие друштва, постоеле и други. Кај сите, спортот и физичката култура биле гледани како дел од формирањето здрава нација која треба да им служи на државните интереси. Меѓу нив биле и соколските друштва, кои во времето на Кралството на СХС/Југославија биле најзначајните организации што ја промовирале физичката култура. Во овие спортски друштва можеле да членуваат и девојки и жени.

За потребите на соколските друштва се граделе соколани. Соколаните биле згради каде што членовите на соколското движење вежбале и се собирале. Во нив се одржувале гимнастички тренинзи, спортски натпревари и културни настани. Освен спортот, таму се учеле и дисциплина, соработка и патриотизам. Соколаните биле место каде што се спојувале младите од различни средини без предрасуди. Денес, некои од овие згради сè уште постојат и сведочат за духот на тоа време.

Помалку познај ги поими

Соколи

Во 1862 година во Прага, од страна на Мирослав Тирш и Јиндрих Фугнер била формирано гимнастичарското друштво „Сокол“. Основано на принципот „Во здраво тело – здрав дух“, ова движење се проширило во држави и области со словенска култура кои тогаш биле дел од Австро-унгарската империја, Русија, Србија и Бугарија. Членови биле студенти, но и работници. Покрај здравјето и развојот на, како што се верувало, добар карактер, активностите и вежбите организирани од страна на соколското движење често биле дел од милитаристичката култура.

Јунак

Кон крајот на XIX век, во Бугарија се формираат спортски друштва наречени „Јунак“. Првото друштво е формирано во Софија во 1895 година. Овие друштва ја промовирале идејата и принципите на соколското движење. Во османлиска Македонија, во рамките на егзархиските училишта биле формирани друштва „Јунак“ во повеќе градови, помеѓу кои и во Скопје, Прилеп, во Велес и во Битола. Со доаѓањето на српските војски и власти, овие друштва се укинати и повторно обновени во периодот на Втората светска војна.

Putevi i ciljevi Saveza Sokola Kraljevine Jugoslavije

Београд 1931, стр.6, 20.

„1. Соколско движење

Соколството е движење кое во значењето на Тиршовата соколска идеја тежнее на подигнување на сите телесни и морални сили на поединецот, а преку него, на целиот југословенски народ и другите словенски народи до постигнување на границите на совршенството...

...5. Соколска еднаквост

Во соколската организација сите членови се еднакви. Соколството, достоино на своите демократски начела за слобода, еднаквост и братство, ги цени луѓето по нивните лични вредности, а не ги дели по сталешки, класни, верски и племенски разлики, ниту по звањата...

...7. Рамноправност

Соколството ја смета жената, како и мажот, за еднакво вреден член на човечкото општество. Во соколската организација соколките и соколите се целосно рамноправни.“

„...Соколството и жената

Прашањето за соработката со жените во соколството е решено на принципот на соколска еднаквост. Според тоа, во однос на полот, соколството не прави никакви разлики, дали се однесувало на стекнување на права или во вршењето на должностите.

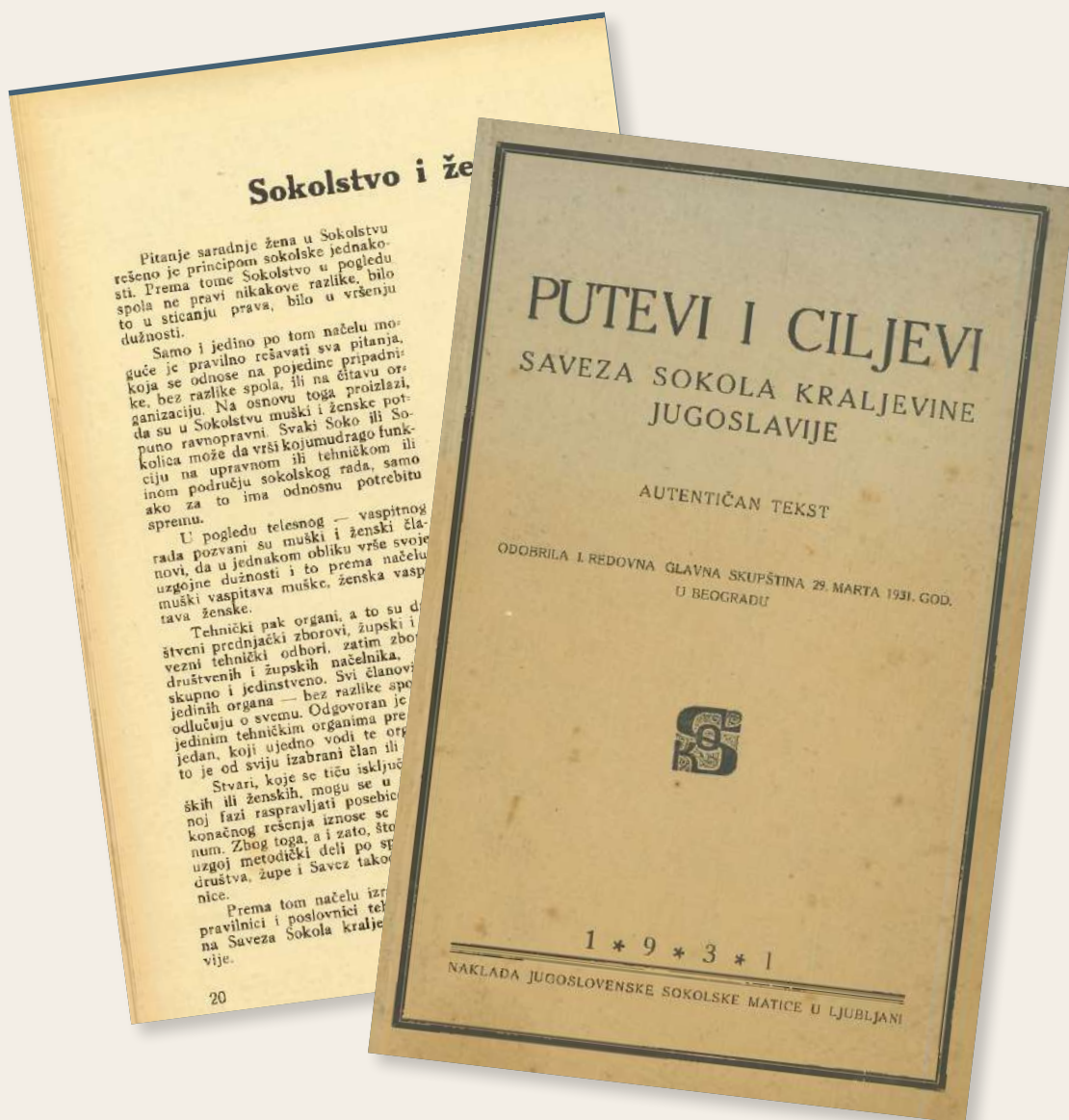
Единствено и само по тоа начело возможно е правилно да се решаваат сите прашања кои се однесуваат на поедини припадници, без разлика на полот или на целата организација. Врз основа на тоа, произлегува дека во соколството мажите и жените се целосно рамноправни. Секој Сокол или Соколка може да извршува било каква функција во управна или техничка или било која област на соколската работа само ако за тоа има соодветна подготовка.

Во поглед на телесно-образовната работа машките и женските членови се повикани во еднаков облик да ги извршуваат своите должности за одгледување и тоа според начелото: машкото воспитува машки, женското воспитува женски. Техничките органи, а тоа се општествените предњачки зборови, жупските и сојузните технички одбори, потоа зборовите на општествените и жупски началници, работа заедно и единствено. Сите членови на поединечните органи – без разлика на полот – одлучуваат за сè. Во поединечни технички органи одговорен е, пред сè, еден, кој воедно го води тој орган, а тој е од сите избрани членови и членки. Работи кои се однесуваат исклучиво на машки или женски, можат во подготвителна фаза да се дискутираат одвоено, а за конечно решение се изнесуваат пред пленумот. Поради тоа, а и поради тоа што телесното воспитување методички се дели според полот, друштвата, жупите и сојузот имаат исто така и началнички. Сите правилници и статути на техничките органи на Сојузот на Соколи на Кралството Југославија се изработени според тоа начело.“

Целиот текст (српски јазик) на Програмата на Сојузот на Соколи може да се најде на следниот линк:

https://www.sistory.si/cdn/publikacije/41001-42000/41311/putevi_i_ciljevi_1931.pdf

Задачи

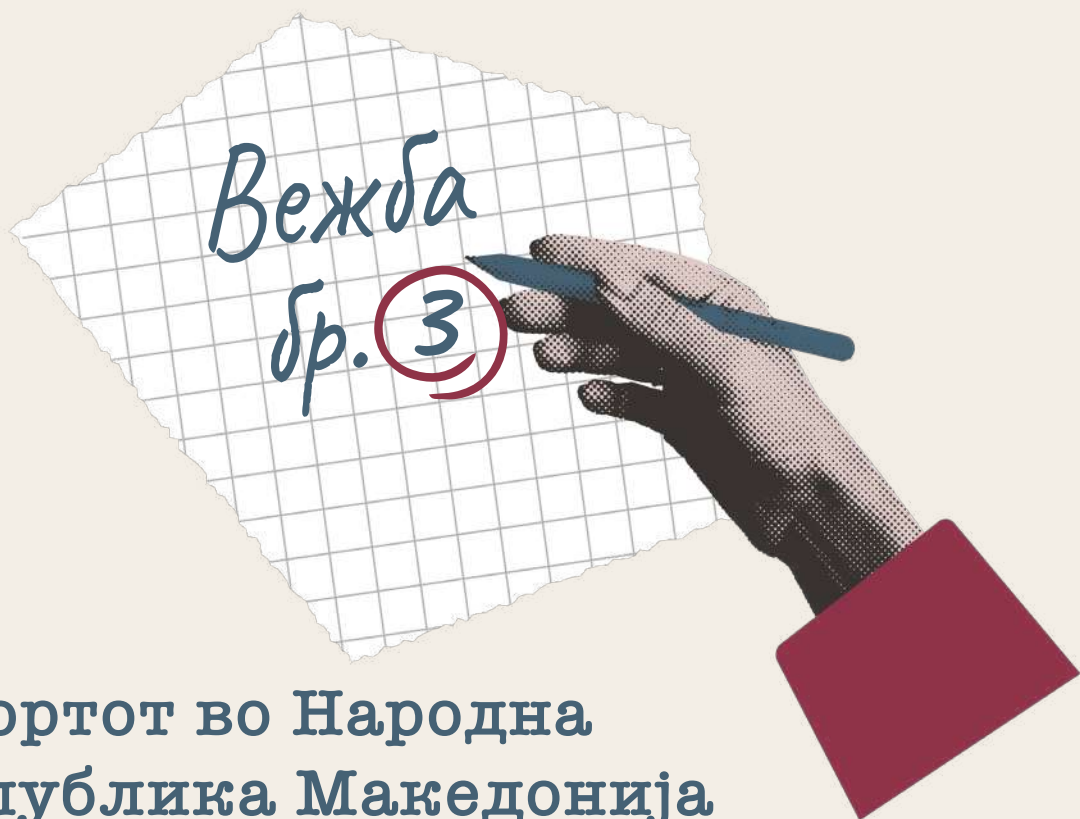
* Во услови на законска дискриминација на жените во однос на мажите, положбата на жените во Кралството Југославија се менувала во насока на подобрување на правата на жената и отфрлање на патријархалното гледање дека жената треба да биде потчинета на мажот. Во овие услови, обидете се да дадете свое мислење на кој начин соколското друштво помогнало во градењето општество во кое жените се еднакви со мажите.

Истражувајте

Индивидуално или во групи, истражувајте ги следните теми:

Кога се појавило и кои биле целите на соколското друштво „Пелистер јунак“? Дали денес во Северна Македонија постои спортско здружение кое го носи тоа име?

Дали во вашето место на живеење постоело соколско друштво и соколана? Доколку постоело, истражете повеќе за нивната работа во Градскиот архив и лоцирајте го местото на соколаната.

Спортот во Народна Република Македонија

По крајот на Втората светска војна, женскиот спорт доживува нов момент. Новиот идеолошки и политички контекст кој се наметнал со доаѓањето на Комунистичката партија на власт го поттикнал развојот на женскиот спорт. Жените сè повеќе се вклучувале во спортските друштва, главно во атлетиката. Тие се вклучувале во спортските друштва „Партизан“, во клубовите „Работнички“ и „Македонија“. Позначајни спортистки биле Наталија Шошкиќ, Бистрица Краџец, Лидија Славковска, Вера Шекеринова, Зага Иванова и други. Некои од нив, како Вера Шекеринова и Бистрица Краџец, биле носители на југословенски рекорди. Покрај тоа, тие биле и едукаторки и промоторски на спортот.

Бистрица Краџец Миркуловска

Се остварила и како атлетичарка, но и како една од најпознатите писателки на поезија и проза за деца. Зад себе има објавено 16 збирки. Таа била виша предавачка по словенечки јазик на Филолошкиот факултет во Скопје и членка на Друштвото на писателите на Македонија. Добитничка е на највисокото словенечко признание за преведувачи „Поткарјева повелја“, на „Златно перо“ на Сојузот на преведувачи на Македонија, на наградата „Кирил Пејчиновиќ“ за животно дело и др.

од Свети Николе била првата жена во Македонија која скокнала со падобран. Била членка на аероклубот во Скопје од 1954 год. Со падобран има скокнато 1.150 пати. Првенството на Југославија го освоила петпати (во 1956, 1958, 1959, 1960, 1964 г.), а како репрезентативка на Југославија учествувала во Светскиот јадрански куп во Тиват (1957 и 1959) и во Порторож (1963), како и на државниот тримеч во Софија (1957) и во Букурешт, една година подоцна. Ицева-Салџиева поставила неколку апсолутни републички и државни рекорди, а за најдобар спортист на Македонија била прогласена во 1956 година.

Нада Ицева-Салџиева (трета од десно)

Извор: <https://ulica.mk/%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D0%B0-%D0%B8%D1%86%D0%B5%D0%B2%D0%B0-%D1%81%D0%B0%D0%BB%D1%9F%D0%B8%D0%B5%D0%B2%D0%B0-s%D0%B2%D0%B5%D0%B7%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%B0%D1%88%D1%82%D0%BE-%D0%BF%D0%B0/>

„Фискултурата и нашата жена“

Македонка, год. III, број 26 (декември 1946), стр. 5

„И покрај участието на еден дел од нашите младинки во овојгодишниот есенен крос и участието на младите Албанки и Турчинки, на слетот в Скопје, фискултурата кај нас се уште не ги опфатнала широките женски маси. Тоа довагјат од таму, што за фискултурта е задржано уште каде многу жени старото мненије кое го имаа за време стара Југославија. Фискултурата во минатите режими беше недостапна за работниот народ, тоа беше забава за богатите и привилеговани лугје. Во неа спортот имаше карактерна борба за

првенство и рекорди, борба за спечалување на поголеми награди и пари. Поради тоа и меѓу спортистите доваѓаше до непријателство а не до развивање на другарство. Денес, кога секој чекор на нашата нова држава иди на тоа да го поарни животот на работниот човек, фискултурата стануе достапна за сите луѓе во нашата заедница. Може секој да стане фискултурник без материјални издадоци без кој порано не можеше да се замисли спортот.

Преку фискултурата не само што телесно и здравствено ќе се развива нашиот народ, туку фискултурата е важно средство за просветување на народот. Преку неа ќе се развива во нашите нови поколениа дух на другарство, пожртвованост и ведрина. Но се уште, кај нашите жени фискултурата не е сватена како средство кое ќе може телесно и душевно да го ојакне нашиот организам, да го зацврсне нашето здравје и ја подигне во нас работната сила. Многу жени мислат: „Јас работам цел ден и се уморуам од работа. Трчам да не задоцнам во фабриката, трчам дома да зготвам и ја уредам куќјата. Затоа не ми е и толку нужен спортот, немам јас време за тие работи“. Токму затоа што ние го проведувеме денот на работа, во фабриката или канцеларијата, нужно е да одвоиме барем десет минути на ден за да позабавиме со спортот. Спортот е неопходен за секоја жена. Должност е на секоја мајка да го негуе своето здравље, да ги развива своите способности за да би родила здрави деца. Само здрава мајка може да одгледа здраво дете. Таа ќе биди и арна васпитателка и уште од малечко ќе пази на развојот на своето дете. Да би во иднина имале душевно и телесно здрави жени нужно е мајките кои имат женски деца да ги навикнет уште од малечки да се бават со фискултура, а не да им забрануат, како што има случаи каде нас. Организацијата на А.Ф.Ж. може да даде голема помоќ за развивањето на фискултурата меѓу жените. Во градови и села, А.Ф.Ж. треба да помогне да се осниват при фискултурните друштва, гимнастички групи и тимови за кошарка (женски спорт). Треба да се развијат меѓу жените оние грани на спортот, кои им се најблиски, како на пр. Гимнастика.“

„Гимнастичарки,“ – фотоархива на Браќата Манаки

Извор: <https://eap.bl.uk/archive-file/EAP1470-1-1-2-3#?xywh=-62%2C-181%2C3672%2C2612&cv=40>

Иако има учество на млади жени во спортски настани, фискултурата сè уште не е доволно прифатена кај широките женски маси. Тоа се должи на старите предрасуди од времето на стара Југославија, кога спортот бил достапен само за богатите. Денес, фискултурата е достапна за сите и има важна улога за физичкото, здравственото и душевното јакнење, но многу жени сè уште не ја препознаваат нејзината важност. Честата причина е недостигот на време и умор од секојдневните обврски. Сепак, потребно е барем десет минути дневно за спорт, особено за мајките кои треба да се грижат за своето здравје и за здрави генерации. Организацијата АФЖ може да помогне преку формирање женски спортски групи, особено во гимнастика и кошарка.

„Од фискултурниот слет во Белград“

Македонка, год. IV, бр.33-34, (1947), стр.13

„На 22 јуни се одржа во Белград сојузниот слет на фискултурниците, кој што беше израз на силата и творечкиот полет на нашите народи. На слетот со голем успех настапија и фискултурките на Македонија. Они ја прикажаа вежбата, во која што на ритмичен начин се говори за ропството, во кое што живееше долги години нашиот народ, за борбата, во која што заедно со останатите народи на Југославија ја извоева својата национална слобода и рамноправност, за среќен и творчески живот, кој што го изградуе денес во нова Југославија.

Фискултурките на Македонија, изведуејќи ја својата вежба во Белград беа срдечно поздравени од многуилјадната белградска публика. Исто така беа топло поздравени и од скопската публика, пред која што играта ја изведоа два пати после враќањето од сојузниот слет. Сликите покажуат некои моменти од настапуењето на фискултурниците во Скопје.“

На 22 јуни во Белград се одржал сојузен фискултурен слет – голем спортски и културен настан кој претставувал симбол на силата, единството и ентузијазмот на народите од тогашна Југославија. Меѓу учесниците со голем успех настапиле и фискултурките од Македонија.

Тие извеле впечатлива ритмичка вежба што симболично ја прикажувала македонската историја: долгите години на ропство, храброто учество во народноослободителната борба и конечното освојување на националната слобода и еднаквост. Вежбата ја славела новата ера – среќниот и креативен живот што се градел во слободна Југославија.

Настапот на македонските учеснички бил пречекаан со голем ентузијазам од публиката во Белград. По враќањето, истата вежба била изведена двапати и во Скопје, каде што и скопската публика ги поздравила топло и со восхит.

научете нешто повеќе

Атина Бојаџи

Македонска маратонка во пливање која на 9 септември 1969 година го препливала каналот Ла Манш. Таа била првата Македонка и Југословенка која успеала да го преплива каналот.

Извор:

<https://trn.mk/silata-na-duhot-prikaznata-na-atina-bo%D1%98a%D1%9Fi/>

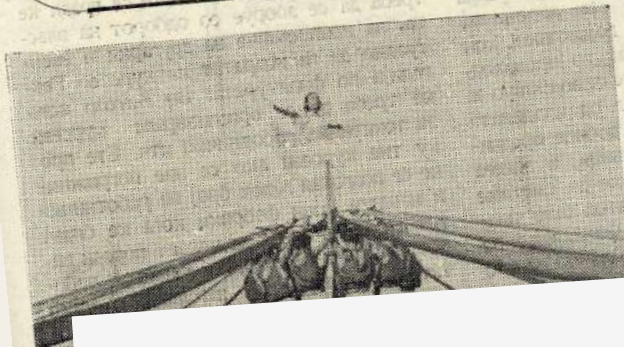
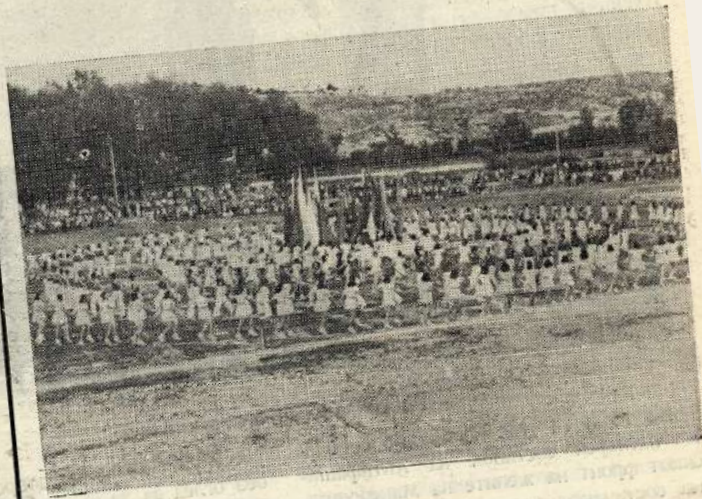
Истражувајте повеќе за Атина Бојаџи, за нејзиниот живот и спортските подвизи. Кој македонски филм е инспириран од нејзината приказна?

ОД ФИСКУЛТУРНИОТ СЛЕТ ВО БЕЛГРАД

На 22 јуни се одржа во Белград сојузниот слет на фискултурниците, кој што беше израз на силата и творечкиот полет на нашите народи. На слетот со голем успех настапија и фискултурниците на Македонија. Они ја прикажаа вежбата, во која што на ритмичен начин се говори за ропството, во кое што живееше долги години нашиот народ, за борбата, во која што заедно со останатите народи на Југославија ја извее својата национална слобода и рамноправност, за среќен и творчески живот, кој што го изградуе денес во нсва Југославија.

Фискултурниците на Македонија, изведуејќи ја својата вежба во Белград беа срдечно поздравени од многуијадната белградска публика. Исто така беа топло поздравени и од скопската публика, пред која што играта ја изведоа два пати после враќањето од сојузниот слет.

Сликите покажуат некои моменти од настапуењето на фискултурниците во Скопје.

Помалку познајте поими

Слет или фискултурен слет

– поим од руско потекло што се одомаќил во македонскиот јазик и означува организирање масовни игри. Првите масовни игри или слетови биле организирани во XIX век. На слетовите се истакнувала способноста на групата на сметка на индивидуалната. Една од активностите на „Соколи“ била организирањето слетови.

Во XX век, изведбата на фискултурни слетови ќе стане препознатлива карактеристика на државите под власт на комунистичките партии.

Задачи

Прочитајте го внимателно текстот „Фискултурата и нашата жена“ и обидете се да дадете одговор на следните прашања:

Зошто, според авторите на текстот, фискултурата во минатото не била достапна за сите?

Каков е ставот на авторите на текстот „Фискултурата и нашата жена“ за улогата на мајките во однос на фискултурата?

Обидете се да ги одвоите и да ги посочите елементите на пропаганда во двата текста објавени во Македонка одговарајќи на следните прашања:

Каква порака сакале да пренесат спортистките од Македонија на спортските игри во Белград?

Зошто учеството на жените во спортот било важно за АФЖ?

Размислете: Каква улога има АФЖ во развојот на женската фискултура?

Денес спортот претставува една од најважните активности на луѓето. Како и во минатото, така и денес, тој се користи за пренесување пораки или за градење систем на вредности, како што се здрав живот, еднаквост и др. Постојат примери каде што спортот се користи и за испраќање политички пораки.

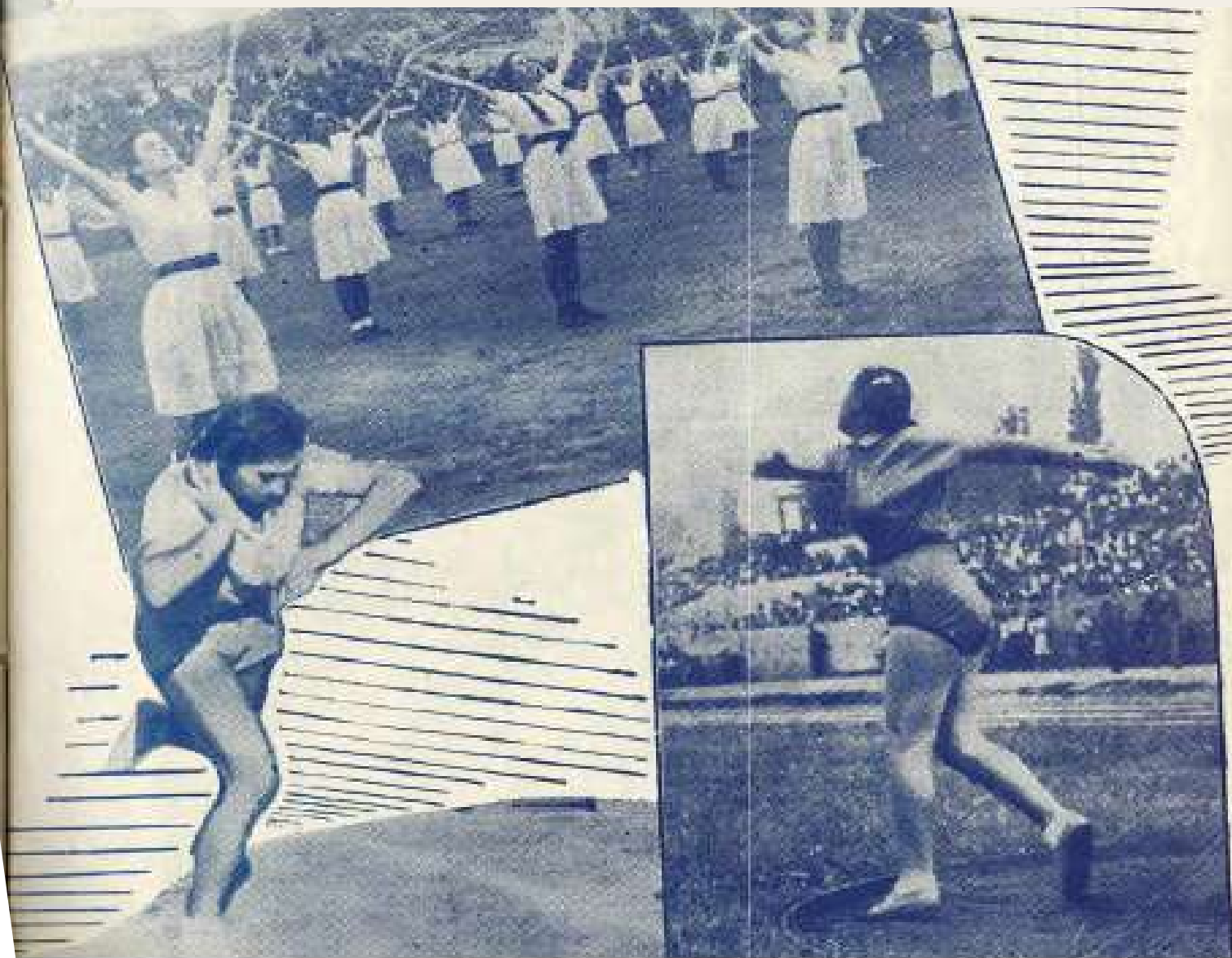

Според вас, како денес се користи спортот за пренесување пораки?

Дали си гледал/а некој настан каде што спортистите се користеле за поддршка на мир, еднаквост или за испраќање политичка порака во однос на прашањето за родова еднаквост?

Истражувајте

Индивидуално или поделени во групи, истражувајте ја улогата на жените во спортот за време на социјализмот во Македонија, преку презентирање пример на истакната спортистка. Направете кратка презентација од вашето истражување презентирајќи фотографии од спортските активности на спортисктата или изработете сиден весник.

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

305-055.2(497.7)"18/19"(07)

ИСТОРИЈА на жените во Македонија кон крајот на XIX и во првата половина на XX век / Петар Тодоров ... [и др.]. - Скопје : Хера-Асоцијација за здравствена едукација и истражување : Здружение за промоција на женската активност Тиийит! Инк., 2026. - 180 стр. : илустр. ; 26 см

Други автори: Јана Трајковска, Дарко Леитнер-Стојанов, Јана Коцевска

ISBN 978-608-5093-06-9 (Хера)
ISBN 978-608-67167-5-2 (Тиийит! Инк.)

а) Жени -- Историја -- Македонија -- 19-20 в. -- Историска читанка

COBISS.MK-ID 68315141

